

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ભારત સંઘ અને અન્ય

વિ.

ડેલોઈટ હાર્ડિકન્સ એન્ડ સેલ્સ એલએલપી તથા અન્ય

(ક્રિમિનલ અપીલ નં.૨૩૦૫-૨૩૦૭/૨૦૨૨)

મે ૦૩, ૨૦૨૩

[એમ. આર. શાહ અને એમ. એમ. સુન્દ્રેશ, ન્યાયમૂર્તિઓ]

કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ – કલમ ૧૪૦(૫) – તેની વિશ્લેષણા અને અર્થઘટન – ઓડિટરોના રાજીનામા પછી કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી જાળવી રાખી શકાય તે બાબત – કલમ ૧૪૦(૫) ટ્રિબ્યુનલ (એનસીએલટી) ને, સ્વપ્રેરિત રીતે અથવા કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા કે કોઈ સંબંધિત વ્યક્તિ દ્વારા તેની સમક્ષ કરવામાં આવેલી અરજી પર, એવા ઓડિટર વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા આપે છે, જેણે છેતરપીંડીપૂર્વક વર્તન કર્યું હોય અથવા કંપનીના સંચાલન સાથે મળી છેતરપીંડીમાં પ્રોત્સાહન આપ્યું હોય અથવા સાંઠગાંઠ કરી હોય – જો તપાસ પૂર્ણ થતા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એવું જાણવા મળે કે કંપનીનો કોઈ ઓડિટર, સીધા અથવા આડકતરી રીતે, કંપની અથવા તેના ડિરેક્ટરો અથવા અધિકારીઓ દ્વારા, અથવા તેમની સંબંધિત કોઈ છેતરપીંડીમાં, છેતરપીંડીપૂર્વક વર્ત્યો છે અથવા પ્રોત્સાહન આપ્યું છે અથવા સાંઠગાંઠ કરી છે, તો તે આદેશ દ્વારા કંપનીને તેના ઓડિટરો બદલવા નિર્દેશ આપી શકે છે – આક્ષેપિત ચુકાદા દ્વારા, વડી અદાલતે એવો ઠરાવ કર્યો કે એકવાર ઓડિટર ઓડિટર તરીકે રાજીનામું આપે છે અથવા પોતાના રાજીનામાના કારણે હવે ઓડિટર રહેતો નથી, ત્યારબાદ કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી હવે જાળવી રાખી શકાય તેવી રહેતી નથી – શું ઓડિટરોના રાજીનામા પછી, કલમ

૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી જાળવી રાખી શકાય તેવી છે – ઠરાવ્યું: વડી અદાલતે અપનાવેલો અભિપ્રાય સંપૂર્ણપણે ભૂલભર્યો છે અને ટકી શકાતો નથી – અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજી / કાર્યવાહી સંબંધિત ઓડિટરોના રાજીનામા પછી પણ જાળવી રાખી શકાય તેવી છે – કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ શરૂ કરાયેલી તપાસ / કાર્યવાહી તેના તર્કસંગત અંત સુધી જવી આવશ્યક છે અને ત્યારબાદનું રાજીનામું અને/અથવા ઓડિટર તરીકેનો અંત આવવો, કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની તપાસ / કાર્યવાહીનો અંત લાવશે નહીં – જો વડી અદાલત દ્વારા આપેલું એવું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે કે એકવાર ઓડિટર રાજીનામું આપે, તો કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી સમાપ્ત થઈ જાય છે અને આગળ વધારવાની જરૂરી રહેતી નથી, તો એવી સ્થિતિમાં, કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુક હેઠળ નિર્ધારિત અંતિમ આદેશ અને તેના પરિણામોથી બચવા માટે, ઓડિટર રાજીનામું આપી શકે અને ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કોઈપણ અંતિમ આદેશથી બચી શકે – તે વિધાનમંડળનો આશય હોઈ જ શકતો નથી – એન.સી.એલ.ટી. એ કાયદા અનુસાર તપાસ કર્યા પછી આવી અરજી પર અંતિમ આદેશ કરવો અને ત્યારબાદ એવા અંતિમ આદેશના આધારે, કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુક હેઠળ નિર્ધારિત વધુ પરિણામો અનુસરશે.

કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ – કલમ ૧૪૦(૫) – ની સંવિધાનિક માન્યતા – કલમ ૧૪૦(૫) ટ્રિબ્યુનલ (એન.સી.એલ.ટી.) ને, સ્વપ્રેરણાથી અથવા કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા અથવા સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા તેની સમક્ષ કરાયેલ અરજી પર, એવી કાર્યવાહી કરવા સક્ષમ બનાવે છે કે જ્યાં ઓડિટરે કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું હોય અથવા કંપનીના વ્યવસ્થાપન સાથે મળીને છેતરપિંડીમાં સહાય કરી હોય અથવા સાંઠગાંઠ કરી હોય – તપાસ પૂર્ણ થયા પછી જો ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એવું જાણવા મળે કે કંપનીના કોઈ ઓડિટરે, સીધે કે પરોક્ષ રીતે, કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું છે અથવા કંપની દ્વારા, અથવા કંપનીના સંબંધમાં, અથવા તેના ડિરેક્ટરો અથવા અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી કોઈ છેતરપિંડીમાં સહાય કરી છે અથવા સાંઠગાંઠ કરી છે, તો તે આદેશ દ્વારા કંપનીને તેના ઓડિટરો બદલવા માટે નિર્દેશ આપી શકે છે – ઠરાવ્યું: કલમ ૧૪૦(૫) ન તો ભેદભાવપૂર્ણ છે, ન મનસ્વી છે અને/અથવા સંવિધાનની કલમો ૧૪, ૧૯(૧)(જી) નું ઉલ્લંઘન કરતી નથી – એન.સી.એલ.ટી. કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ દીવાની અદાલત સમક્ષ તમામ સત્તાઓ સાથે અર્ધ-ન્યાયિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે – કોઈપણ અંતિમ આદેશ પસાર કરતા પહેલાં એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા પૂરતી તક આપવામાં આવે છે – કલમ ૧૪૦(૫) સમાન પરિસ્થિતિમાં રહેલા આક્ષેપિત કર્તાઓ, જેમ કે ડિરેક્ટરો, વ્યવસ્થાપન વગેરેની સરખામણીએ ઓડિટરો સામે અન્યાયપૂર્ણ ભેદભાવ કરે છે, એવી દલીલ માન્ય નથી, કારણ કે ઓડિટરોની ભૂમિકા ડિરેક્ટરો અને/અથવા વ્યવસ્થાપન સાથે સમક્ષ ગણાવી શકાય નહીં – ઓડિટર દ્વારા, સીધે કે પરોક્ષ રીતે, કપટપૂર્ણ રીતે વર્તવું અત્યંત ગંભીર

દુરાચરણ છે અને તેથી આવી કપટપૂર્ણ હરકતમાં પ્રવૃત થવાના આવશ્યક પરિણામો અનુસરશે — માત્ર એટલા માટે કે અન્ય જોગવાઈઓ હેઠળ કંપનીના ઓડિટરને ઓડિટર તરીકે દૂર કરી શકાય છે, વિશેષ હેતુ અને ઉદ્દેશ સાથે ઘડાયેલ કલમ ૧૪૦(૫) ને મનસ્વી અને/અથવા અધિકારાતીત કહી શકાય નહીં — ભારતનું સંવિધાન — કલમો ૧૪ અને ૧૯(૧)(જી).

કંપનીઓ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ — કલમ ૧૪૦(૫), પ્રથમ પરંતુક — કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ પરંતુક હેઠળની સત્તાઓ — તેનું સ્વરૂપ — ઠરાવ્યું: હાલના લેખાપરીક્ષકને કાર્ય ચાલુ રાખવાથી રોકવા અને પ્રાથમિક દષ્ટિએ છેતરપિંડી આચરવામાં આવી હોવા અંગે સંતોષ થવા તથા પરિસ્થિતિઓ બદલાવ જરૂરી બનાવતી હોય ત્યારે તેના સ્થાને અન્ય લેખાપરીક્ષકની નિયુક્તિ કરવા માટેનો આ પગલું વચગાળાનું અથવા અસ્થાયી સ્વરૂપનું ઉપાય ગણાવી શકાય — એવો આદેશ કલમ ૧૪૦(૫) માં જોગવાઈ મુજબની વિગતવાર તપાસ બાકી હોવા દરમિયાન અને ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કોઈ અંતિમ આદેશ આપવામાં આવે તે પહેલાં, તાત્કાલિક નિલંબન સમાન વચગાળાનો આદેશ ગણાવી શકાય.

કંપનીઓ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ — કલમ ૧૪૦(૫), બીજું પરંતુક — તેનો હેતુ અને ઉદ્દેશ — ક્યારે આકર્ષિત થાય — ઠરાવ્યું: કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુકનો હેતુ અને ઉદ્દેશ આ જોગવાઈને વધુ કડક બનાવવાનો અને જ્યારે કોઈ ઓડિટર કપટ આચરતો હોવાનું જાણવા મળે અને તેવા કપટ માટે એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા તેને દૂર કરવામાં આવે ત્યારે એવા ઓડિટર માટેના પરિણામોની જોગવાઈ કરવાનો છે — કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુકના આકર્ષિત થવા પહેલાં, કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ ભાગ મુજબ કંપનીના ઓડિટર વિરુદ્ધ વિગતવાર તપાસ થવી આવશ્યક છે અને એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા એવો નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં આવવું આવશ્યક છે કે કંપનીના ઓડિટરે, પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે, કપટપૂર્વક વર્તન કર્યું છે અથવા કંપની દ્વારા, અથવા કંપનીના તેના નિયામકો અથવા અધિકારીઓ સંબંધે, કોઈ કપટમાં સહાય કરી છે અથવા મિલીભગત કરી છે.

કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ — કલમ ૧૪૦(૫) — કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલને પ્રદાન કરાયેલી સત્તાઓ — જો અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની જોગવાઈઓ હેઠળ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળ થનારી કોઈ કાર્યવાહી પર પ્રતિકૂળ અસર કર્યા વિના — ઠરાવ્યું: અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની અન્ય કોઈપણ જોગવાઈઓથી નિરપેક્ષ રીતે, ટ્રિબ્યુનલને કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ એવી આક્ષેપના આધારે કે કંપનીના આવા ઓડિટરે, પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે, છેતરપીંડીયુક્ત રીતે વર્તન કર્યું છે, તે ઓડિટર વિરુદ્ધ અંતિમ આદેશ પસાર કરવાની સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે. કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ — કલમ ૨૧૨(૧૪) — ભારત સંઘ દ્વારા સિરિયસ ફ્રોડ ઇન્વેસ્ટિગેશન ઓફિસ (એસએફઆઈઓ) ને આપવામાં આવેલ કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળના

નિર્દેશને વડી અદાલત દ્વારા રદ કરવો – પરિણામે એસએફઆઈઓ દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફરિયાદ પણ રદ કરવામાં આવી – વડી અદાલતે કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ મુખ્યત્વે બે આધાર પર રદ કર્યો; પ્રથમ, કે ફરિયાદ ચલાવવાનો નિર્દેશ એસએફઆઈઓના અહેવાલના ૩૦ કલાકની અંદર જારી કરવામાં આવ્યો હતો, જે મનનપ્રક્રિયાનો અભાવ દર્શાવે છે, અને બીજું, કે એસએફઆઈઓનો અહેવાલ અધૂરો અહેવાલ હતો, કારણ કે તપાસ પૂર્ણ થઈ ન હતી અને તેથી કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ અયોગ્ય હતો – ઠરાવ્યું: માત્ર એટલા કારણો કે ફરિયાદ ચલાવવાનો નિર્દેશ ૩૦ કલાકની અંદર જારી કરવામાં આવ્યો હતો, તે એકમાત્ર આધાર પર મનનપ્રક્રિયાનો અભાવ હતો એવું અનુમાન કરી શકાય નહીં – વિચારવાનો મુદ્દો એ હતો કે ફરિયાદ ચલાવવા માટે કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ હતી કે નહીં અને ફરિયાદ ચલાવવાનો નિર્દેશ યોગ્ય રીતે આપવામાં આવ્યો હતો કે નહીં – વડી અદાલતે એ બાબતની પણ યોગ્ય રીતે મૂળવણી કરી નહોતી કે એસએફઆઈઓનો અહેવાલ આઈએફઆઈએન અંગેની તપાસ પૂર્ણ થયા પછી તૈયાર કરાયેલ અહેવાલ હતો – જે તપાસ હેઠળની કંપનીઓમાંની એક હતી – આઈએફઆઈએન આઈએલ એન્ડ એફએસ સમૂહની સહાયક કંપનીઓમાંથી એક હતી અને નાણાકીય સેવાઓનું અંગ હતી – માત્ર એટલા કારણો કે આઈએલ એન્ડ એફએસ સમૂહની અન્ય સહાયક કંપનીઓ સંબંધિત તપાસ ચાલુ હોઈ શકે, એ આઈએફઆઈએન સંબંધે અહેવાલ અધૂરો હતો એવું માનવાનું કારણ બની શકે નહીં – વડી અદાલતે આઈએફઆઈએન સંબંધિત તપાસ અધૂરી હતી એવું માનવામાં નોંધપાત્ર ભૂલ કરી – વડી અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ ફરિયાદ ચલાવવાની મંજૂરી આપવા તથા ફરિયાદ ચલાવવા માટેની મંજૂરીના તબક્કે હતી – સંબંધિત આરોપીઓને પૂરતી તક ઉપલબ્ધ હતી – તેથી, વડી અદાલતે કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ રદ કરવામાં ભૂલ કરી.

કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ – પ્રકરણ ૧૦ – હિસાબી તપાસ અને હિસાબી પરીક્ષકો – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે: હિસાબી પરીક્ષકોની ભૂમિકા નિર્દેશકો અને/અથવા વ્યવસ્થાપન સાથે સમકક્ષ ગણાવી શકાય નહીં.

શબ્દો અને વાક્યપ્રયોગો – ૨૦૧૩ ના અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ના દ્વિતીય પરંતુકમાં વપરાયેલ શબ્દ “કોઈપણ” – અર્થ – કલમ ૧૪૦(પ) ના દ્વિતીય પરંતુક હેઠળ, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અંતિમ આદેશ કરવામાં આવે કે ઓડિટર/પેઢીએ, સીધી રીતે અથવા પરોક્ષ રીતે, કંપની અથવા તેના નિદેશકો અથવા અધિકારીઓ દ્વારા, અથવા તેમના સંબંધમાં, કોઈપણ કપટમાં કપટપૂર્વક વર્તન કર્યું છે અથવા સહાય કરી છે અથવા સાંઠગાંઠ કરી છે, તો તે/તે પેઢી પાંચ વર્ષની અવધિ માટે કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર રહેશે નહીં – ઠરાવ્યું: “કોઈપણ” શબ્દ મહત્વનો છે – ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અંતિમ આદેશ કરવામાં આવ્યા પછી, એવો ઓડિટર માત્ર કંપનીના ઓડિટર પદ પરથી દૂર કરવામાં આવશે અથવા બદલવામાં આવશે

એટલું જ નહીં, પરંતુ એવો ઓડિટર/પેઢી પાંચ વર્ષની અવધિ માટે કોઈપણ અન્ય કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિમણૂક માટે પણ અપાત્ર રહેશે – કંપની અધિનિયમ, ૨૦૧૩ – કલમ ૧૪૦(૫).

અપીલોનો નિકાલ કરતાં, અદાલતે

ઠેરવ્યું: ૧. કંપનીઝ એક્ટ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ ભાગમાં એન.સી.એલ.ટી. ની સત્તાઓ સ્વરૂપે અર્ધ-ન્યાયિક છે અને ટ્રિબ્યુનલને ઓડિટરોની ભૂમિકાની તપાસ કરવા તથા તેમના કપટપૂર્ણ વર્તન અને પોતાની ફરજના પરિત્યાગ અંગે નિર્ણય કરવા માટે નાગરિક અદાલત જેવી સત્તાઓ રહેશે. કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ પ્રોવિઝો હેઠળની સત્તાઓને, હાલના ઓડિટરને કાર્ય ચાલુ રાખવાથી રોકવા અને પ્રથમદ્રષ્ટ્યા સંતોષના આધારે, કે કપટ આચરવામાં આવ્યો છે અને પરિસ્થિતિઓ બદલાવને સમર્થન આપે છે, તેના સ્થાને બીજા ઓડિટરની નિયુક્તિ કરવા માટે, આંતરિમ અથવા કામચલાઉ પગલા તરીકે કહી શકાય. એવો આદેશ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) માં જોગવાઈ મુજબની વિગતવાર તપાસ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી તથા ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કોઈ અંતિમ આદેશ કરવામાં આવે તે પહેલાં, કાર્યવાહી લંબિત હોય તે દરમિયાન કામચલાઉ સ્થિતિ સમાન આંતરિમ આદેશ ગણાવી શકાય. [પરા પ.૨][૧૦૦૫- ડી-જી]

૨. આથી, કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી પરંતુકને સારભૂત જોગવાઈ કહી શકાય અને તે કલમ ૧૪૦(૫)ના (પ્રથમ ભાગ) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા અંતિમ આદેશ પર કાર્યરત થાય છે. કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી પરંતુક વિગતવાર વિશ્લેષણ બાદ તથા સંસદીય સ્થાયી સમિતિની ભલામણોને ધ્યાનમાં લઈને અને જોગવાઈને વધુ કડક બનાવવાના તેમજ જ્યારે કોઈ ઓડિટર છેતરપિંડી આચરતો હોવાનું જણાય અને તેવી છેતરપિંડીને કારણે એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા તેને દૂર કરવામાં આવે ત્યારે એવા ઓડિટર માટે પરિણામોની જોગવાઈ કરવા હેતુથી દાખલ કરવામાં આવી હતી. કલમ ૧૪૦(૫)ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા અંતિમ આદેશ પસાર થતા અને જો કોઈ ઓડિટર છેતરપિંડીય પ્રવૃત્તિઓમાં સંલગ્ન હોવાનું અથવા કંપનીના વ્યવસ્થાપન સાથે મળીને છેતરપિંડીમાં પ્રોત્સાહન આપવાનું અથવા સાંઠગાંઠ કરવાનું જણાય, તો કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી પરંતુક હેઠળ નિર્ધારિત પરિણામો અનુસરશે. તેથી, કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી પરંતુક આકર્ષાય તે પહેલાં, કલમ ૧૪૦(૫)ના પ્રથમ ભાગ મુજબ કંપનીના ઓડિટર વિરુદ્ધ વિગતવાર તપાસ થવી આવશ્યક છે અને એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા એવો નિષ્કર્ષ નોંધાયેલો હોવો જોઈએ કે કંપનીના ઓડિટરે, પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે, છેતરપિંડીપૂર્વક વર્તન કર્યું છે અથવા કંપની અથવા તેના નિયામકો અથવા અધિકારીઓ દ્વારા, અથવા તેમના સંબંધમાં, થયેલી કોઈ

છેતરપિંડીમાં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે અથવા સાંઠગાંઠ કરી છે. [પરા પ.૩]
[૧૦૦૬-અ-ગ]

૩. કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ અરજી દાખલ કર્યા પછી થયેલું ઓડિટરનું અનુગામી રાજીનામું માત્ર તે કારણસર જ કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહીનો અંત લાવતું નથી. ઓડિટરનું રાજીનામું અને/અથવા હટાવવું, કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહીની સમાપ્તિ ગણાવી શકાય નહીં. કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહી દરમિયાન તપાસ પૂર્ણ થવા પર અને ઓડિટરના વર્તન સંબંધે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અંતિમ આદેશ પારિત થતાં, એવા ઓડિટરે સીધી રીતે કે પરોક્ષ રીતે છેતરપિંડીપૂર્વક વર્તન કર્યું છે કે નહીં અથવા કંપની અથવા તેના નિર્દેશકો કે અધિકારીઓ દ્વારા, અથવા તેમની સંબંધિત, કોઈ છેતરપિંડીમાં સહાય કરી છે કે સાંઠગાંઠ કરી છે કે નહીં, તે અંગે પણ વધુ પરિણામો ઊભા થાય છે, જેમ કે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા ઉપબંધમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. તેથી, કલમ ૧૪૦(પ) ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ આરંભાયેલી તપાસ/કાર્યવાહી તેનું તર્કસંગત અંત સુધી જવી આવશ્યક છે અને ઓડિટરનું અનુગામી રાજીનામું અને/અથવા કામગીરીનો અંત આવવો, કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની તપાસ/કાર્યવાહીનો અંત લાવશે નહીં. જો વડી અદાલતે આપેલું એવું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે કે ઓડિટર એકવાર રાજીનામું આપે, ત્યારબાદ કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહી સમાપ્ત ગણાય અને આગળ ચલાવવાની જરૂર રહેતી નથી, તો એવી સ્થિતિમાં, કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા ઉપબંધમાં જોગવાઈ મુજબના અંતિમ આદેશ અને તેનાં પરિણામોને ટાળવા માટે કોઈ ઓડિટર ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર થનારા કોઈપણ અંતિમ આદેશથી બચવા માટે રાજીનામું આપી શકે. વિધાનમંડળનો એવો આશય હોઈ શકે નહીં. [ફરો ૬][૧૦૦૭-એ-ડી]

૪. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુકમાંનો ઉપબંધ, ભલે તે પરંતુકના સ્વરૂપે હોય, તથાપિ એક સ્વતંત્ર સારભૂત જોગવાઈ છે, અને તે જોગવાઈ કલમ ૧૪૦(પ) ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવનાર અંતિમ આદેશ પર અમલમાં આવશે અને/અથવા તેના પર નિર્ભર રહેશે. જો વડી અદાલતે આપેલ એવો અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે કે ઓડિટર દ્વારા અનુવર્તી રાજીનામું આપવાથી અને/અથવા કાર્યબંધ થવાથી કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહી સમાપ્ત ગણાશે અને/અથવા કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ કરવામાં આવેલી અરજી હવે જળવાઈ રાખી શકાતી નથી, તો એ સ્થિતિમાં કલમ ૧૪૦(પ) નો બીજો પરંતુક નિષ્પ્રભાવ બની જશે અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુક હેઠળ કોઈ કાર્યવાહી થઈ શકશે નહીં. જો વડી અદાલતે જે રીતે અર્થઘટન કર્યું છે તેવું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે, તો એ સ્થિતિમાં કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુકને સામેલ કરવાનો હેતુ અને ઉદ્દેશ નિષ્ફળ બની જશે. કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુકનો હેતુ અને ઉદ્દેશ જોગવાઈને વધુ કડક બનાવવાનો છે અને જ્યાં એવો ઓડિટર છેતરપિંડી

કરતો હોવાનું જણાય અને તેવી છેતરપિંડીના કારણે એને એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા દૂર કરવામાં આવે, ત્યારે એવા ઓડિટર માટે પરિણીતિઓની જોગવાઈ કરવાની છે. ખાસ નોંધનીય છે કે કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુક હેઠળ, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એવો અંતિમ આદેશ કરવામાં આવે કે ઓડિટર/ફર્મ, પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે, છેતરપિંડીપૂર્વક વર્તન કર્યું છે અથવા કંપની દ્વારા, અથવા કંપનીના સંદર્ભમાં, અથવા તેના નિયામકો અથવા અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી કોઈ છેતરપિંડીમાં સહાયતા કરી છે અથવા સાંઠગાંઠ કરી છે, તો તે/તેને પાંચ વર્ષના સમયગાળા માટે કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિયુક્ત થવા માટે પાત્ર ગણાશે નહીં. કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુકમાં વપરાયેલ “કોઈપણ” શબ્દ મહત્વપૂર્ણ છે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અંતિમ આદેશ થયા પછી એવો ઓડિટર માત્ર એક કંપનીના ઓડિટર પદ પરથી દૂર કરવામાં આવશે અથવા બદલવામાં આવશે એટલું જ નહીં, પરંતુ એવો ઓડિટર/ફર્મ પાંચ વર્ષના સમયગાળા માટે કોઈપણ અન્ય કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિયુક્ત થવા માટે પણ અયોગ્ય ગણાશે. [પરિણેદ ૬.૧][૧૦૦૭-ઈ-એચ; ૧૦૦૮-એ-બી]

૫. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ના ચથાર્થ અર્થઘટન અને યોજનાના આધારે, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા સ્વપ્રેરિત રીતે અથવા કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા અથવા સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા તેની સમક્ષ કરવામાં આવેલી અરજી પર, એકવાર તપાસ/કાર્યવાહી શરૂ થાય પછી, તે તેનો તર્કસંગત અંત સુધી પહોંચવી જ જોઈએ અને આવી તપાસ/કાર્યવાહી દરમિયાન ઓડિટરે રાજીનામું આપ્યું હોય કે ન આપ્યું હોય, તેની પરવા કર્યા વિના, તેવા ઓડિટરે હકીકતમાં, પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે, કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું છે કે નહીં તે અંગે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અંતિમ આદેશ પસાર થવો જ જોઈએ. કંપનીને તેનો ઓડિટર બદલવાનો આદેશ, જે કલમ ૧૪૦(પ) ના પ્રથમ ભાગમાં પ્રદાન કરવામાં આવ્યો છે, તે માત્ર ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નોંધાયેલ તે નિષ્કર્ષનું પરિણામ છે કે ઓડિટરે પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું છે. આ કલમ ૧૪૦(પ) (પ્રથમ ભાગ) હેઠળના અંતિમ આદેશનું પ્રથમ પરિણામ છે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કંપનીના ઓડિટરે પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું છે એવો અંતિમ આદેશ પસાર થતાં, કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુકમાં ઉલ્લેખિત બીજું પરિણામ લાગુ પડશે. તેથી, કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુક હેઠળ પ્રદાન કરાયેલા કોઈપણ પરિણામ માટે, કલમ ૧૪૦(પ) ના પ્રથમ ભાગ મુજબની તપાસ પર ટ્રિબ્યુનલનો અંતિમ આદેશ હોવો આવશ્યક છે. તેથી, ચથાર્થ અર્થઘટન અનુસાર, કંપનીના ઓડિટર દ્વારા, કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની તપાસ/કાર્યવાહી દરમિયાન અથવા તે પહેલાં પણ, રાજીનામું આપવામાં આવ્યું હોય તો પણ, કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહીની સમાપ્તિ થઈ જશે, એવો વડી અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલ અવલોકન અને નિર્ધારણ યોગ્ય નથી. કોઈ નિર્દિષ્ટ મામલામાં, એવો

ઓડિટર જેણે હકીકતમાં પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું હોય, તે કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુક હેઠળના આગળના કોઈપણ પરિણામથી બચવા માટે, કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુક હેઠળનું કોઈપણ પરિણામ ટાળવા હેતુથી રાજીનામું આપે, તો તે મંજૂર કરી શકાય નહીં. [પરિચ્છેદ ૭][૧૦૦૮-સી-જી]

૬.૧. જ્યાં સુધી આ રજૂઆતનો પ્રશ્ન છે કે ભલે કલમ ૧૪૦(પ) ન હોત, તો પણ કોઈ ઓડિટર છેતરપિંડી, છેતરપિંડીમાં પ્રેરણા અથવા વ્યવસાયિક દુરાચરણ વગેરેમાંથી બચી શકતો નથી અને તે હેતુસર અધિનિયમની કલમો ૧૩૨, ૧૪૧, ૧૪૭, ૨૪૫ અને ૪૪૭ પર રાખવામાં આવેલ આધાર સંબંધે, નોંધવું આવશ્યક છે કે ઉપરોક્ત તમામ જોગવાઈઓ અને કલમ ૧૪૦(પ) ભિન્ન ક્ષેત્રમાં કાર્યરત છે. માત્ર એટલા કારણે કે ઓડિટરને કંપનીના ઓડિટર પદ પરથી, અન્ય જોગવાઈઓ સહિત, દૂર કરી શકાય છે, ખાસ આશય અને હેતુ સાથે ઘડવામાં આવેલ કલમ ૧૪૦(પ) ને મનસ્વી અને/અથવા અધિકારાતીત કહી શકાય નહીં. [પરા ૮][૧૦૦૮-એચ; ૧૦૦૯-એ, બી-સી]

૬.૨. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની યોજનાના અનુસંધાને, ખાસ કરીને પ્રકરણ ૧૦ મુજબ, ઓડિટર હિસાબોના સ્વતંત્ર પરીક્ષક તરીકે કાર્ય કરે છે અને કંપનીના સંચાલન તથા વ્યવસ્થાપનમાં પદ ધારણ કરતો હોવાનું કહી શકાય નહીં. તેથી, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ જે પ્રાપ્ત કરી શકાય તે ઓડિટરે રાજીનામું આપ્યા પછી પણ કલમ ૨૪૧(૩) દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એવી રજૂઆતમાં કોઈ સાર નથી. [પરિચ્છેદ ૯][૧૦૦૯-જી-એચ]

૬.૩. કલમ ૧૪૦(પ) માં ખાસ કરીને એવું ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યું છે કે “આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળની કોઈ કાર્યવાહી પર પ્રતિકૂળ અસર કર્યા વિના”. તેથી, કલમ ૧૪૦(પ) ઘડતી વખતે વિધાનમંડળનો આશય અત્યંત સ્પષ્ટ છે અને કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓ કંપનીઓ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળની કોઈ કાર્યવાહી પર પ્રતિકૂળ અસર કર્યા વિના રહેશે. તેથી, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની અન્ય કોઈપણ જોગવાઈઓની પરવા કર્યા વિના, ટ્રિબ્યુનલને અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ એ સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે કે કંપનીના આવા ઓડિટરે, પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે, છેતરપિંડીપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું હોવાનું આક્ષેપ હોય ત્યારે, તે ઓડિટર વિરુદ્ધ અંતિમ આદેશ પસાર કરી શકે. [પરા ૧૦][૧૦૧૦-એ-સી]

૭. કલમ ૧૪૦(પ) અતિશય અને/અથવા સ્પષ્ટપણે મનસ્વી હોવાનું, જેમ દલીલ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, કહી શકાય નહીં. મૂળ રિટ અરજદારો તરફથી કલમ ૧૪૦(પ) ની બંધારણીય માન્યતા/વૈધતા અંગેનો મામલો

એવો હતો કે કલમ ૧૪૦(૫) અતિશય અને મનસ્વી છે, કારણ કે તે છેતરપિંડી જેવા ગંભીર ગુનાના નિર્ધારણ માટે અને નાગરિક મૃત્યુસમાન ગંભીર પરિણામો ધરાવતી ફરજિયાત અયોગ્યતાના પરિણામ માટે એન.સી.એલ.ટી. ને અપરિબંધીત અને અનિયંત્રિત સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે. ઉપરોક્ત દલીલમાં કોઈ સાર નથી. એન.સી.એલ.ટી. કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અર્ધ-ન્યાયિક સત્તાઓનો ઉપયોગ નાગરિક અદાલત સમક્ષ તમામ સત્તાઓ સાથે કરશે. કોઈપણ અંતિમ આદેશ પસાર કરતાં પહેલાં એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા પૂરતી તક આપવામાં આવશે. [પેરા ૧૨][૧૦૧૧-એ-સી]

૮. જ્યાં સુધી એ રજૂઆતનો પ્રશ્ન છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી અને સમાન સ્થિતિમાં આવેલા કથિત કર્તાઓ, જેમ કે ડિરેક્ટરો, વ્યવસ્થાપન વગેરેની સરખામણીએ ઓડિટરો વિરુદ્ધ અન્યાયપૂર્ણ ભેદભાવ કરતી અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) છે, ત્યાં નોંધવું જરૂરી છે કે ઓડિટરોની ભૂમિકા ડિરેક્ટરો અને/અથવા વ્યવસ્થાપન સાથે સમક્ષ ગણાવી શકાતી નથી. ઓડિટરો કંપનીના કારોબારમાં અત્યંત મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે અને તેથી તેઓએ વિશાળ જાહેર હિત તેમજ રોકાણકારો સહિતના અન્ય સર્વ હિતધારકોના હિતમાં કાર્ય કરવું પડે છે. ઓડિટરોના મહત્વને ધ્યાનમાં રાખીને અધિનિયમના ભાગ ૧૦ માં “ઓડિટ અને ઓડિટરો” માટે વિશેષ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

આથી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ભેદભાવપૂર્ણ અને/અથવા ઉલ્લંઘનકારક હોવાનું કલમ ૧૪૦(૫) વિષે કહી શકાય નહિ. [ફક્ટો ૧૩][૧૦૧૧-સી-ઈ]

૯. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઓડિટરોને અને ભાગીદારો સહિત સમગ્ર ફર્મને, તથા તે પણ કોઈ અન્ય કંપનીના ઓડિટર બનવા માટે પાંચ વર્ષના ગાળાના સ્વયંસંચાલિત અપાત્રતા સ્વરૂપે દંડ લાદવો અત્યંત અસંગત પ્રમાણનો છે. તેમ છતાં, અંતે અપરોધન માટે જોગવાઈ કરવી તે વિધાનમંડળ/સંસદના ક્ષેત્રમાં આવે છે. સંયુક્ત અને કડક જવાબદારીના સિદ્ધાંત પર, ઓડિટરો તથા ભાગીદારો સહિત સમગ્ર ફર્મ જવાબદાર ગણાશે અને તેથી તેમના પર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) તેમજ કલમ ૧૪૦(૫) માં દર્શાવેલ પરિણામો લાગુ કરી શકાય. કોઈને પણ એવું કહેવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી કે તેમણે પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે છેતરપિંડીપૂર્વક વર્તન કર્યું હોવા છતાં, તેમને પોતાનો વ્યવસાય ચાલુ રાખવાનો અને/અથવા ચલાવવાનો હક હતો. ઓડિટર દ્વારા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે છેતરપિંડીપૂર્ણ રીતેથી વર્તવું અત્યંત ગંભીર કુકૃત્ય છે અને તેથી આવા છેતરપિંડીયુક્ત કૃત્યમાં પ્રવૃત્ત થવાના આવશ્યક પરિણામો અનુસરવાના જ રહેશે. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) વિશિષ્ટ હેતુ અને ઉદ્દેશ સાથે ઘડવામાં આવી છે અને તે યોગ્ય વિચારી-વિમર્શ બાદ તેમજ સ્થાયી સમિતિની ભલામણો અને સંબંધિત હિતધારકોને ધ્યાનમાં લઈને ઘડવામાં આવી છે. તેથી,

અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) જે હેતુ અને ઉદ્દેશ માટે ઘડવામાં આવી છે તેને ધ્યાનમાં લેતાં, અરજ મુજબ તેને મનસ્વી, અતિશય અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ નું ઉલ્લંઘન કરનાર અને/અથવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૮(૧)(જી) હેઠળ ખાતરી આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરનાર કહી શકાય નહીં. [પરા ૧૪][૧૦૧૧-ઈ-એચ; ૧૦૧૨-એ-સી]

૧૦.૧. વડી અદાલતે કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળના દિશાનિર્દેશને મનનો ઉપયોગ ન કરાયો હોવાનું ગણાવીને ૨૬ કર્ચો, કારણ કે આશરે ૭૫૦ પાનાંના અહેવાલ અને ૩૨૦૦૦ પાનાંના અનુબંધો ૩૦ કલાકમાં વિચારવામાં આવ્યા હશે તે સંભાવ્ય નહોતું. વડી અદાલતે કરેલ નિરીક્ષણો સ્વીકાર્ય નથી. માત્ર એટલા કારણો કે ફરીયાદ ચલાવવાનો દિશાનિર્દેશ ૩૦ કલાકની અંદર જારી થયો હતો, તે માત્ર એ આધારે મનનો ઉપયોગ ન કરાયો હતો એવું અનુમાન કરી શકાતું નથી. અધિકારીએ વિગતવાર નોંધ તૈયાર કરી હતી, જે અંતે અંતિમ સત્તાધિકારી સમક્ષ મૂકવામાં આવી હતી અને તેણે અંતિમ નિર્ણય લઈ ફરીયાદ ચલાવવાનો દિશાનિર્દેશ જારી કર્યો હતો. વિચારવાનું જરૂરી એ હતું કે ફરીયાદ ચલાવવા માટે કોઈ સામગ્રી હતી કે નહીં અને ફરીયાદ ચલાવવાનો દિશાનિર્દેશ યોગ્ય રીતે અપાયો હતો કે નહીં. વિચારવાનું દરમિયાન, આરોપીઓને તેમનો બચાવ રજૂ કરવાની પૂરતી તક આપવામાં આવશે. તેથી, ઉપરોક્ત આધાર પર, વડી અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ જારી કરાયેલ ફરીયાદ ચલાવવાના દિશાનિર્દેશને ૨૬ કરીને તાત્વિક ભૂલ કરી છે. [ફકરા ૧૫.૧ અને ૧૫.૨][૧૦૧૨-એફ-એચ; ૧૦૧૩- એ-બી]

૧૦.૨. વડી અદાલતે યોગ્ય રીતે મૂલવણી કરી નથી કે એસ.એફ.આઈ.ઓ. અહેવાલ આઈ.એફ.આઈ.એન. અંગેની તપાસ પૂર્ણ થતા તૈયાર કરાયેલ અહેવાલ હતો - જે તપાસ હેઠળ રહેલી કંપનીઓમાંથી એક હતી. આઈ.એફ.આઈ.એન. આઈ.એલ. એન્ડ એફ.એસ. જૂથની અનુસંગી કંપનીઓમાંથી એક હતી અને નાણાકીય સેવાઓનો વિભાગ હતી. માત્ર એટલા માટે કે આઈ.એલ. એન્ડ એફ.એસ. જૂથની અન્ય અનુસંગી કંપનીઓ અંગેની તપાસ જ્યાં સુધી સંબંધિત છે ત્યાં સુધી તે ચાલુ રહી હોઈ શકે, તે આ અવસ્થાએ આઈ.એફ.આઈ.એન. જ્યાં સુધી સંબંધિત છે ત્યાં સુધી અહેવાલ અધૂરો અહેવાલ હતો અને જેના માટે તપાસ ચાલુ હતી, એવું અવલોકન કરવા માટે આધાર બની શકે નહિ. વડી અદાલતે આઈ.એફ.આઈ.એન. સંબંધિત તપાસ અધૂરી છે એવું માનીને ગંભીર ભૂલ કરી છે. વડી અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ ફરિયાદ પક્ષને મંજૂરી આપવા અને ફરિયાદ ચલાવવા માટેની અનુમતિના તબક્કે હતી. સંબંધિત આરોપીઓને, જેમના વિરુદ્ધ કંપનીઝ અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ તથા આઈ.પી.સી.ની અન્ય સંબંધિત જોગવાઈઓ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે ફરિયાદ ચલાવવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો, પૂરતી તક ઉપલબ્ધ રહેશે. તેથી, વડી અદાલતે કલમ

૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ રદ કરીને ભૂલ કરી છે. [પરા ૧૫.૩][૧૦૧૩-ડી, ઈ-એફ, એચ; ૧૦૧૪-બી-સી]

૧૧. કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ની બંધારણીય માન્યતાને આપેલ પડકાર નિષ્ફળ જાય છે. આક્ષેપ મુજબ, કલમ ૧૪૦(પ) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૯(૧)(જી) નું ભેદભાવપૂર્ણ, મનસ્વી અને/અથવા ઉદ્ધંધન કરતી નથી. ઓડિટરો રાજીનામું આપી ચૂક્યા છે અને તેથી ત્યારબાદ તે જાળવી રાખી શકાતી નથી, તે આધાર પર વડી અદાલતે કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની અરજી/કારરવાહી રદ કરતો અને બાજુએ મૂકતો જે આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશ પસાર કર્યો હતો, તે દ્વારા રદ કરવામાં આવે છે. પરિણામે, ઓડિટરોએ રાજીનામું આપ્યા પછી પણ કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કારરવાહી જાળવી રાખી શકાય તેવી છે, એવો નિષ્કર્ષ ધરાવતો એન.સી.એલ.ટી. નો આદેશ રદ કરતો અને બાજુએ મૂકતો વડી અદાલતનો આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશ પણ તે દ્વારા રદ કરવામાં આવે છે. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની અરજી/કારરવાહી સંબંધિત ઓડિટરોએ રાજીનામું આપ્યા પછી પણ જાળવી રાખી શકાય તેવી હોવાનું ઠરાવવામાં આવે છે અને હવે એન.સી.એલ.ટી. એ કાયદા અનુસાર તપાસ હાથ ધરી તેવી અરજી પર અંતિમ આદેશ પસાર કરવાનો રહેશે અને ત્યારબાદ, એવા અંતિમ આદેશના આધારે, કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુક હેઠળ જોગવાયેલ વધુ પરિણામો અમલમાં આવશે. [પરિચ્છેદ ૧૬][૧૦૧૪-ડી-જી]

દેવાસ મલ્ટીમીડિયા પ્રા. લિ. વિ. એન્ટ્રિક્સ કોર્પોરેશન લિ.

અને અન્ય. (૨૦૨૩) ૧ એસસીસી ૨૧૬; એન એડવોકેટ વિ. બાર કાઉન્સિલ/ઈન્ડિયા (૧૯૮૯) સપ્લ. ૨ એસસીસી ૨૫ : [૧૯૮૮] ૩ સપ્લ. એસસીઆર ૩૬૧; આઈસીએઆઈ વિ. એલકે રત્ના અને અન્ય. (૧૯૮૬) ૪ એસસીસી ૫૩૭ : [૧૯૮૬] ૩ એસસીઆર ૧૦૪૯; ધરણી સુગર્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ વિ.

યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા (૨૦૧૯) ૫ એસસીસી ૪૮૦ : [૨૦૧૯] ૬ એસસીઆર ૩૦૭; સેબી વિ. સુનીલ કૃષ્ણ ખેતાન (૨૦૨૩) ૨ એસસીસી ૬૪૩;

ટોલારામ રેલુમલ વિ. બોમ્બે રાજ્ય [૧૯૫૫] ૧ એસ.સી.આર. ૧૫૮;

ભુવાલ્કા સ્ટીલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. તથા અન્ય વિ. યુ.ઓ.આઈ. (૨૦૧૭) ૫ એસ.સી.સી. ૫૯૮ : [૨૦૧૭] ૨ એસ.સી.આર. ૯૯૩; સંત લાલ ગુપ્તા વિ.

આધુનિક સહકારી ગૃહનિર્માણ સોસાયટી લિ. (૨૦૧૦) ૧૩ એસસીસી ૩૩૬ : [૨૦૧૦] ૧૩ એસસીઆર ૬૨૧; બી. હિંમતલાલ અગ્રવાલ વિ. ભારતનો સ્પર્ધા આયોગ એઆઈઆર ૨૦૧૮ એસસી ૨૮૦૪:

[૨૦૧૮] ૪ એસ.સી.આર. ૪૯૬ ; સેલ્યુલર ઓપરેટર્સ એસોસિયેશન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૨૦૦૩) ૩ એસ.સી.સી. ૧૮૬ : [૨૦૦૨] ૫ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૨૨૨; પાસુપુલેટી વેંકટેશ્વરુ વિ. મોટર એન્ડ જનરલ ટ્રેડર્સ (૧૯૭૫) ૧ એસ.સી.સી. ૭૭૦ : [૧૯૭૫] ૩ એસ.સી.આર. ૯૫૮; કારોના લિ. વિ. પાર્વથી સ્વામિનાથન એન્ડ સન્સ (૨૦૦૭) ૮ એસ.સી.સી. ૫૫૯ : [૨૦૦૭] ૧૦ એસ.સી.આર. ૬૫૬; અરુણ કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૨૦૦૭) ૧ એસ.સી.સી. ૭૩૨ : [૨૦૦૬] ૬ સપ્લિ.

એસ.સી.આર. ૨૯૦; બલરામ ગર્ગ વિ. સેબી (૨૦૨૨) ૯ એસ.સી.સી. ૪૨૫;

સીરિયસ ફોડ ઇન્વેસ્ટિગેશન ઓફિસ વિ રાહુલ મોદી (૨૦૧૯) ૫ એસ.સી.સી. ૨૬૬ : [૨૦૧૯] ૫ એસ.સી.આર. ૯૧; મનસુખભાઈ વિઠલદાસ ચૌહાણ વિ. ગુજરાત રાજ્ય (૧૯૯૭) ૭ એસ.સી.સી. ૬૨૨ : [૧૯૯૭] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૭૦૫; કે.કે. મિશ્રા વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૧૮) ૬ એસ.સી.સી. ૬૭૬ : [૨૦૧૮] ૫ એસ.સી.આર. ૩૧૫;

અનિરુદ્ધસિંહજી કરણસિંહજી જાડેજા વિ. ગુજરાત રાજ્ય (૧૯૯૫) ૫ એસસીસી ૩૦૨ : [૧૯૯૫] ૨ સપ્લિ. એસસીઆર ૬૩૭; ટી. ટાકાનો વિ. સેબી (૨૦૨૨) ૮ એસસીસી ૧૬૨ અને મોહદ. ઇકબાલ અહમદ વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય (૧૯૭૯) ૪ એસસીસી ૧૭૨:

[૧૯૭૯] ૨ એસ.સી.આર. ૧૦૦૭ – સંદર્ભિત.

પી.એમ.સી મર્કેન્ટાઈલ પ્રાઇવેટ લિ. વિ. ધ સ્ટેટ ૨૦૧૪ (૩) એમડબ્લ્યુએન (ફિ.) ૪૫૪; કમલ લોચન સેન વિ. સ્ટેટ/ઓરિસા (૧૯૮૨) ૫૪ સીએલટી ૫૦૯; એવી ધર્મા રેડ્ડી વિ. સ્ટેટ/એ.પી. & ઓર્સ. ૨૦૧૧ ફિએલજે ૧૮૫ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

યુસોફ્દી મુલ્લા નૂબ્ભોય વિ. ધ કિંગ ૧૯૪૯ ફિ એલજે ૮૮૯ અને ગોકુલચંદ દ્વારકાદાસ મોરારકા વિ. ધ કિંગ, (૧૯૪૭- ૪૮) ૭૫ આઇએ ૩૦ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

કેસ લો રેફરન્સ

(૨૦૨૩) ૧ એસ.સી.સી. ૨૧૬ ફકરા ૩.૬માં ઉલ્લેખિત

[૧૯૮૮] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૩૬૧ નો પરા જ(૧૩) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે [૧૯૮૬] ૩ એસ.સી.આર. ૧૦૪૯ નો પરા જ(૧૩) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે [૨૦૧૯] ૬ એસ.સી.આર. ૩૦૭ નો પરા જ(૧૪) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

(૨૦૨૩) ૨ એસ.સી.સી. ૬૪૩ નો પરા જ(૧૭) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૧૯૫૫] ૧ એસ.સી.આર. ૧૫૮ નો પરા જ(૧૭) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૧૭] ૨ એસ.સી.આર. ૯૯૩ નો પરા જ(૧૯) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૧૦] ૧૩ એસ.સી.આર. ૬૨૧ નો પરા જ(૧૯) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૧૮] ૪ એસ.સી.આર. ૪૯૬ નો પરા જ(૨૪) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૦૨] ૫ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૨૨૨ નો પરા જ(૨૪) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૧૯૭૫] ૩ એસ.સી.આર. ૯૫૮ નો પરા જ(૨૩) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૦૭] ૧૦ એસ.સી.આર. ૬૫૬ નો પરા જ(૨૯) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૨૦૦૬] ૬ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૨૯૦ નો પરા જ(૨૯) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

(૨૦૨૨) ૯ એસ.સી.સી. ૪૨૫ નો પરિચ્છેદ જ(૨૯) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે [૨૦૧૯] ૫ એસ.સી.આર. ૯૧ નો પરિચ્છેદ જ.૧(૪) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે [૧૯૯૭] ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૭૦૫ નો પરિચ્છેદ જ.૧(૧૯) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે [૨૦૧૮] ૫ એસ.સી.આર. ૩૧૫ નો પરિચ્છેદ જ.૧(૨૧) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે [૧૯૯૫] ૨ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૬૩૭ નો પરિચ્છેદ જ.૧(૨૧) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

(૨૦૨૨) ૮ એસ.સી.સી. ૧૬૨નો પેરા જ.૧(૨૨)માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો [૧૯૭૯] ૨ એસ.સી.આર. ૧૦૦૭નો પેરા જ.૧(૨૪)માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

ફોજદારી/સિવિલ એપેલેટ જ્યુરિસડિક્શન : ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૫-

૨૩૦૭/૨૦૨૨.

વર્ષ ૨૦૧૯ની સીઆરએલડબ્લ્યુપી નં. ૫૦૨૩, ૫૦૩૫ અને ૫૦૩૬માં

બોમ્બેની ન્યાયિક વડી અદાલતના તા. ૨૧.૦૪.૨૦૨૦ના ચુકાદા અને

આદેશમાંથી

સાથે

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૨-૨૩૦૩/૨૦૨૨, સિવિલ અપીલ નં. ૭૯૩/૨૦૨૨, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૨૯૮/૨૦૨૨, સિવિલ અપીલ નં. ૮૦૧/૨૦૨૨, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૨૯૯/૨૦૨૨, સિવિલ અપીલ નં. ૮૭૭/૨૦૨૨, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૦ અને ૨૩૦૪/૨૦૨૨

બલબીર સિંહ, સંજય જૈન, એ.એસ.જીઝ., બાલાસુબ્રમણિયન, અરવિંદ દાતર,

વી. ગિરી, કપિલ સિબ્બલ, મુકુલ રોહતગી, ડેરિયસ ખંભાટા, નીરજ કિશન કૌલ, સિદ્ધાર્થ દવે, પરિષ્ઠ વકીલો, નમન ટંડન, સમરવીર સિંહ, આદિત્ય સિક્કા, કનુ અગ્રવાલ, હિમાંશુ ગુપ્તા, વિકાશ કુમાર ઝા, સુશ્રી ઋતુ આનંદ, સુશ્રી વસુધા વિજયશીલ, અધિરાજ સિંહ ચૌહાણ, સુશ્રી પદ્મજા શર્મા, સુશ્રી નીલા કેદાર ગોખલે, સુશ્રી સંસ્કૃતિ પાઠક, સુશ્રી બાની દીક્ષિત, અરવિંદ કુમાર શર્મા, રજત નાયર, ભુવન કપૂર, અનુકલ્પ જૈન, દીપાબાલી દત્તા, પ્રત્યુષ શ્રીવાસ્તવ, સુશ્રી મિશા રોહતગી મોહિતા, સુશ્રી સુવેની ભગત, સુશ્રી આયુષી શર્મા, નકુલ મોહિતા, નિશ્વચ નિગમ, મહેશ અગ્રવાલ, ઋષિ અગ્રવાલ, રાહુલ દ્વારકાદાસ, સુશ્રી પ્રાચી ધનાણી, સુશ્રી ઋષિકા હરિશ, સુશ્રી નિયતિ કોહલી, સુશ્રી જુહી બહિરવાણી, પ્રથમ વીર અગ્રવાલ, સુશ્રી રોહિણી જૈસવાલ, સુશ્રી માનવી અગ્રવાલ, ઈ. સી. અગ્રવાલ, વી.પી. સિંહ, આદિત્ય જાલાન, સુશ્રી અનન્યા ઘોષ, રાઘવ સેઠ, સુશ્રી ભાગ્ય કે. ચાદવ, સુશ્રી વાન્યા છાબરા, અનંત મિશ્રા, સુશ્રી શ્રેયા ચૌધરી, બ્રાયન મોસેસ, સુશ્રી આકાંક્ષા કૌલ, આદિત

ખોરાના, સુશ્રી વિધી ઠાકુર, પ્રસ્તુત દલવી, ચંદ્ર પ્રકાશ, ભારત બગલા, સિદ્ધાર્થ ધર્માધિકારી, આદિત્ય અનિરુદ્ધ પાંડે, સુશ્રી કીર્તિ દધીચ, સચિન પાટીલ, હાજર રહેલ પક્ષકારો તરફથી વકીલો.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો

એમ. આર. શાહ, ન્યાયમૂર્તિ.

વિચારાધીન અપીલો:

૧. ક્રિમિનલ અપીલો/દિવાની અપીલોનો આ સમૂહ કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) (આગામીમાં જેને ‘અધિનિયમ, ૨૦૧૩’ તરીકે ઓળખવામાં આવશે) ના અર્થઘટન તથા આઈએલ એન્ડ એફએસ ફાઇનાન્શિયલ સર્વિસેસ લિમિટેડ (આગામીમાં જેને ‘આઈફિન’ તરીકે ઓળખવામાં આવશે) સંદર્ભે તા. ૨૮.૦૫.૨૦૧૯ ના તપાસ અહેવાલ (આગામીમાં જેને ‘આઈફિન એસએફઆઈઓ અહેવાલ’ તરીકે ઓળખવામાં આવશે) અંગે કાનૂનના સામાન્ય પ્રશ્ન(ઓ) ઊભા કરે છે.

૧. ૧ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૫-૨૩૦૭/૨૦૨૨, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૨-૨૩૦૩/૨૦૨૨ અને ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૦/૨૦૨૨ ભારત સંઘ દ્વારા, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, વર્ષ ૨૦૧૯ની રિટ અરજી નં. ૪૧૪૪ અને ૪૧૪૫ તથા અન્ય સંલગ્ન રિટ અરજીઓમાં બોમ્બે વડી અદાલત દ્વારા તા. ૨૧.૦૪.૨૦૨૦ના રોજ આપવામાં આવેલા સામાન્ય ચુકાદા અને આદેશને પડકારતાં દાખલ કરવામાં આવી છે, જેના દ્વારા વડી અદાલતે,

અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) બંધારણવિરુદ્ધ નથી તે જાળવી રાખ્યા હોવા છતાં, ભારત સંઘ દ્વારા સીરીયસ ફોડ ઇન્વેસ્ટિગેશન ઓફિસ (એસએફઆઈઓ) ને અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ તા. ૨૯.૦૫.૨૦૧૯ના રોજ આપવામાં આવેલ દિશાનિર્દેશ ૨૬ કર્યો હતો અને પરિણામે સ્પેશિયલ કોર્ટ (કંપનીઝ એક્ટ) અને એડિશનલ સેશન્સ જજ, ગ્રેટર મુંબઈ સમક્ષ દાખલ ફોજદારી ફરિયાદ નં. સી.સી. ૨૦/૨૦૧૯ દ્વારા એસએફઆઈઓએ શરૂ કરેલા ફરિયાદ પક્ષને પણ ૨૬ કર્યો હતો, તેથી ભારત સંઘ અને એસએફઆઈઓએ હાલની અપીલો પસંદ કરી છે.

૧. ૨ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૨-૨૩૦૩/૨૦૨૨ માં, પડકાર આઈએલ એન્ડ એફએસ ફાઇનાન્શિયલ સર્વિસિસ લિમિટેડના ઓડિટર, નામે, બીએસઆર એન્ડ એસોસિયેટ્સ એલએલપી (બીએસઆર) ને સંબંધિત છે અને ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૫-૨૩૦૭/ ૨૦૨૨ તથા ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૦/૨૦૨૨ માં, પડકાર આઈએફઆઈએનના અન્ય ઓડિટર, નામે, ડેલોઈટ હાસ્કિન્સ એન્ડ સેલ્સ એલએલપી (સંક્ષેપમાં, ‘ડેલોઈટ’) તથા આઈએફઆઈએનના ભૂતપૂર્વ નિર્દેશક, નામે, હરિ સંકરનને સંબંધિત છે.

૧. ૩ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૨૯૮/૨૦૨૨, ૨૨૯૯/૨૦૨૨ અને ૨૩૦૪/૨૦૨૨ ડેલોઈટ અને તેના બે ભાગીદારો દ્વારા અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ની સંવિધાનિક માન્યતાને વડી અદાલતે જેટલા અંશે

યથાવત્ રાખી છે, તે અંશે વાંધાગ્રસ્ત ચૂકાદા અને આદેશને પડકારતા દાખલ કરવામાં આવી છે.

૧. ડેલોઈટ અને તેના બે ભાગીદારો દ્વારા નેશનલ કંપની લો એપેલેટ ટ્રિબ્યુનલના તા. ૦૪.૦૩.૨૦૨૦ ના પસાર કરાયેલા આદેશને પડકારતાં જ સિવિલ અપીલ નં. ૭૯૩/૨૦૨૨, ૮૦૧/૨૦૨૨ અને ૮૭૭/૨૦૨૨ દાખલ કરવામાં આવી છે.

તથ્યાત્મક પૃષ્ઠભૂમિ:

૨. વર્તમાન કાર્યવાહી સુધી પહોંચાડનાર તથ્યો સંક્ષેપમાં નીચે મુજબ છે:

આઈએલ એન્ડ એફએસ સમૂહની કંપનીઓ દ્વારા, જેઓ પર રૂપિયા ૯૧,૦૦૦ કરોડથી વધુનું કુલ દેવાનું બોજ હતું, જૂનથી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૮ દરમિયાન વારંવાર ચૂકવનું થયા અને તેના પરિણામે ભારતના નાણાંબજારો ધ્વસ્ત થવાની ભીતિ ઊભી થઈ, કોર્પોરેટ બોન્ડની આવકદર ઉપર વધારાનો દબાણ આવ્યો અને શેરબજારમાં વેચવાલીનો માહોલ સર્જાયો. આર્થિક બાબતો વિભાગ, નાણાં મંત્રાલયે, આઈએલ એન્ડ એફએસ અંગે, ભારત સંઘના કોર્પોરેટ બાબતો મંત્રાલયને અધિનિયમ, ૨૦૧૩ હેઠળ કાર્યવાહી કરવા વિનંતી કરતાં તા. ૩૦.૦૯.૨૦૧૮નું કાર્યાલય સ્મૃતિપત્ર જારી કર્યું. તે સ્મૃતિપત્ર અને નોંધમાં નીચેની બાબતો ઉજાગર કરવામાં આવી હતી:

(એ) આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ. સમૂહ આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ. સમૂહમાં ઇક્વિટી શેર મૂડી અને અનામતો રૂપે રૂપિયા ૬૯૫૦ કરોડ સામે અંદાજે રૂપિયા ૯૧,૦૦૦ કરોડના ઋણ-સંક્રમણના સંકટથી ઝઝૂમી રહ્યો હતો, જે ઓછામાં ઓછા ૧૩ ગણાના લેવરેજ સમાન હતું. ઉપરાંત, વર્ષ ૨૦૧૭- ૧૮ દરમિયાન આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ. સમૂહે રૂપિયા ૨૬૭૦ કરોડનું લુકસાન દર્શાવ્યું હતું;

(બી) આ ઋણ સંક્રમણ, પ્રથમદષ્ટિએ , અન્ય બાબતો ઉપરાંત આઈ.એલ. એન્ડ એફ.એસ. સમૂહમાં વ્યાપક કોર્પોરેટ શાસનની નિષ્ફળતા અને ચક્રાચક બનાવેલા હિસાબોના કારણે હતું; અને

(સી) નાણાકીય બજારો અને અર્થવ્યવસ્થાના કલ્યાણ માટે કોઈપણ વધુ ચૂકો વિનાશક સાબિત થશે.

૨. ૧ આ સાથે સમાંતરે, કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રાલયે, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૦૮ હેઠળ કંપનીઓના રજિસ્ટ્રાર પાસેથી અહેવાલ પ્રાપ્ત થયા બાદ, આઈએલ એન્ડ એફએસ અને તેની અનુસંગી કંપનીઓના કારભારની તપાસ કરવા માટે એસએફઆઈઓને નિર્દેશ આપ્યો.

૨. ૨ કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રાલયે ૦૧.૧૦.૨૦૧૮ના રોજ આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ. અને તેના તે સમયના પ્રવર્તમાન બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ વિરુદ્ધ નેશનલ કંપની લો ટ્રિબ્યુનલ (એન.સી.એલ.ટી.) સમક્ષ કંપની અરજી નં. ૩૬૩૮/૨૦૧૮ દાખલ કરી હતી, જેમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત,

આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ.ના તે સમયના પ્રવર્તમાન બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સને દૂર કરવાની અને તેના સ્થાને તથા તેની બદલે નવા બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સની નિમણૂક કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી. એન.સી.એલ.ટીએ તે જ તારીખે, એટલે કે ૦૧.૧૦.૨૦૧૮ના રોજ, અંતરિમ આદેશ પસાર કરીને આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ.ના તે સમયના પ્રવર્તમાન બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સને બદલીને નવો બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ નિયુક્ત કર્યો હતો. નવા બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સને આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ.ના કારભારનો હવાલો સંભાળવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ.ના નવા બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સે પ્રગતિ અને આગળની દિશા અંગેનો ૩૦.૧૦.૨૦૧૮ તારીખનો અહેવાલ કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રાલય સમક્ષ રજૂ કર્યો હતો, જે બાદમાં ૦૧.૧૦.૨૦૧૮ના રોજ એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશના અનુસંધાને, કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રાલયે ૩૧.૧૦.૨૦૧૮ના રોજ એન.સી.એલ.ટી. સમક્ષ દાખલ કર્યો હતો.

૨. ૩ એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા તપાસ શરૂ કરવા નિર્દેશ આપતા તા. ૩૦.૦૯.૨૦૧૮ના કાર્યાલય આદેશ અને તા. ૦૧.૧૧.૨૦૧૮ના એક ઈ-મેલના અનુસંધાનમાં, એસ.એફ.આઈ.ઓ.એ આઈ.એલ.એન્ડએફ.એસ. તથા આઈ.એલ.એન્ડએફ.એસ. જૂથ સંબંધિત એક એમ્પ્લોઈઝ વેલ્ફેર ટ્રસ્ટ બાબતે એક આંતરિમ અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. નોંધવું આવશ્યક છે કે ઉક્ત આંતરિમ અહેવાલ કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રાલયે “આંતરિમ અહેવાલ” માંગ્યો હોવાથી રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ

૨૧૨(૧૧)ના અનુસંધાને માંગવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવી જોગવાઈ છે કે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આંતરિમ અહેવાલ માંગવામાં આવવો આવશ્યક છે. નોંધવું જરૂરી છે કે આંતરિમ અહેવાલમાં જ સ્પષ્ટ રીતે નોંધવામાં આવ્યું હતું કે આંતરિમ અહેવાલમાં દર્શાવેલ તારણો આંતરિમ તારણો છે અને આંતરિમ અહેવાલ “ઉપરોક્ત આંતરિમ તારણોના આધારે...” એમ નિર્દિષ્ટ કરીને પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો હતો. આ પણ નોંધવું જરૂરી છે કે આંતરિમ અહેવાલ આઈ.એલ.એન્ડએફ.એસ. જૂથના કારભાર પર નિયંત્રણ ધરાવતા વ્યક્તિઓ અને તેમના દ્વારા આચરવામાં આવેલી ગેરકાયદેસરતાઓ તથા છેતરપિંડી અંગે હતો.૨.૪ આંતરિમ અહેવાલના આધારે, કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રાલયે કંપની પિટિશન નં. ૩૬૩૮/ ૨૦૧૮માં આઈ.એલ.એન્ડએફ.એસ. જૂથની કંપનીઓના પૂર્વવર્તી નિર્દેશકો વિરુદ્ધ, તેમને ઉક્ત કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર તરીકે જોડવા તથા તેમની સ્થાવર/જંગમ મિલ્કતો જપ્ત કરવા માટે આદેશ મેળવવા હેતુથી એક મિસેલેનિયસ અરજી દાખલ કરી હતી.

૨. ૫ આંતરિમ અહેવાલ તથા ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સના દિનાંક ૦૪.૧૨.૨૦૧૮ના પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ અભિપ્રાયના આધારે, કોર્પોરેટ અફેર્સ મંત્રાલયે કંપનીઝ એક્ટ, ૨૦૧૮ની કલમ ૧૩૦ હેઠળ એન.સી.એલ.ટી. સમક્ષ અરજી દાખલ કરી અને અન્ય બાબતો ઉપરાંત એવી પ્રાર્થના કરી કે આઈએલ એન્ડ એફએસ, આઈએફઆઈએન તથા આઈએલ એન્ડ એફએસ ટ્રાન્સપોર્ટેશન નેટવર્ક્સ લિમિટેડ (આઈટીએનએલ)ના

હિસાબી પુસ્તકો ફરીથી ખોલવામાં આવે અને પુનઃઘડતર કરવામાં આવે. દિનાંક ૦૧.૦૧.૨૦૧૯ના કલમ ૧૩૦ની અરજીમાં પસાર કરાયેલા આદેશ દ્વારા, એન.સી.એલ.ટી.એ એવો નિર્દેશ કર્યો કે છેલ્લા ૫ નાણાકીય વર્ષોના આઈએલ એન્ડ એક્સેસ, આઈએક્સઆઈએન અને આઈટીએનએલના હિસાબો ફરીથી ખોલવામાં આવે અને પુનઃઘડતર કરવામાં આવે, કારણ કે આઈએલ એન્ડ એક્સેસ, આઈએક્સઆઈએન અને આઈટીએનએલના કારોબારનું કુલ્યવસ્થાપન કરવામાં આવ્યું હતું, જેના કારણે નાણાકીય નિવેદનો/હિસાબોની વિશ્વસનીયતા અંગે શંકા ઊભી થતી હતી. ૨.૬ આઈએક્સઆઈએનના ઓડિટરો (બીએસઆર અને ડેલોઈટ)ને કલમ ૧૩૦ની અરજીની નોટિસ આપવામાં આવી હતી અને તેમણે ઉક્ત અરજીનો વિરોધ કર્યો હતો. એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા દિનાંક ૦૧.૦૧.૨૦૧૯એ પસાર કરાયેલા આદેશને આઈએક્સઆઈએનના ભૂતપૂર્વ નિયામકોમાંથી એક દ્વારા નેશનલ કંપની લો એપેલેટ ટ્રિબ્યુનલ, નવી દિલ્હી (એન.સી.એલ.એ.ટી.) સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યો હતો, જેણે દિનાંક ૩૧.૦૧.૨૦૧૯ના આદેશ દ્વારા અપીલ ફગાવી દીધી હતી. એન.સી.એલ.એ.ટી. દ્વારા દિનાંક ૩૧.૦૧.૨૦૧૯એ પસાર કરાયેલા આદેશ વિરુદ્ધ આ અદાલત સમક્ષ અપીલ કરવામાં આવી હતી. દિનાંક ૦૪.૦૬.૨૦૧૯ના આદેશ દ્વારા, આ અદાલતે ઉક્ત ભૂતપૂર્વ નિયામક દ્વારા દાખલ કરાયેલ સિવિલ અપીલ ફગાવી દીધી

હતી. તેથી, આ અદાલતે કંપનીઝ એક્ટ, ૨૦૧૮ની કલમ ૧૩૦ હેઠળ કોર્પોરેટ અફેર્સ મંત્રાલય દ્વારા કાર્યવાહી શરૂ કરવાનું યથાવત્ રાખ્યું.

૨. ૭ ભારતીય રિઝર્વ બેન્ક (આર.બી.આઈ.) એ આર.બી.આઈ. અધિનિયમ, ૧૯૩૪ ની કલમ ૪૫એન હેઠળ આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ. અને આઈ.એફ.આઈ.એન.ની તપાસ શરૂ કરી હતી. તપાસ/નિરીક્ષણના અનુસંધાને, આર.બી.આઈ. એ તા. ૨૨.૦૩.૨૦૧૯નો તપાસ/નિરીક્ષણ અહેવાલ આઈ.એફ.આઈ.એન.ને સુપરત કર્યો હતો. ત્યારબાદ આઈ.એફ.આઈ.એન.એ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૧) હેઠળ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, બી.એસ.આર.ને ઓડિટરો તરીકે દૂર કરવા માંગ કરતાં તા. ૧૩.૦૫.૨૦૧૯ની નોટિસ જારી કરી હતી. બી.એસ.આર.એ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૧) હેઠળ આઈ.એફ.આઈ.એન. દ્વારા બજાવવામાં આવેલી નોટિસના જવાબમાં લેખિત પ્રતિભાવ દાખલ કરી, નોટિસમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપોનો ઈનકાર કર્યો હતો. તા. ૨૯.૦૫.૨૦૧૯ના રોજ આઈ.એફ.આઈ.એન. દ્વારા સુનાવણી યોજાઈ હતી, જેમાં બી.એસ.આર.નું પણ પ્રતિનિધિત્વ હતું/તે હાજર હતું.

૨. ૮ કાર્યાલય આદેશ તા. ૩૦.૦૯.૨૦૧૮ના અનુસંધાને, એસએફઆઈઓએ આઈએલ એન્ડ એફએસ ફાઈનાન્શિયલ સર્વિસેસ લિમિટેડની તપાસ અહેવાલ (એસએફઆઈઓ અહેવાલ) રજૂ કર્યો.

૨. ૯ કોર્પોરેટ અફેર્સ મંત્રાલયે તા. ૨૯.૦૫.૨૦૧૯ના પત્ર દ્વારા પ્રાદેશિક નિયામક (વેસ્ટર્ન રીજન) અને એસએફઆઈઓને કાર્યવાહી/ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ કરવા વિનંતી કરી હતી. એસએફઆઈઓને કંપની અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ તથા અન્ય જોગવાઈઓ સાથે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૪૧૭, ૪૨૦ અને ૧૨૦બી વાંચવી સાથે હેઠળ કાર્યવાહી/ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી શરૂ કરવા જણાવવામાં આવ્યું હતું. પ્રાદેશિક નિયામકને અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ અરજિપત્ર રજૂ કરવા જણાવવામાં આવ્યું હતું.

૨. ૧૦ કે ત્યારબાદ એસ.એફ.આઈ.ઓ.એ ૩૦.૦૫.૨૦૧૯ના રોજ મુંબઈની સેશન્સ કોર્ટ (વિશેષ ન્યાયાધીશ – કંપનીઝ અધિનિયમ) સમક્ષ, અન્ય લોકો સાથે, આઈ.એફ.આઈ.એન.ના ઓડિટરો/ભૂતપૂર્વ ઓડિટરો વિરુદ્ધ ફોજદારી ફરિયાદ દાખલ કરી, જે સી.સી. નં. ૨૦/૨૦૧૯ છે.

૨. ૧૧ ત્યારબાદ કોર્પોરેટ બાબતો મંત્રાલયે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ તા. ૧૦.૦૬.૨૦૧૯ની એક અરજી, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, આઈએફઆઈએનના લેખાપરીક્ષકો, અર્થાત્, બીએસઆર અને ડેલોઈટ તેમજ એન્ગેજમેન્ટ ભાગીદારો અને તેમની ટીમ વિરુદ્ધ દાખલ કરી હતી. કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની અરજીમાં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, આઈએફઆઈએનના લેખાપરીક્ષક તરીકે બીએસઆરને દૂર કરવા; આઈએલ એન્ડ એફએસ માટે ના નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૨-૧૩ થી નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮ સુધીના વૈધાનિક લેખાપરીક્ષક તરીકે ડેલોઈટને દૂર કરાયેલ ગણવામાં આવે એવી ઘોષણા કરવા;

અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ પરંતુક હેઠળ કોર્પોરેટ બાબતો મંત્રાલયને આઈએફઆઈએન માટે લેખાપરીક્ષક નિયુક્ત કરવાની અનુમતિ આપવા; અને અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુક હેઠળ બીએસઆર, તેના એન્ગેજમેન્ટ ભાગીદારો, ડેલોઈટ અને તેના એન્ગેજમેન્ટ ભાગીદારોને પાંચ વર્ષના ગાળામાં કોઈપણ કંપની માટે લેખાપરીક્ષક તરીકે નિયુક્ત થવા માટે અયોગ્ય જાહેર/નિર્દેશ કરવામાં આવે એવી ઘોષણા કરવા પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી. ૨.૧૨ બીએસઆરે તા. ૧૯.૦૬.૨૦૧૯ના રોજ આઈએફઆઈએનને રાજીનામાનો પત્ર આપ્યો હતો અને તે સાથે જ આવા રાજીનામા અનુસાર આવશ્યક નિયમનકારી નોંધણીઓ પૂર્ણ કરી હતી.

૨. ૧૩ બીએસઆર અને તેના એન્ગેજમેન્ટ ભાગીદારોએ એનસીએલટી સમક્ષ કલમ ૧૪૦(૫) ની અરજીએ બાબતે તા. ૧૯.૦૬.૨૦૧૯ના રોજ જવાબ દાખલ કર્યો અને અન્ય બાબતો સાથે આ દલીલ કરી કે (૧) તેઓએ પોતાનું રાજીનામું રજૂ કર્યું હોવાથી હવે તેઓ આઈએફઆઈએનના હિસાબ તપાસકર્તાઓ રહ્યા નથી અને તેથી કલમ ૧૪૦(૫) તેઓને લાગુ પડતી નથી; અને (૨) કલમ ૧૪૦(૫) બીએસઆર વિરુદ્ધ છેતરપિંડી અંગે કોઈ કેસ દર્શાવતી નથી.

૨. ૧૪ ડેલોઈટે તારીખ ૧૯.૦૬.૨૦૧૯નું એક અરજીપત્રક દાખલ કરીને, આ આધારે એનસીએલટી સમક્ષ કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજીની જાળવાપાત્રતાને પડકાર્યો કે ડેલોઈટ હવે આઈએફઆઈએન માટે ઓડિટર રહ્યું નથી. બીએસઆર અને તેના એન્ગેજમેન્ટ ભાગીદારોએ પણ આ આધારે

એનસીએલટી સમક્ષ કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજીની જાળવાપાત્રતાને પડકારતું એક અરજીપત્રક દાખલ કર્યું કે બીએસઆર હવે આઈએફઆઈએન માટે ઓડિટર રહ્યું નથી.

૨. ૧૫ કલમ ૧૪૦(૫) ની અરજાની પોષણક્ષમતા પડકારતી અરજીઓ બાબતે ઓડિટરો (બીએસઆર અને ડિલોઈટ) ની દલીલો સાંભળ્યા બાદ, એનસીએલટી એ કલમ ૧૪૦(૫) ની અરજાની પોષણક્ષમતા યથાવત્ રાખતો આદેશ કર્યો. ત્યારબાદ, બીએસઆર એ, અન્ય બાબતો સાથે, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ની બંધારણીય માન્યતા, જારી કરાયેલા નિર્દેશો તથા કલમ ૧૪૦(૫) ની અરજાની પોષણક્ષમતા યથાવત્ રાખતા એનસીએલટી ના આદેશને પડકારતી રિટ અરજી વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરી.

૨. ૧૬ આક્ષેપિત ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા, જોકે વડી અદાલતે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ની માન્યતા યથાવત્ રાખી છે, તેમ છતાં વડી અદાલતે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) નું અર્થઘટન કર્યું છે અને કલમ ૧૪૦(૫) ની અરજાની જાળવણીયોગ્યતા યથાવત્ રાખતા એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશ રદ કર્યો છે અને કલમ ૧૪૦(૫) ની અરજી રદ કરી છે તથા કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રાલય અને એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા જારી કરાયેલા નિર્દેશો પણ રદ કર્યા છે અને

એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા પ્રારંભિત ફોજદારી કાર્યવાહી પણ રદ કરી છે. તેથી, હાલની અપીલો.

ભારત સંઘ તરફથી રજૂઆતો:

૩. ભારત સંઘ તરફથી હાજર રહેલા શ્રી બલબીર સિંહ, વિદ્વાન એડિશનલ સોલિસિટર જનરલ ઓફ ઇન્ડિયાએ જોરશોરથી રજૂ કર્યું છે કે પડકારેલ ચૂકાદા અને આદેશમાં વડી અદાલતે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) નું ગેરઅર્થઘટન કર્યું છે, જોકે વડી અદાલતે ઉક્ત જોગવાઈની બંધારણીય માન્યતા જાળવી રાખી છે.

૩. ૧ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ના અર્થઘટન સંબંધે, વડી અદાલતે વિધાનમંડળનો આશય એવો હોવાનું સમજાવ્યું છે કે જ્યાં છેતરપિંડીની શંકા હોય ત્યાં કંપનીમાં ઓડિટરનો ફેરફાર કરાવવામાં આવે/અસરકારક બનાવવામાં આવે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ત્યારબાદ વડી અદાલતે ભૂલપૂર્વક આ ઠરાવ્યું કે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) પાછળનો આશય માત્ર ઓડિટર અને કંપની વચ્ચેની સાંઠગાંઠ તોડવાનો જ છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તે મુજબ, વડી અદાલતે ભૂલપૂર્વક એવું ઠરાવ્યું કે જો ઓડિટર અને કંપની વચ્ચેનો અશુભ સંબંધ, હટાવવાથી અથવા રાજીનામાથી, તૂટી જાય, તો અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) તેનો હેતુ પૂર્ણ કરે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે વડી અદાલતના મત મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ત્યારે જ આકર્ષાય છે

જ્યારે કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા અરજિ કરવામાં આવ્યા છતાં, ઓડિટર બચાવ ઊભો કરે છે અને અરજિનો નિરર્થક વિરોધ કરે છે અને તેથી અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુકમાં દર્શાવ્યા મુજબના અંતિમ આદેશને આમંત્રે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આ આધારે, વડી અદાલતે આગળ જઈને એવું ઠરાવ્યું કે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ ભારત સંઘ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજિ, ઓડિટરના અનુગામી રાજીનામાથી સંતોષાઈ ગઈ છે અને તેથી ભારત સંઘ દ્વારા અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ દાખલ કરાયેલી અરજિ હવે જાળવપાત્ર નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે વડી અદાલતે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજિ તથા તેની જાળવપાત્રતા માન્ય રાખતો એન.સી.એલ.ટી., મુંબઈ દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશ ભૂલપૂર્વક રદ કર્યો.

૩. ૨ હવે ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરવા અંગે જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી રજૂ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળીઓએ કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળના નિર્દેશને બે આધાર પર પડકાર્યો હતો. પ્રથમ, આ આધાર પર કે આઈએફઆઈએન એસએફઆઈઓ અહેવાલ પ્રાપ્ત થયાના ૩૦ કલાકની અંદર આરોપપત્ર ચલાવવાનો નિર્દેશ જારી કરવામાં આવ્યો હતો, જે મનનો ઉપયોગ ન થવાનો દાખલો આપે છે. બીજું, કે આઈએફઆઈએન એસએફઆઈઓ અહેવાલ અપૂર્ણ અહેવાલ હતો, કારણ કે તપાસ પૂર્ણ થઈ નહોતી અને તેથી કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ અયોગ્ય હતો. રજૂ કરવામાં આવે છે કે પ્રથમ આધાર અંગે, વડી

અદાલતે ભૂલથી એવું ઠરાવ્યું છે કે મનનો ઉપયોગ થયો નથી, કારણ કે આશરે ૭૫૦ પાનાંનો અહેવાલ અને ૩૨૦૦૦ પાનાંના પરિશિષ્ટો ૩૦ કલાકમાં વિચારવામાં આવી શક્યા હોત તે અસંભવિત હતું. વધુમાં, વડી અદાલતે ભૂલથી એવું પણ ઠરાવ્યું છે કે મનનો ઉપયોગ દર્શાવવા માટેના સંબંધિત તથ્યો અને દસ્તાવેજો નોંધ પર મૂકવામાં આવ્યા નથી. રજૂ કરવામાં આવે છે કે આવું કરતી વખતે, વડી અદાલતે એ પણ ઠરાવ્યું છે કે માન્ય મંજૂરીના અસ્તિત્વની રિટ અદાલતમાં મૂલવણી કરી શકાય અને તે માટે નીચલી અદાલતની કાર્યવાહી સુધી રાહ જોવાની જરૂર નથી.

૩. ૩ આઈએફઆઈએન એસએફઆઈઓ અહેવાલ અંગે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે વડી અદાલતે તે અંગે જરા પણ વિચારણા કર્યા વિના સંક્ષિપ્ત રીતે ધારણ કર્યું છે અને ભૂલપૂર્વક એવું ધારણ કર્યું છે કે એસએફઆઈઓ અહેવાલ અપૂર્ણ અને ખામીયુક્ત છે અને તેથી કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ અયોગ્ય અને/અથવા અમાન્ય છે.

૩. ૪ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ના અર્થઘટન અંગે, શ્રી બલબીર સિંહ, વિદ્વાન એ.એસ.જી. એ અમને અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ના વિધાનિક ઇતિહાસ અને વિધાનિક આશય તરફ રજૂ કર્યું છે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમ, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૪૦ નું શીર્ષક “ઓડિટરની હકાલપટ્ટી, રાજીનામું અને વિશેષ નોટિસ આપવી” એવું છે. તે અધિનિયમના ભાગ ૧૦ માં આવે છે, જેનું શીર્ષક “ઓડિટ અને ઓડિટરો”

એવું છે. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૧) ઓડિટરના કાર્યકાળની અવધિ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં કંપની દ્વારા તેને દૂર કરવાની પ્રક્રિયા માટે જોગવાઈ કરે છે. અધિનિયમની કલમો ૧૪૦(૨) અને (૩) ઓડિટરોના રાજીનામા સાથે સંબંધિત છે અને અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૪) નિવૃત્ત થતા ઓડિટર સિવાયના ઓડિટરની નિમણૂક માટે એ.જી.એમ. માં વિશેષ નોટિસ આપવાની તેમજ તે બાબતની પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત છે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે જો કોઈ કંપનીનો ઓડિટર પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્ણ રીતે કાર્ય કરી રહ્યો હોય અથવા કંપનીના વ્યવસ્થાપન સાથે છેતરપિંડીમાં સહાય કરી રહ્યો હોય અથવા સાંઠગાંઠ રાખી રહ્યો હોય, તો અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) કેન્દ્ર સરકાર અથવા સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિને ઉપચાર માટે એન.સી.એલ.ટી. નો આશરો લેવા સશક્ત બનાવે છે. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) એન.સી.એલ.ટી. ને ઉપરોક્ત રીતે કાર્ય કરનાર ઓડિટર વિરુદ્ધ સ્વપ્રેરણાથી કાર્યવાહી કરવાની પણ સગવડ આપે છે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે આ ઉપરાંત, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) માં બે પરંતુકો અને બે સ્પષ્ટીકરણો પણ છે. તેથી, એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ પરંતુક મુજબ, કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર, અને જો ટ્રિબ્યુનલ આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે ઓડિટરમાં કોઈ ફેરફાર આવશ્યક છે, તો ટ્રિબ્યુનલ આવી અરજી પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી પંદર દિવસની અંદર એવો આદેશ કરશે કે જણાવેલ

ઓડિટર ઓડિટર તરીકે કાર્ય નહીં કરે અને કેન્દ્ર સરકાર તેના સ્થાને બીજા ઓડિટરની નિમણૂક કરી શકશે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુકમાં જોગવાઈ છે કે જે ઓડિટર, વ્યક્તિગત હોય કે પેઢી, જેના વિરુદ્ધ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ અંતિમ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, તે આદેશ પસાર થયાની તારીખથી પાંચ વર્ષની અવધિ સુધી કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિમણૂક પામવા પાત્ર રહેશે નહીં અને એવો ઓડિટર કલમ ૪૪૭ હેઠળની કાર્યવાહી માટે પણ જવાબદાર રહેશે. તેથી, એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે માત્ર એટલા માટે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી બાકી હોય તે દરમિયાન ઓડિટર રાજીનામું આપે, તો કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહીનો અંત આવતો નથી. છતાં પણ અને અંતિમ આદેશ પસાર થયા બાદ, તે સ્થિતિમાં કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુક મુજબ વધુ એક આદેશ પસાર કરી શકાય છે, જેથી એવો ઓડિટર આદેશ પસાર થયાની તારીખથી પાંચ વર્ષની અવધિ માટે કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિમણૂક પામવા માટે અપાત્ર બને અને એવો ઓડિટર કંપનીઓ અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ હેઠળની કાર્યવાહી માટે પણ જવાબદાર રહેશે. તેથી, એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે વડી અદાલતે આ નિરીક્ષણ કરવામાં અને એવો નિર્ધાર કરવામાં કે એક વખત ઓડિટરે રાજીનામું આપી દીધા પછી અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજી ગ્રાહ્ય રહેશે

નહીં અને/અથવા તેને આગળ ચલાવવાની જરૂર રહેશે નહીં, તેમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂલ કરી છે.

૩. ૫ ત્યારબાદ, શ્રી બલબીર સિંહ, વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ અમને રજૂ કર્યું છે અને નીચે મુજબ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ના વિધાનિક ઇતિહાસનો ઉલ્લેખ કર્યો છે: અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) નો વિધાનિક ઇતિહાસ

ઓગસ્ટ ૨૦૦૪ આસપાસ, સરકારે કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની સમીક્ષા કરવાની અને કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ને બદલી નવો કંપનીઝ બિલ તૈયાર કરવાની પ્રક્રિયા આરંભી. કોર્પોરેટ અફેર્સ મંત્રાલયની વેબસાઇટ પર એક સંકલ્પના પત્ર પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો, જેના ઉપર વિવિધ ટિપ્પણીઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી. કંપની કાયદાની જોગવાઈઓ અંગે ભલામણો કરવા માટે, કોર્પોરેટ અફેર્સ મંત્રાલય દ્વારા ડૉ. જે.જે. ઇરાનીના અધ્યક્ષસ્થાને એક નિષ્ણાત સમિતિ પણ રચવામાં આવી હતી.

ક. કંપનીઝ બિલ ૨૦૦૮ અને કંપનીઝ બિલ ૨૦૦૯

૧. જે.જે. ઇરાની સમિતિના અહેવાલનો વિચાર કર્યા બાદ, મંત્રાલયે કંપનીઓ વિધેયક, ૨૦૦૮ તૈયાર કર્યો અને તે જ ૨૩ ઓક્ટોબર, ૨૦૦૮ના રોજ લોકસભા સમક્ષ રજૂ કર્યો. ૨૦૦૮નું વિધેયક તેની તપાસ માટે નાણાં વિષયક વિભાગ સંબંધિત સંસદીય સ્થાયી સમિતિ

(પી.એસ.સી.)ને મોકલવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ, પી.એસ.સી. પોતાનો અહેવાલ રજૂ કરી શકે તે પહેલાં લોકસભા વિઘટિત કરવામાં આવી હતી અને તેથી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૦૭(૫) મુજબ ૨૦૦૮નું વિધેયક લુપ્ત થયું.

૨. તે અનુસાર, કંપનીઝ બિલ ૨૦૦૯ લોકસભામાં આશરે ૧૫ જુલાઈ, ૨૦૦૯ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. ૨૦૦૯નું બિલ પણ પી.એસ.સી.ને સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યું હતું. ૨૦૦૯ના બિલની વિશેષતાઓ ઓળખતી વખતે, ઓગસ્ટ ૨૦૧૦ની પી.એસ.સી. અહેવાલમાં મુખ્ય વિશેષતાઓ તરીકે એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે “ઓડિટરોની ભૂમિકા, અધિકારો અને ફરજો ઓડિટ પ્રક્રિયાની અખંડિતતા અને સ્વતંત્રતા જળવાઈ રહે તે માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે.”

૩. અહેવાલમાં, ૨૦૦૯ ના વિધેયકના આધારભૂત માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો રજૂ કરતાં, પી.એસ.સી. નોંધે છે કે, અન્ય સિદ્ધાંતો ઉપરાંત, નીચે મુજબના સિદ્ધાંતો ૨૦૦૯ ના વિધેયકના મુખ્ય આધારભૂત સિદ્ધાંતો છે: “મજબૂત પ્રણાલીઓ, વધારેલી પારદર્શિતા અને વ્યાપક ખુલાસાઓ આધારિત વ્યવસ્થાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે; જેમ જેમ કંપનીઓ વૃદ્ધિ પામે છે, વધુ મોટી બને છે અને

વૈશ્વિક બને છે તથા હિતધારકોની સંખ્યા અને વ્યાપ પ્રમાણમાં વધે છે, તેમ યોગ્ય નિયંત્રણો અને સંતુલનની આવશ્યકતા ઊભી થાય છે.

આંતરિક ચંત્રણાઓ/પ્રક્રિયાઓ દ્વારા સ્વનિયમન, જે મજબૂત પ્રણાલીઓ અને પ્રક્રિયાઓ પર આધારિત હોવું જોઈએ; કુપાલન થાય ત્યારે જ કેન્દ્રીય સરકાર હસ્તક્ષેપ કરે.

તાજેતરના કોર્પોરેટ કુપબંધનના અનુભવોના પ્રકાશમાં, હિસાબપરીક્ષણની પ્રક્રિયા અને હિસાબપરીક્ષકોની કાર્યપદ્ધતિને વધુ સ્વતંત્ર અને અસરકારક બનાવવી; કડક સંયુક્ત તથા વ્યક્તિગત જવાબદારીનું નિર્ધારણ કરવું; ધોરણો નક્કી કરવા અને હિસાબપરીક્ષણની ગુણવત્તા પર દેખરેખ રાખવા માટે પર્યવેક્ષણ સંસ્થા સ્થાપવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી”

૪. વધુમાં, અહેવાલમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે વિધેયક અંગેની વિચારવિમર્શ દરમિયાન પી.એસ.સી. દ્વારા વિવિધ સૂચનો કરવામાં આવ્યા હતા, જેને કેન્દ્રીય સરકારે સમાવેશ કર્યો હતો. આ સૂચનોના વાચન પરથી, એ નોંધવું આવશ્યક છે કે ઓડિટરોની સ્વતંત્રતા એક મુખ્ય મુદ્દો હતો.

વિ. નિર્ણાયક રીતે, અહેવાલમાં, પી.એસ.સી. નોંધે છે કે ૨૦૦૯નું વિધેયક ૧૯૯૩ના બેંકિંગ અને સિક્યોરિટીઝ માર્કેટ કૌભાંડ અંગેની જે.પી.સી. તથા ૨૦૦૨ના સ્ટોક માર્કેટ કૌભાંડ અંગેની જે.પી.સી.ના

સૂચનોને સમાવે છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે ૨૦૦૯નું વિધેયક વધતી જતી કોર્પોરેટ અર્થવ્યવસ્થા તેમજ કોર્પોરેટ ગોટાળાઓના ભૂતકાળના અનુભવોનું પણ પરિપૂર્ણ પરિણામ હતું. સૂચનોમાંથી એક સૂચન ઓડિટરો માટે વધુ કડક જવાબદારીની જોગવાઈ કરવાની હતી. વધુમાં, એ જ પાનાના તળિયે, પી.એસ.સી. નોંધે છે કે ૨૦૦૯ના વિધેયકે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, ઓડિટરો માટે નોંધપાત્ર દીવાની અને ફોજદારી જવાબદારીની જોગવાઈ કરીને વૈધાનિક ઓડિટરોને વધુ જવાબદાર બનાવવાની જોગવાઈ કરી, નિયામક જોગવાઈઓ અને વ્યવસ્થાને વધુ કડક બનાવી છે.

વિ. અહેવાલ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે ઓડિટરોની ભૂમિકા, જવાબદારી, ફરજો અને નિયમન તેમજ નિયમનકારી અને અમલીકરણ સંબંધિત જોગવાઈઓ અંગે વ્યાપક ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. ખાસ કરીને, અહેવાલમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે ઓડિટ અને ઓડિટરો સંબંધિત જોગવાઈઓને વધુ કડક બનાવવા માટે વિવિધ સૂચનો પ્રાપ્ત થયા હતા. નોંધપાત્ર રીતે, એવું સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે ૨૦૦૯ ના બિલની કલમ ૧૨૩(૧૦) (જેમાં છેતરપિંડી હોવાનું જણાય ત્યારે એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા ઓડિટરને દૂર કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે અને જે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ને અનુરૂપ છે) ને વધુ કડક બનાવવી જોઈએ અને તેમાં એવું પણ પરિકલ્પિત

કરવું જોઈએ કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા દૂર કરાયેલ ઓડિટર ૫ વર્ષની અવધિ માટે કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિમણૂક મેળવવા પાત્ર ન રહે. સંબંધિત અંશો નીચે મુજબ છે:

“૩૪. સમિતિને એવા સૂચનો પ્રાપ્ત થયા છે કે ઓડિટ અને ઓડિટરોને લગતી જોગવાઈઓને નીચે મુજબ વધુ કડક બનાવવાની જરૂર છે:—

(ડી) આ જોગવાઈઓનું ઉદ્ધંધન થવા પામે ત્યારે યોગ્ય દંડની જોગવાઈ કરવામાં આવી શકે છે.

(ઈ) (૧) વિધેયકની કલમ ૧૨૩(૧૦) ટ્રિબ્યુનલને, જો તે આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે કોઈ કંપનીના ઓડિટરે છેતરપિંડીપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું છે અથવા કોઈ છેતરપિંડીમાં સહાય કરી છે/સાંઠગાંઠ કરી છે, તો કંપનીને તેના ઓડિટરો બદલવાનો નિર્દેશ આપવા સશક્ત બનાવે છે. સૂચનો કરવામાં આવ્યા છે કે આ જોગવાઈઓમાં એવો સ્પષ્ટીકરણ લાવવા માટે ફેરફાર કરવામાં આવે કે ઓડિટર દ્વારા છેતરપિંડીનું કૃત્ય અથવા તેમાં સહાય, સીધી રીતે કે પરોક્ષ રીતે, બંનેને આવરી લેવામાં આવે. વધુમાં, એવું પણ સૂચવવામાં આવ્યું છે કે વિધેયકમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવે કે આ કલમ હેઠળ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા જેના વિરુદ્ધ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય એવો

ઓડિટર, તે વ્યક્તિગત હોય કે ફર્મ, પાંચ વર્ષના ગાળામાં કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર ન રહે.”

બ. કંપનીઓ વિધેયક, ૨૦૧૧

૧. સ્થાયી સમિતિની ભલામણો તથા વિવિધ હિતધારકોની ભલામણોને ધ્યાનમાં રાખીને, કેન્દ્ર સરકારે સ્થાયી સમિતિ અને વિવિધ હિતધારકોની ભલામણોનો સમાવેશ કરતી નવી વિધેયક રજૂ કરવાની દૃષ્ટિએ ૨૦૦૯નું વિધેયક પરત ખેંચ્યું હતું. પરિણામે, કંપનીઓ વિધેયક, ૨૦૦૯ સંબંધે અગાઉની સ્થાયી સમિતિએ કરેલી મોટાભાગની ભલામણોને સ્વીકારીને તથા તેનો સમાવેશ કરીને, ૨૦૧૧નું વિધેયક ડિસેમ્બર, ૨૦૧૧માં લોકસભામાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ પાસું કંપનીઓ વિધેયક, ૨૦૧૧ના ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનમાં નોંધાયેલું છે.

૨. આ તબક્કે, એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી મહત્વપૂર્ણ છે કે વર્ષ ૨૦૦૯ના વિધેયકની કલમ ૧૨૩(૧૦) અંગે સ્થાયી સમિતિનો સૂચન (જેમાં છેતરપિંડી થયેલ હોવાનું નિષ્કર્ષ આવ્યા પર એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા ઓડિટરને દૂર કરવાની જોગવાઈ છે) આ પ્રમાણે હતો:

જોગવાઈને વધુ કડક બનાવવી; અને

જ્યારે કોઈ ઓડિટર છેતરપિંડી આચરતો હોવાનું જણાય અને એવી છેતરપિંડી બદલ એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા તે ઓડિટરને હટાવવામાં આવે,

ત્યારે એવા ઓડિટર માટે થનારી પરિણામજન્ય બાબતો માટે જોગવાઈ કરવી.

૩. વર્ષ ૨૦૦૧નું વિધેયક ઓડિટરોને દૂર કરવા સંબંધિત જોગવાઈઓને એક જ કલમ, અર્થાત્ વર્ષ ૨૦૧૧ના વિધેયકની કલમ ૧૪૦માં, એકત્રિત કરે છે. વધુમાં, વર્ષ ૨૦૧૧નું વિધેયક (વર્ષ ૨૦૦૬ના વિધેયકની જેમ) વર્ષ ૨૦૧૧ના વિધેયકની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ, ઓડિટરે છેતરપિંડી આચરી હોવાનો નિષ્કર્ષ આવ્યા પર, ઓડિટરને દૂર કરવાની એન.સી.એલ.ટી.ની સત્તા યથાવત રાખે છે. સૌથી વધુ પ્રાસંગિક રીતે, અહેવાલમાં સમાવાયેલ સ્થાયી સમિતિની ભલામણોને સમાવી રહેલું વર્ષ ૨૦૧૧નું વિધેયક, એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા ઓડિટરે છેતરપિંડી આચરી હોવાનું નિર્ધારિત થાય અને તેવી છેતરપિંડીને કારણે એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા તેને દૂર કરવામાં આવે, તો એવા ઓડિટર માટેના પરિણામોની જોગવાઈ કરે છે. આ વિધેયકની કલમ ૧૪૦(પ)ના પરંતુક દ્વારા (ખાસ કરીને બીજા પરંતુક દ્વારા) કરવામાં આવ્યું છે. વર્ષ ૨૦૧૧ના વિધેયકની કલમ ૧૪૦(પ)નો સંબંધિત અંશ નીચે મુજબ છે:

“(પ) આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળ થનારી કોઈ કાર્યવાહી

પર અસર કર્યા વિના, ટ્રિબ્યુનલ સ્વપ્રેરિત રીતે અથવા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અથવા સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા તેના સમક્ષ કરવામાં આવેલી અરજી પર, જો તે આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે કંપનીના ઓડિટરે, સીધી રીતે કે પરોક્ષ રીતે, કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું છે અથવા કંપની દ્વારા, અથવા કંપની અથવા તેના ડિરેક્ટરો અથવા અધિકારીઓના સંબંધમાં, થયેલી કોઈ છેતરપિંડીમાં પ્રેરણા આપી છે અથવા મિલીભગત કરી છે, તો તે આદેશ દ્વારા કંપનીને તેના ઓડિટરો બદલવા માટે દિશા આપી શકે છે: પરંતુ, જો અરજી કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી હોય અને ટ્રિબ્યુનલ આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે ઓડિટરમાં કોઈ ફેરફાર કરવો જરૂરી છે, તો તે આવી અરજી પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી પંદર દિવસની અંદર એવો આદેશ કરશે કે તે ઓડિટર તરીકે કાર્ય કરશે નહીં અને કેન્દ્ર સરકાર તેના સ્થાને અન્ય ઓડિટરની નિમણૂક કરી શકશે:

આ ઉપરાંત એ પણ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે, આ કલમ હેઠળ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા જેના વિરુદ્ધ અંતિમ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય એવો ઓડિટર, ભલે તે વ્યક્તિગત હોય કે પેઢી, આદેશ પસાર થયાની તારીખથી પાંચ વર્ષના ગાળામાં કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિયુક્ત થવા પાત્ર રહેશે નહીં

અને એવો ઓડિટર કલમ ૪૪૭ હેઠળની કાર્યવાહી માટે પણ જવાબદાર રહેશે. સ્પષ્ટીકરણ – આ અધ્યાયના હેતુઓ માટે “ઓડિટર” શબ્દમાં ઓડિટરોની પેઢીનો પણ સમાવેશ થાય છે”.

૪. ત્યારબાદ, જાન્યુઆરી ૨૦૧૨ માં, ૨૦૧૧નું વિધેયક લોકસભા દ્વારા સ્થાયી સમિતિ સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યું. આ સંદર્ભે સ્થાયી સમિતિએ પોતાનો અહેવાલ તૈયાર કરીને અંતિમ રૂપ આપ્યું છે, અને જ્યાં સુધી કલમ ૧૪૦(પ) ની દંડ અને માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી તે જ વિષયક વિધાનમંડળના આશય અંગે કોઈ વધુ માર્ગદર્શન ઉપલબ્ધ નથી.

વિ. ઉપરોક્તના દૃષ્ટિએ, ૨૦૧૧ ના વિધેયકની કલમ ૧૪૦(પ) ની કસોટી અપરિવર્તિત રહી છે, અને તે જ હાલ કંપનીઓ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની વર્તમાન કલમ ૧૪૦(પ) તરીકે અધિનિયમિત કરવામાં આવી છે. ૩.૬ એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તેથી, કંપનીઓ વિધેયક, ૨૦૦૯ દ્વારા અને અનુસરે અધિનિયમના અમલમાં આગમન સાથે, પ્રથમ વખત તેમાં લેખાપરીક્ષક પર અધિનિયમની કલમ ૧૪૩(૧૨) મુજબ શોધાયેલી કોઈપણ છેતરપિંડી અંગે કેન્દ્રીય સરકારને અહેવાલ આપવાની ફરજનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુકના સ્વરૂપમાં એવી જોગવાઈનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે કે જે લેખાપરીક્ષક છેતરપિંડીપૂર્વક વર્ત્યો હોવાનો

અથવા તેમાં સાંઠગાંઠ કર્યાનો દોષિત જણાયો હોય, તેને ૫ વર્ષના ગાળામાં કોઈપણ કંપનીમાં લેખાપરીક્ષક બનવાથી અટકાવવામાં આવે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તેથી, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) પાછળની જાહેર નીતિ અત્યંત સ્પષ્ટ છે – એક કંપનીમાં છેતરપિંડી આચરનાર અથવા તેમાં સાંઠગાંઠ કરનાર હોવાનું જણાયેલા લેખાપરીક્ષકને ૫ વર્ષના ગાળામાં કોઈપણ કાયદેસર લેખાપરીક્ષણ હાથ ધરતા અટકાવવો. આ અદાલતના દેવાસ મલ્ટીમિડિયા પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિ. એન્ટ્રિક્સ કોર્પોરેશન લિમિટેડ અને અન્યના કેસમાં આપેલ અને (૨૦૨૩) ૧ એસ.સી.સી. ૨૧૬ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર મુકવામાં આવે છે.

૩. ૭ શ્રી બલબીર સિંહ, વિદ્વાન એ.એસ.જી. દ્વારા વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે અધિનિયમના ભાગ ૧૦ માં કલમ ૧૪૦(૫) આવે છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ભાગ ૧૦ વિશેષરૂપે ‘ઓડિટ અને ઓડિટરો’ વિષે વ્યવહાર કરે છે. અધિનિયમની કલમ ૧૪૩ ઓડિટરોની સત્તાઓ અને ફરજો વિષે છે. કલમ ૧૪૩ ની ઉપકલમ (૧૨) માં વિશેષરૂપે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જો ઓડિટરને એવું માનવાનું કારણ હોય કે કંપનીમાં છેતરપિંડીનો ગુનો કરવામાં આવી રહ્યો છે અથવા કરવામાં આવ્યો છે, તો ઓડિટરે તે બાબતની જાણ કેન્દ્ર સરકારને કરવી રહેશે. આ સંબંધમાં બહાર પાડવામાં આવેલા નિયમો હેઠળ વિગતવાર પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે.

૩. ૮ વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૪ મુજબ ઓડિટર કેટલીક સેવાઓ આપી શકતો નથી અને હાલના મામલામાં સંબંધિત સેવા “વ્યવસ્થાપન સેવાઓ” છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તેનો હેતુ એવો છે કે ઓડિટ સેવાઓની હદ બહારની તેની કોઈપણ પ્રવૃત્તિથી પ્રભાવિત થયા વિના ઓડિટરે સ્વતંત્ર વ્યક્તિ તરીકે કાર્ય કરવું જોઈએ. ઓડિટરને કંપનીને કોઈપણ વ્યવસ્થાપન સેવા પૂરી પાડવાથી પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યો છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૪ હેઠળ સર્જાયેલ પ્રતિબંધ અને મર્યાદાનો મુખ્ય હેતુ સંબંધિત કંપનીના હિતો તથા ઋણદાતાઓ અને રોકાણકારો જેવા અન્ય હિતધારકો અને વ્યાપક જનહિતનું રક્ષણ કરવાનો છે.

૩. ૯ એવો રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આ જોગવાઈઓ તથા તેની પૃષ્ઠભૂમિમાં રહેલી જાહેર નીતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) નો વિચાર કરવો જરૂરી છે. એવો રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ના સ્પષ્ટ શબ્દો મુજબ એન.સી.એલ.ટી. ને, સ્વપ્રેરિત રીતે અથવા કેન્દ્રીય સરકાર/સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર, ઓડિટરના વર્તન અંગે અથવા છેતરપિંડીમાં તેની સંડોવણી અંગે તપાસ કરવા/પરીક્ષણ કરવા અને ઓડિટરના છેતરપિંડીસભર વર્તન અંગે સંતોષ પર પહોંચવાની જોગવાઈ કરે છે. આ જોગવાઈમાં આગળ વધુ એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે માનનીય

એન.સી.એલ.ટી. નો એવો સંતોષ અંતે ઓડિટરમાં ફેરફાર થવામાં “થઈ શકે” તેવું પરિણામ આપી શકે છે.

૩. ૧૦ એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫)ની પ્રથમ શરતનો પરંતુક એક વચગાળાના અથવા પ્રો-ટર્મ ઉપાય તરીકે કલ્પાયેલો છે, જેથી હાલનો હિસાબ નિરીક્ષક સતત કાર્યરત ન રહે તે અટકાવી શકાય અને પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ છેતરપિંડી કરવામાં આવી હોવાની સંતોષકારક માન્યતા તથા પરિસ્થિતિઓ બદલાવને યોગ્ય ઠરાવે ત્યારે, કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નામાંકિત હિસાબ નિરીક્ષકને તેની સ્થાને મુકવામાં આવે. આ એક વચગાળાનો આદેશ છે અને તે અસ્થાયી સસ્પેન્શન સમાન રીતે કાર્ય કરે છે.

૩. ૧૧ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) નો બીજો પરંતુક, જે મૂળભૂત જોગવાઈના સ્વરૂપનો છે, તે ત્યારે કાર્યરત થાય છે જ્યારે માનનીય એનસીએલટી દ્વારા ઓડિટરે છેતરપિંડીયુક્ત અથવા સાંઠગાંઠભર્યું વર્તન કર્યું હોવા અંગે સંતોષ નોંધતો આદેશ કરવામાં આવે અને તેના પરિણામે તેને કંપનીમાંથી દૂર કરવામાં આવે, તેમજ તેને ૫ વર્ષના ગાળામાં કોઈપણ કંપનીમાં ઓડિટર તરીકે કાર્ય કરવા માટે અયોગ્ય ઠરાવવામાં આવે. પ્રથમ પરંતુક હેઠળનો આદેશ, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુક હેઠળ કલ્પાયેલ આદેશ નથી. તેથી, જો એનસીએલટી અંતે એવો નિષ્કર્ષ આપે કે છેતરપિંડીયુક્ત વર્તન અથવા છેતરપિંડીમાં સાંઠગાંઠ થયાનું માનવા માટે કોઈ આધાર નથી, તો પ્રથમ

પરંતુક હેઠળના આદેશથી તાત્કાલિક રીતે સસ્પેન્ડ કરાયેલ ઓડિટરને ફરીથી પદ પર સ્થાપિત કરી શકાય છે. ૩.૧૨ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તેથી અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) માનનીય એનસીએલટીને ઓડિટરના વર્તનનું નિર્ધારણ કરવા અથવા તેની તપાસ કરવા અને ઓડિટરે છેતરપિંડીયુક્ત રીતે વર્તન કર્યું છે કે નહીં તે નક્કી કરવાની સત્તા પ્રદાન કરે છે. આ જોગવાઈના અમલયોગ્ય ભાગમાંથી આ સ્પષ્ટ થાય છે, જે આ કલમ હેઠળ જરૂરી તપાસના સ્વરૂપને અનિવાર્ય બનાવે છે. તે આ મુજબ છે: “પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે, છેતરપિંડીયુક્ત રીતે વર્ત્યું હોય અથવા કંપની દ્વારા, અથવા કંપનીના સંબંધમાં, અથવા તેના નિર્દેશકો અથવા અધિકારીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી કોઈપણ છેતરપિંડીમાં પ્રેરણા આપી હોય અથવા સાંઠગાંઠ કરી હોય.” ૩.૧૩ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તેથી, કોઈપણ અંતિમ આદેશમાં નિશ્ચિતપણે “છેતરપિંડી” અથવા “છેતરપિંડીયુક્ત વર્તન” અંગે હકારાત્મક અથવા નકારાત્મક નિર્ધારણ સમાયેલ હશે. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ છેતરપિંડીનો નિષ્કર્ષ નોંધાવાના પરિણામે, આ જોગવાઈ દર્શાવે છે કે છેતરપિંડી/છેતરપિંડીયુક્ત વર્તનનો નિષ્કર્ષ ઓડિટર બદલવા માટે નિર્દેશ આપતા આદેશ તરફ દોરી શકે છે.

બીજી શરત આગળ સ્પષ્ટપણે એવી જોગવાઈ કરે છે કે જે લેખાપરીક્ષક “જેના વિરુદ્ધ અંતિમ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય” તે ૫ વર્ષના સમયગાળા માટે કોઈપણ કંપનીના લેખાપરીક્ષક તરીકે કાર્ય કરવા માટે અયોગ્ય રહેશે. નોંધપાત્ર

રીતે, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી શરતમાં વપરાયેલા શબ્દો “અંતિમ આદેશ” છે અને “એવો દૂર કરાયેલ લેખાપરીક્ષક” અથવા “બદલાયેલ લેખાપરીક્ષક” નથી.

૩. ૧૪ એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તેથી કંપનીમાં ઓડિટરના ફેરફારની આવશ્યકતા અથવા જરૂરિયાત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ એનસીએલટીની સત્તાને સક્રિય કરતી નથી અથવા તેનું નિયમન કરતી નથી. તેના બદલે, તે એવા ઓડિટર દ્વારા કરવામાં આવેલા કપટપૂર્ણ કૃત્ય અંગેની તપાસ છે, જે પોતાની કાયદાકીય રીતે નિર્ધારિત સ્વતંત્ર ભૂમિકા અને જવાબદારીઓનો ત્યાગ કરે છે અને સંચાલન સાથે સાંઠગાંઠ કરે છે અથવા અન્ય રીતે છેતરપિંડી આચરે છે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે આ જોગવાઈ/કલમનો સાર ઓડિટરના કપટપૂર્ણ વર્તનનું નિર્ધારણ કરવાનો છે. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) દ્વારા કલ્પાયેલ અનુસંગિક “દૂર કરવું” માત્ર એક કંપનીમાં અથવા સંબંધિત કંપનીમાં ઓડિટર તરીકે કાર્ય કરવાથી જ નહીં, પરંતુ પાંચ વર્ષની અવધિ માટે કોઈપણ કંપનીમાંથી છે.૩.૧૫ એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તેથી વડી અદાલતે આક્ષેપિત ચુકાદા અને આદેશમાં અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫)નું જે અર્થઘટન કર્યું છે, તે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ઘડવાના હેતુ અને ઉદ્દેશને સર્વથા વિરુદ્ધ છે અને તેથી તે ઉક્ત જોગવાઈને પણ વિરુદ્ધ છે.

૩. ૧૬ શ્રી બલબીર સિંહ, વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ રજૂઆત કરી છે કે દલીલોની કાર્યવાહી દરમિયાન, સામાવાળીઓ તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતો નીચે મુજબ છે:

ક) અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫), અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં, માત્ર અણગમતા ઓડિટરને રાજીનામું આપવા પ્રોત્સાહિત કરવા માટે છે. તેથી, જો કોઈ ઓડિટર અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજી દાખલ થયા પછી, પરંતુ માનનીય એન.સી.એલ.ટી. તે અરજી પર આદેશ ઉચ્ચારે તે પહેલાં, રાજીનામું આપે, તો અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) પાછળનો હેતુ પૂર્ણ થાય છે. સામાવાળીના મામલા મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫)નો આ અર્થઘટન, આ જોગવાઈના સાદા શબ્દોથી જ સ્પષ્ટ થાય છે;

બ) અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળના ઓડિટર વિરુદ્ધની કાર્યવાહી, તેના રાજીનામા છતાં, ચાલુ રાખવાથી અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) માં એવો ઉપબંધ વાંચવામાં આવે તેમ થશે કે જે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી પૂર્ણતા પામે ત્યાં સુધી તેની સતતતા માન્ય ગણે છે;

ક) અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુકમાં મનસ્વીપણું, કઠોરતા અને અતિભારરૂપતા રહેલી છે અને તેનું સંકુચિત અર્થઘટન કરવું યોગ્ય છે. ૫ વર્ષના સમયગાળા માટે ઓડિટર તરીકે કાર્ય કરવા માટેની

ફરજિયાત અયોગ્યતાને, આ જોગવાઈને બંધારણીય બનાવવાના હેતુસર, ૫ વર્ષ સુધીના સમયગાળા તરીકે વાંચવી જોઈએ.

ડિ) અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુક હેઠળ નિર્ધારિત કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે કાર્ય કરવા માટેની અયોગ્યતા માત્ર સંબંધિત ઓડિટ ભાગીદારો સુધી જ વિસ્તરી શકે છે અને સમગ્ર પેઢી તથા અન્ય તેવા ઓડિટ ભાગીદારો સુધી નથી વિસ્તરી શકતી, જેઓ કપટપૂર્ણ કૃત્ય અથવા કૃત્યો સાથે સંકળાયેલા ન હતા.

૩. ૧૭ ઉપરોક્ત રજૂઆતોના જવાબમાં, નીચે મુજબ રજૂ કરવામાં આવે છે:

ક) સામાવાળીની દલીલ સ્વીકારવાનો અર્થ એવો થશે કે અર્ધ-ન્યાયિક અધિકરણનો અધિકારક્ષેત્ર માત્ર પક્ષકારના એક કૃત્યથી જ પરાજિત કરી શકાય. વધુ મહત્વપૂર્ણ રીતે, તેનો અર્થ એવો પણ થશે કે કપટપૂર્ણ આચરણ અંગેની તપાસ માત્ર પક્ષકારના એક કૃત્યથી ભંગ પામી શકે અને/અથવા પૂર્ણ માનવામાં આવે.

બ) જોગવાઈ ભયપ્રેરક રૂપે કાર્ય કરે છે અથવા ઓડિટરને રાજીનામું આપવા પ્રોત્સાહિત કરવા માટે છે, એવી સમગ્ર દલીલ અસંગત છે. અધિનિયમમાં, જેમાં અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ સહિત પરંતુ એટલું પૂરતું મર્યાદિત ન હોય તેવી, કપટપૂર્ણ પ્રવૃત્તિઓમાં સંલગ્ન થવા અંગે જે

પરિણામોની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તે પોતે જ નિરોધક તરીકે કાર્ય કરવી જોઈએ અને “ ભયપ્રેરક ” રૂપે અમલમાં આવવી જોઈએ.

ક) ઉપરના પરિચ્છેદ ૯.૧૭ (એ) અને (બી) મુજબ અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓના સ દર્ભથી અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ને જે સમગ્ર અર્થઘટન આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તે આ જોગવાઈને નિષ્પ્રભ બનાવી દેવા સમાન છે [જુઓ એન.ઈ.પી.સી. માઈક્રોન લિમિટેડ વિ. મેગ્મા લીકિંગ લિમિટેડ (૧૯૯૯) ૪ એસ.સી.સી. ૨૫૩]. વધુમાં, સામાવાળી દ્વારા કરવામાં આવેલ અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે તો તે વિવિધ પ્રકારની વિસ્મયજનક અસંગતતાઓ તરફ દોરી જશે. ખાસ કરીને, અન્ય કારણો ઉપરાંત:

૧. જો કે સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે પ્રથમ પરંતુક ઓડિટરના તાત્કાલિક સસ્પેન્શન અથવા હટાવવાની જોગવાઈ કરે છે, તો પ્રથમ પરંતુક હેઠળ અરજી દાખલ કરવામાં આવે અને ભૂલ કરનાર ઓડિટરને બદલી દેવામાં આવે (ભલે તાત્કાલિક રીતે), ત્યારબાદ દ્વિતીય પરંતુક હેઠળનો આદેશ ક્યારેય અનુસરવામાં આવી શકતો નથી. તેનું કારણ એ છે કે પ્રથમ પરંતુક હેઠળના આદેશને કારણે અંતિમ આદેશની તારીખે ભૂલ કરનાર ઓડિટરને કંપનીનો ઓડિટર હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૨. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ભય પેદા કરવા માટે કાર્યરત થાય અથવા અડિયાળ ઓડિટરને રાજીનામું આપવા પ્રેરિત કરે, તે માટે કોઈ કારણ અસ્તિત્વમાં નથી. આપું તેથી છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ)ની પ્રથમ જોગવાઈ, કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ અરજી દાખલ થયા બાદ, ઓડિટરમાં ફેરફાર લાવવા/હાલના ઓડિટરને દૂર કરવાની અસર તાત્કાલિક રીતે ઉપજાવે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જો અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) પાછળનો આશય ઓડિટરને રાજીનામું આપવા પ્રેરિત કરવાનો હોય, તો પ્રથમ જોગવાઈ નિર્રથક બની જાય.

ડિ) કોઈપણ કંપની માટે ૫ વર્ષના સમયગાળા સુધી ઓડિટર તરીકે કાર્ય કરવાની અયોગ્યતાને તેનો અર્થ “૫ વર્ષ સુધીના સમયગાળા માટે” એવો થાય તેમ મર્યાદિત અર્થઘટન કરી શકાતી નથી. એવું છે, કારણ કે:

૧. ભવિષ્યમાં આ જોગવાઈ અંગેની આશંકા અથવા તેના દુરુપયોગને, આ જોગવાઈની સંવિધાનિક માન્યતાની કસોટી કરવા માટે આધાર ગણાવી શકાય નહીં. [જુઓ મદ્રાસ બાર એસોસિયેશન વિ. યુનિયન/ઈન્ડિયા ૨૦૨૧ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૪૬૩ (ફરો ૧૦૧-૧૦૨)]

૨. છેતરપિંડી સર્વ બાબતોને દુષિત બનાવે છે અને કાયદામાં નિર્ધારિત દંડને છેતરપિંડીની વ્યાપકતા અને વિસ્તૃતિનું પરીક્ષણ કરીને બદલવામાં આવી શકતો નથી.

૩. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ કાર્ય કરવા અંગેની અયોગ્યતા માત્ર કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે કાર્ય કરવા પૂરતી જ છે. તે સંબંધિત ઓડિટરને સામાન્ય રીતે ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ તરીકે વ્યવસાય કરવા અટકાવતી નથી. સંબંધિત વ્યક્તિ અથવા પેઢી કંપનીના હિસાબોને લગતી કોઈપણ અન્ય પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી શકે છે (જે અન્યથા કલમ ૧૪૪ના પ્રભાવથી ઓડિટર માટે પ્રતિબંધિત હોય છે), જેમ કે હિસાબ અને ચોપડા જાળવણી સેવા, એક્યુરિયલ સેવા વગેરે અથવા અન્યથા. હકીકતમાં, હાલના કેસમાં સંકળાયેલ ઓડિટિંગ પેઢીઓના વ્યવસાયનો અત્યંત મહત્વનો ભાગ ઓડિટ કાર્યક્ષેત્રની બહારનો છે. ૫ વર્ષનો પ્રતિબંધ તેમના ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ તરીકેના વ્યવસાયને અથવા સેવા ના કોઈપણ અન્ય ક્ષેત્રને અસર કરતો નથી; અને ૪. ૫ વર્ષનો નિશ્ચિત પ્રતિબંધ સમયગાળો માત્ર ત્યારે જ પ્રવર્તે છે જ્યારે માનનીય એન.સી.એલ.ટી. વૈધાનિક યોજનાના અને જાહેર નીતિના અનુસંધાને છેતરપિંડી થયાનું નિષ્કર્ષ આપે. પ્રમાણસંગતતાનો સિદ્ધાંત એ હદે ઉઠાવી શકાય નહીં કે જેમાં છેતરપિંડીના વ્યાપની તપાસ કરવી આવશ્યક બની જાય.

જોગવાઈનો મૂળભૂત પ્રતિબંધાત્મક પ્રભાવ ક્ષીણ થઈ જાય અને વધુ મહત્વનું એ કે, તે અન્ય કંપનીઓ સાથે સંબંધિત છેતરપિંડીને ચાલુ રાખવા સમાન ઠરે.

વિ. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુક હેઠળ ફર્મ અને વ્યક્તિઓ પર નિર્ધારિત અયોગ્યતાના લાગુ પડવાના વ્યાપ અંગે રજૂ કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની જોગવાઈઓનું નજીકથી વાચન દર્શાવે છે કે વિધાનમંડળે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ના પરિણામ સાથે સંબંધિત દરેક પાસાને ધ્યાનમાં લીધો હતો. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુકનું પરીક્ષણ કરવાથી જણાય છે કે માનનીય એન.સી.એલ.ટી. એ છેતરપિંડી અંગે તથા ઓડિટર ફર્મ છે કે વ્યક્તિગત છે તે અંગે વિશિષ્ટ નિષ્કર્ષો આપવા જરૂરી છે. વ્યક્તિગત વ્યક્તિના સંબંધમાં માત્ર છેતરપિંડીનો નિષ્કર્ષ નોંધાયો હોય તો તે આપમેળે ફર્મ દ્વારા છેતરપિંડી થયાનું નિર્ધારણ થશે એવી કોઈ ધારણા રાખી શકાતી નથી. આ બાબત અધિનિયમની કલમ ૧૪૭ હેઠળ પણ જોગવાઈમાં આવી છે, જે આ મુજબ છે:

(૫) જ્યાં, કોઈ કંપનીના ઓડિટનું સંચાલન ઓડિટ ફર્મ દ્વારા કરવામાં આવતું હોય તેવા કિસ્સામાં, તે સાબિત થાય કે ઓડિટ ફર્મના ભાગીદાર અથવા ભાગીદારો છેતરપિંડીપૂર્વક વર્ત્યા છે અથવા કંપની દ્વારા, અથવા કંપનીના નિર્દેશકો અથવા

અધિકારીઓ દ્વારા, અથવા તેમની સંબંધિત કોઈ છેતરપિંડીમાં પ્રેરણા આપી છે અથવા સાંઠગાંઠ કરી છે, ત્યાં એવા કૃત્ય માટેની જવાબદારી, તે આ અધિનિયમમાં અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદામાં નાગરિક અથવા ફોજદારી રૂપે જે રીતે નક્કી કરવામાં આવી હોય તે મુજબ, ઓડિટ ફર્મના સંબંધિત ભાગીદાર અથવા ભાગીદારોની તેમજ ફર્મની સંયુક્ત અને અલગ-અલગ રહેશે.

પરંતુ શરત એટલી કે, ઓડિટ ફર્મની ફોજદારી જવાબદારીના કેસમાં, દંડ સિવાયની જવાબદારી બાબતે, સંબંધિત ભાગીદાર અથવા ભાગીદારો જ, જેઓએ કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું હોય અથવા પ્રેરણા આપી હોય અથવા, જે તે સંજોગોમાં, કોઈપણ કપટમાં મિલીભગત કરી હોય, તેઓ જ જવાબદાર ગણાશે.

૩. ૧૮ હવે જ્યાં સુધી સામાવાળીઓ તરફથી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતનો સંબંધ છે કે એકવાર લેખાપરીક્ષક રાજીનામું આપે, ત્યારબાદ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ની જોગવાઈઓ લાગુ રહેતી નથી. તેના બદલે, સંબંધિત લેખાપરીક્ષક સામે અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) હેઠળ કાર્યવાહી થઈ શકે છે અને અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) અનુસારની કાર્યવાહીથી તે જ પરિણામ આવશે અને તે લેખાપરીક્ષકને કોઈપણ કંપનીના વ્યવહાર અને સંચાલન સાથે સંકળાયેલા અન્ય કોઈપણ પદ પર નિયુક્ત થવા

માટે ‘યોગ્ય અને સુપાત્ર વ્યક્તિ’ નથી એમ ઠરાવવામાં આવશે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે:

ક. કલમ ૨૪૧(૩) અને તેની અનુસંગિક જોગવાઈઓ ૧૪.૮.૨૦૧૯ થી અમલમાં લાવવામાં આવી હતી, જેના દ્વારા કેન્દ્ર સરકારને ન્યાયાધિકરણ સમક્ષ એવી વિનંતી સાથે અરજી કરવાની સત્તા અપાઈ હતી કે અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) માં ઉલ્લેખિત વ્યક્તિઓને "કોઈપણ કંપનીના કાર્યસંચાલન અને વ્યવસ્થાપન સાથે સંબંધિત ડિરેક્ટર પદ અથવા કોઈ અન્ય પદ ધારણ કરવા માટે યોગ્ય અને પાત્ર વ્યક્તિઓ નથી" એવી જાહેરાત કરવામાં આવે.

ખ. "કોઈપણ કંપનીના કાર્યસંચાલન અને વ્યવસ્થાપન સાથે સંકળાયેલ કોઈ અન્ય પદ" નો અર્થઘટન કરતા, અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) સાથે જ અમલમાં મુકવામાં આવેલી અનુસંગી જોગવાઈઓનો વિચાર કરવો આવશ્યક બનશે. વિશેષ કરીને, અધિનિયમની કલમ ૨૪૩(૧એ) અને કલમ ૨૪૩(૨).

(૧એ) કલમ ૨૪૨ ની ઉપકલમ (જએ) અનુસાર જે વ્યક્તિ યોગ્ય અને સુસંગત વ્યક્તિ નથી, તે ઉક્ત નિર્ણયની તારીખથી પાંચ વર્ષના ગાળા દરમિયાન ડિરેક્ટરનું પદ અથવા કોઈપણ કંપનીના કારોબારના સંચાલન અને વ્યવસ્થાપન સાથે સંકળાયેલું અન્ય કોઈ પદ ધારણ કરી શકશે નહીં

(૨) જે કોઈ વ્યક્તિ ઉપકલમ (૧) ની ખંડ (બી) અથવા ઉપકલમ (૧એ) ના ઉદ્ધાનમાં કોઈ કંપનીના વ્યવસ્થાપક નિર્દેશક અથવા અન્ય નિર્દેશક અથવા વ્યવસ્થાપક તરીકે જાણપૂર્વક કાર્ય કરે છે, અને કંપનીનો દરેક અન્ય નિર્દેશક જે જાણપૂર્વક આવા ઉદ્ધાનમાં પક્ષકાર હોય, તે દંડને પાત્ર થશે, જે દંડ પાંચ લાખ રૂપિયાં સુધી વધારી શકાય પરિણામી જોગવાઈના શબ્દોથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે અધિનિયમની ખાસ કરીને કલમ ૨૪૧(૩) માં “ કોઈપણ કંપનીના કાર્યચાલન અને સંચાલન સાથે સંકળાયેલું કોઈપણ અન્ય પદ ” એવો જે ઉદ્દેશ છે, તેનો અર્થ મેનેજર, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અથવા અન્ય ડિરેક્ટર જેવા, જેમ કે મુખ્ય વ્યવસ્થાપક કર્મચારી, એવા સમકક્ષ પદો થાય છે અને ઓડિટર નહીં.

સી. વધુમાં, ખાસ કરીને અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) માં વપરાયેલા શબ્દો “કંપનીનું સંચાલન અને વ્યવસ્થાપન” છે. અધિનિયમ મુજબ ઓડિટર હિસાબોનો સ્વતંત્ર પરીક્ષક છે અને એવું કહી શકાય નહીં કે તે કંપનીના સંચાલન અને વ્યવસ્થાપનમાં કોઈ પદ ધારણ કરે છે. આ તો કંપનીઝ એક્ટ, ૨૦૧૩ ના મૂળ તત્વને જ વિરુદ્ધ જશે.

૩. ઉપરોક્ત રજૂઆતો કરતાં, એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે, (૧) અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) નાગરિક અદાલતની સત્તાઓથી સજ્જ અર્ધ-ન્યાયિક અધિકરણને ઓડિટરોની ભૂમિકાની તપાસ કરવા તથા તેમના કપટપૂર્ણ વર્તન અને તેમની ફરજના પરિત્યાગ અંગે નિર્ધારણ કરવા

સક્રિય કરે છે; (૨) કલમ ૧૪૦(પ) માત્ર રાજીનામું ન આપતા ઓડિટરમાં ફેરફાર કરાવવા અથવા તે અસરકારક બનાવવા માટેની જોગવાઈ નથી. તે એવી જોગવાઈ તરીકે અભિપ્રેત છે જેમાં કપટ અંગે તાત્વિક નિર્ધારણનો સમાવેશ થાય છે, જેથી એવા ઓડિટરને કંપનીમાંથી તથા તે જે કોઈ કંપનીનું ઓડિટિંગ કરી રહ્યો/રહી હોય તેમાંથી અલગ કરી શકાય અથવા દૂર કરી શકાય. જો તેનો અર્થ માત્ર હઠીલા ઓડિટરમાં ફેરફાર કરાવવા માટેની જોગવાઈ એવો કરવામાં આવે, તો ઓડિટરના કપટપૂર્ણ વર્તન અંગે તપાસ કરવા માટે એન.સી.એલ.ટી.ને આપવામાં આવેલ સત્તા પ્રદાન કરતા શબ્દો નિરર્થક બની જશે; (૩) અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુકનો સ્વભાવ મૂળભૂત રીતે ઉપચારાત્મક અને પ્રતિબંધાત્મક છે, ભલે સંજોગવશાત્ તેનો દંડાત્મક અસર પણ થતી હોય. કલમના બીજા પરંતુકનો જાહેર હેતુ/ઉદ્દેશ સ્પષ્ટપણે એવો છે કે, કપટપૂર્વક વર્ત્યા હોવાનું ઠરાવવામાં આવેલ એવા ઓડિટરને કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિમણૂક થવાથી અયોગ્ય ઠરાવી, કંપનીઓને હાનિકારક અસરથી સુરક્ષિત રાખવી.

૩. ૨૦ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે વર્તમાન કેસની હકીકતોમાં, આ નોંધવું પ્રાસંગિક છે કે:

અ) ડેલોઈટ વર્ષ ૨૦૦૮ થી વર્ષ ૨૦૧૮ સુધી આઈએફઆઈએનનો કાયદેસરનો હિસાબી તપાસકર્તા હતો. ડેલોઈટ વર્ષ ૨૦૧૮ માં અવધિ પૂર્ણ થવાથી નિવૃત્ત થયો;

બી) બીએસઆરને ૨૦૧૭માં સંયુક્ત વૈધાનિક હિસાબી નિરીક્ષક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યું હતું;

ક) ડેલોઈટ અને બી.એસ.આર. બંનેએ સંયુક્ત રીતે નાણાકીય વર્ષ ૨૦૧૭-૨૦૧૮ માટે આઈએફઆઈએનનું વૈધાનિક હિસાબ-તપાસ હાથ ધરી હતી;

ડી) અરજદાર અર્થાત્ ભારત સંઘે તા. ૧ જૂન, ૨૦૧૮ના રોજ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ બીએસઆર અને ડેલોઈટ બંને સામે અરજી દાખલ કરી હતી. તે સમયે બીએસઆર કાનૂની લેખાપરીક્ષક હતો.

ઈ) આ અરજી એસએફઆઈઓ આઈએફઆઈએન અહેવાલ પર આધારિત છે, જેમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે બંને ઓડિટરો અર્થાત્ ડેલોઈટ અને બીએસઆરએ છેતરપિંડીપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું હતું. તેમાં તે સમયગાળાનો પણ સમાવેશ થાય છે જ્યારે ડેલોઈટ એકમાત્ર ઓડિટર હતું અને તે વર્ષનો પણ સમાવેશ થાય છે જ્યારે ઓડિટ બીએસઆર દ્વારા સંયુક્ત રીતે કરવામાં આવ્યું હતું;

ફ) અરજી દાખલ થયા પછી, બીએસઆરે પોતાનું રાજીનામું રજૂ કર્યું અને જુલાઈ ૨૦૧૮ દરમિયાન અથવા તે આસપાસ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ ભારત સંઘની અરજીની જાળવણીક્ષમતાને

પડકારતી એક અરજી દાખલ કરી. ડિલોઈટે, જેઓ ૨૦૧૮માં નિવૃત્ત થયા હતા, તેમણે પણ જાળવણીક્ષમતાની અરજી દાખલ કરી; અને

૪) માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત પાસેથી અનુમતિ પ્રાપ્ત થયા પછી, ભારત સંઘે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ)ની પ્રથમ પરંતુક હેઠળ માનનીય એન.સી.એલ.ટી.ની સત્તાઓનો આશ્રય લીધો અને આઈએફઆઈએન માટે એક લેખાપરીક્ષકની નિમણૂક કરવામાં આવી.

૩. ૨૧ તેથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે હાલના કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં અને ઉપર સમજાવ્યા મુજબ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ના સાચા અર્થઘટનના આધારે, વડી અદાલતે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ ભારત સંઘની અરજીની જાળવાપાત્રતા માન્ય રાખતા એન.સી.એલ.ટી. ના આદેશને તથા અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ ઓડિટરો – બી.એસ.આર. વિરુદ્ધની કાર્યવાહી ને ભૂલથી રદ કરી છે.

૩. ૨૨ ઉપર રજૂ કરવામાં આવેલી અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ની વ્યાખ્યાને ધ્યાનમાં લેતા, એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની અરજી દાખલ થયા પછી બી.એસ.આર. દ્વારા આપવામાં આવેલ રાજીનામાનું કૃત્ય અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહી રદબાતલ બને તેમ ગણાવી શકાતું નથી. માનનીય બોમ્બે વડી અદાલતની વ્યાખ્યા એવી કોઈપણ કાર્યવાહી, ભલે તે કંપનીના વ્યવસ્થાપન અને/અથવા તેના ઓડિટરો વિરુદ્ધ છેતરપિંડી બાબતે હોય, પક્ષકારની માત્ર રચાયેલ ચુકિતથી

સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ બનાવી દેશે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, માનનીય બોમ્બે વડી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ પડકારાયેલો આદેશ ટકી શકનાર નથી અને તેને રદ કરવો યોગ્ય છે.

૩. ૨૩ ડેલોઈટ અંગે, એવો પ્રસ્તાવ કરવામાં આવે છે કે માનનીય એન.સી.એલ.ટી. અને એન.સી.એલ.એ.ટી.એ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની અરજીની જાળવણીયોગ્યતા ચથાવત્ રાખી છે. એવો પ્રસ્તાવ કરવામાં આવે છે કે ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) માનનીય એન.સી.એલ.ટી.ને પોતાને એ બાબતે સંતોષ પામવાનો નિર્દેશ આપે છે કે કંપનીના ઓડિટરે, સીધે કે આડકતરી રીતે, કપટપૂર્ણ રીતે કાર્ય કર્યું હતું અથવા કોઈ છેતરપિંડીમાં સહાય કરી હતી અથવા સાંઠગાંઠ કરી હતી. આ બાબતે કોઈ નિષ્કર્ષે પહોંચવા માટે, બંને ઓડિટરો એટલે કે ડેલોઈટ અને બી.એસ.આર.ની ભૂમિકાનું પરીક્ષણ કરવું મહત્વપૂર્ણ છે, ખાસ કરીને જ્યારે બંને ૨૦૧૭- ૨૦૧૮ નાણાકીય વર્ષ માટે ઓડિટર તરીકે કાર્યરત હતા. ઉપર દર્શાવેલ જોગવાઈના અર્થઘટનને ધ્યાનમાં રાખતા, ટ્રિબ્યુનલનો સંતોષ અંતે ઓડિટર બદલવામાં પરિણામરૂપ થઈ શકે છે એટલે કે બી.એસ.આર.નો ફેરફાર; તેમ છતાં, તેનાથી માનનીય એન.સી.એલ.ટી.ને અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) મુજબ ડેલોઈટ સંબંધિત છેતરપિંડી અંગે પણ તપાસ કરવાની અને જો તેવું જણાય તો તેના અંતિમ આદેશમાં ડેલોઈટ વિરુદ્ધ છેતરપિંડી અંગે સંતોષ નોંધવાની સત્તાઓ દૂર

થતી નથી. તેથી, આ કેસના તથ્યોમાં, અંતિમ આદેશ અને તેથી બીજી જોગવાઈ ડેલોઈટ અને બી.એસ.આર. સામે કાર્યરત થઈ શકે છે.

૩. ૨૪ હવે કોર્પોરેટ બાબતોના મંત્રાલય દ્વારા આપવામાં આવેલ કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળના નિર્દેશને રદ કરવા તથા એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફોજદારી ફરિયાદ અને આઈ.એફ.આઈ.એન. એસ.એફ.આઈ.ઓ. અહેવાલને રદ કરવા અંગે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે બોમ્બે વડી અદાલતે, આક્ષેપિત આદેશમાં, નીચેના આધાર પર ૨૧૨(૧૪) નો નિર્દેશ, ફોજદારી ફરિયાદ તથા એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલ રદ કર્યા છે કે:

અ. એસએફઆઈઓ આઈએફઆઈએન અહેવાલ અધૂરી તપાસ અંગેનો અધૂરો અહેવાલ છે અને તેથી ૨૧૨(૧૪) દિશા આપવામાં આવી શકી નહોતી. આ નિષ્કર્ષનો કથિત આધાર આ છે: (૧) એસએફઆઈઓ આઈએફઆઈએન અહેવાલમાં આવેલ એકમાત્ર પરિચ્છેદ; અને (૨) ૨૧૨(૧૪) દિશા, જે સ્વયં કેટલાક પાસાઓ અંગે વધુ અહેવાલ માંગે છે, તે પોતે જ દર્શાવે છે કે તપાસ અધૂરી છે; અને

બી. ૨૧૨(૧૪)નું નિર્દેશ એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલ કેન્દ્ર સરકાર સમક્ષ મૂક્યાના ૩૦ કલાકની અંદર આપવામાં

આવ્યું હતું અને આવી ટૂંકી અવધિમાં કેન્દ્ર સરકારે પોતાના મનનો ઉપયોગ કર્યો હોય તેવી સંભાવના નહોતી.

એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે આક્ષેપિત આદેશ નીચે મુજબ હોવાથી ખોટો છે:

અ. એસએફઆઈઓ આઈએફઆઈએન અહેવાલ એ આઈએફઆઈએન, અર્થાત્ તપાસ હેઠળની કંપનીઓમાંથી એક, અંગેની તપાસ પૂર્ણ થયા પછી એસએફઆઈઓ દ્વારા તૈયાર કરાયેલ અહેવાલ છે. માનનીય બોમ્બે વડી અદાલતે નીચેની સ્થિતિનું મૂલવણ કર્યું નથી કે:

૧. ૩૦ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૮ના તારીખના એક આદેશ દ્વારા, આઈએલ એન્ડ એફએસ તથા તેની અનુસંગી કંપનીઓ (આઈએલ એન્ડ એફએસ ગ્રુપ) અંગે, જે મળીને અંદાજે ૧૦૦-૧૬૯ એકમો બને છે, એસએફઆઈઓ દ્વારા તપાસ હાથ ધરવાનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો;

૨. એસએફઆઈઓના તા. નવેમ્બર ૩૦, ૨૦૧૮ના આંતરિક અહેવાલમાં દર્શાવવામાં આવેલ આઈએલ એન્ડ એફએસ સમૂહના કારભારના સંચાલને સ્પષ્ટ રીતે પ્રતિપાદિત કર્યું હતું કે સમૂહની અંદર અનેક પરસ્પર જોડાણો, વ્યવહારોનું માર્ગીકરણ વગેરે હતાં;

૩. આઈએફઆઈએન આઈએલ એન્ડ એફએસ સમૂહની અનુસંગી કંપનીઓમાંની એક તથા તેની નાણાકીય સેવાઓ શાખા છે. તેણે આઈએલ એન્ડ એફએસ સમૂહની વિવિધ સમૂહ કંપનીઓ માટે તૃતીય

પક્ષના ઋણદાતાઓ પાસેથી ઉધારની વ્યવસ્થા સુગમ બનાવી હતી અને ક્યારેક એક સમૂહ કંપનીમાંથી બીજી સમૂહ કંપની સુધી નાણાંકીય સહાયનું માર્ગીકરણ કર્યું હતું;

જ. આઈ.એલ. એન્ડ એફ.એસ. જૂથની વિવિધ સંસ્થાઓ વચ્ચેના પરસ્પર સંબંધો અને આવરણોની પ્રકૃતિને ધ્યાને લેતાં, એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલ આઈ.એફ.આઈ.એન. સંબંધિત અહેવાલ છે અને આઈ.એફ.આઈ.એન. અંગેની તપાસ પૂર્ણ થયા બાદનો અહેવાલ છે;અને

વિ. અંતે, એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલમાં, આઈ.એલ. એન્ડ એફ.એસ. સમૂહની જટિલ રચના અને એકમો વચ્ચેની પરસ્પર કડીઓ વગેરેના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે જો આઈ.એલ. એન્ડ એફ.એસ.ની અન્ય સમૂહ કંપનીઓની તપાસ દરમિયાન આઈ.એફ.આઈ.એન. સંબંધિત કોઈ વધુ ઘટનાઓ અથવા વ્યવહારો બહાર આવે, તો વધુ એક અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવશે. આનો અર્થ એવો થતો નથી કે આઈ.એફ.આઈ.એન. અંગેની તપાસ અપૂર્ણ છે. હકીકતમાં, કેટલાક પાસાઓ અંગે વધુ અહેવાલ મંગાવવાનો નિર્દેશ પણ (જે સંભવતઃ તૃતીય પક્ષકારો સાથે સંબંધિત હોઈ શકે) અન્ય તમામ

બાબતોમાં તપાસ પૂર્ણ છે તેવી સ્થિતિને કમજોર કરતો નથી. માનનીય બોમ્બે વડી અદાલતે રજૂઆતનો તાત્પર્ય મૂલવવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે અને એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલ અપૂર્ણ છે અને/અથવા આઈ.એફ.આઈ.એન. અંગેની તપાસ અપૂર્ણ છે એવું ઠરાવવામાં મૂળભૂત ભૂલ કરી છે. હાલના કેસમાં, એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલ, આઈ.એફ.આઈ.એન. તથા સંકળાયેલા અનેક પક્ષકારોની વિગતવાર અને વ્યાપક તપાસ કર્યા પછી, એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે દરેક ઓડિટર/ સી.એ. સામે નિશ્ચિત તારણો નોંધવામાં આવ્યા હતા, જેમાં સંબંધિત સમયગાળામાં ઓડિટરોની કાર્યપદ્ધતિ સહિતની બાબતો અંગે અનેક ભંગો, કાયદેસરની ફરજોનું ઉદ્ધંધન અને કપટપૂર્ણ વર્તન દર્શાવવામાં આવ્યું હતું.

બ. સામાવાળીઓની આ સપાટીસ્તરની દલીલને કે ૨૧૨(૧૪) અંગેનો નિર્દેશ ૩૦ કલાકની અંદર જારી કરવામાં આવ્યો હતો અને તે મનનનો અભાવ દર્શાવે છે, નીચેની બાબતોનો વિચાર કર્યા વિના, બોમ્બે વડી અદાલતે સ્વીકારવા માટે આગળ વધી છે:

૧. ૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ પોતે જ વિચારવિમર્શનો પ્રયોગ દર્શાવે છે, કારણ કે તે નિર્દેશ એસ.એફ.આઈ.ઓ.ને એવા વધારાના વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ કાર્યવાહી ચલાવવા વિનંતી કરે છે જેઓની સંડોવણી

એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલના વાંચનથી સ્પષ્ટપણે જાણી શકાય તેવી હતી. આ માત્ર ત્યારે જ શક્ય બન્યું હોત જ્યારે એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલ પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હોત. હકીકતમાં, ૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલમાં લાગુ કરાયેલ આરોપલગાવતી કલમ અંગે એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા થયેલી મુદ્દાદોષની ભૂલને પણ સુધારે છે;

૨. માનનીય વડી અદાલત સમક્ષ યુ.ઓ.આઈ. દ્વારા દાખલ કરાયેલ પ્રત્યુત્તર સોગંદનામામાં પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવામાં લાગેલા સમય અંગે સ્પષ્ટીકરણ/ન્યાયોચિત કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું અને ૨૧૨(૧૪) દિશાનિર્દેશ સુધી પહોંચાડતી પ્રક્રિયાનું પણ વર્ણન કરવામાં આવ્યું હતું. સામાવાળી દ્વારા કરવામાં આવેલા ઉપરી સ્તરના આક્ષેપના વિરુદ્ધ, ભારત સંઘે સ્પષ્ટ, પારદર્શક અને ચુકિતસંગત પ્રત્યુત્તર આપ્યો હતો;

૩. સામાવાળીઓના દાવાઓ સ્વહિતસાધક અને પરસ્પરવિરોધી હતા. ખાસ કરીને, ૨૧૨(૧૪) દિશાનિર્દેશ બહાર પાડવામાં લેવાયેલ ૩૦ કલાકના સમયને ધ્યાનમાં રાખીને ભારત સંઘે પોતાનું મન લાગુ કર્યું નહોતું એવો દાવો, આગળનો અહેવાલ મંગાવવાનો દિશાનિર્દેશ (જે ૨૧૨(૧૪) દિશાનિર્દેશમાં સમાવાયેલ છે) તપાસ અધૂરી હોવાનું

દર્શાવે છે એવા દાવાને સીધો વિરોધાભાસી છે. આઈએફઆઈએન અંગેની તપાસ પૂર્ણ થઈ ગઈ હોવા છતાં, કેટલાક પાસાઓ અંગે આગળનો અહેવાલ આપવા માટેનો દિશાનિર્દેશ માત્ર મનની યોગ્ય લાગુઆત કર્યા પછી જ આપવામાં આવી શક્યો હોત.

૪. કાનૂની તેમજ હકીકતી દુર્ભાવનાનો માપદંડ અત્યંત ઊંચો છે – એવો કે જે માત્ર પ્રક્રિયા કરવાની ઝડપ અંગેની ઉપરછછી દલીલથી પૂર્ણ થઈ શકતો નથી.

વિ. માનનીય અદાલત સમક્ષ રિટ અધિકારક્ષેત્રમાં હસ્તક્ષેપનો વ્યાપ એવો રહેશે કે દિશાનિર્દેશ આપનાર સત્તાધિકારી સમક્ષ પૂરતું સામગ્રી ઉપલબ્ધ હતી કે કેમ તે નિર્ધારિત કરવું. વર્તમાન કેસમાં, કાર્યવાહી ચલાવવાનો દિશાનિર્દેશ આપનાર સત્તાધિકારી સમક્ષ એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલ ઉપલબ્ધ હતો – આ હકીકત વિવાદાસ્પદ નથી. તેથી, સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષ સંબંધિત સામગ્રી હાજર ન હતી એવું કહી શકાય નહીં.

૩. ૨૫ હવે જ્યાં સુધી સામાવાળીઓની તરફેણી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતનો પ્રશ્ન છે કે એન.સી.એલ.ટી. સમક્ષ એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલનો ઉલ્લેખ બીજા આંતરિમ અહેવાલ તરીકે કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલ આંતરિમ અહેવાલ હોવાથી ધારા ૨૧૨(૧૪) મુજબનો નિર્દેશ જારી થઈ શક્યો ન

હોત, કારણ કે અધિનિયમમાં આંતરિમ અહેવાલના આધારે અધિનિયમની ધારા ૨૧૨(૧૪) હેઠળ નિર્દેશ જારી કરવાની જોગવાઈ નથી, તે બાબતે વિદ્વાન એ.એસ.જી. શ્રી બલબીર સિંહ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે કે ૨૦૧૩ના અધિનિયમની ધારા ૨૧૨(૧૧) મુજબ તપાસ દરમિયાન કેન્દ્રીય સરકારને આંતરિમ અહેવાલ માંગવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે કેન્દ્રીય સરકાર તરફથી આંતરિમ અહેવાલ માંગવામાં આવ્યા વિના એસ.એફ.આઈ.ઓ.ને સ્વયં આંતરિમ અહેવાલ રજૂ કરવાની સત્તા આપવામાં આવી નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે કેન્દ્રીય સરકારે તા. ૦૩.૧૧.૨૦૧૮ના પત્ર દ્વારા વિશેષરૂપે એસ.એફ.આઈ.ઓ.ને આંતરિમ અહેવાલ રજૂ કરવા નિર્દેશ કર્યો હતો. તેના અનુસંધાને, એસ.એફ.આઈ.ઓ.એ તા. ૩૦.૧૧.૨૦૧૮નો આંતરિમ અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. ઉક્ત આંતરિમ અહેવાલનું સાધારણ અવલોકન કરતાં જ તેમાં તે આંતરિમ અહેવાલ હોવાનું નોંધાયેલું છે, કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા આંતરિમ અહેવાલ માંગવામાં આવ્યો હોવાની નોંધ છે તથા તેની નોંધાયેલ હકીકતોને આંતરિમ નિષ્કર્ષો તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવી છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે આ પરિસ્થિતિ એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલથી સંપૂર્ણપણે ભિન્ન છે, કારણ કે તે પોતાને અધિનિયમની ધારા ૨૧૨(૧૨) હેઠળના તપાસ અહેવાલ તરીકે વર્ગીકૃત કરે છે, કરવામાં આવેલી વિગતવાર અને વ્યાપક તપાસનો ઉલ્લેખ કરે છે અને વર્તમાન કેસમાં પ્રત્યેક સામાવાળી વિરુદ્ધ અંતિમ નિષ્કર્ષો નોંધે છે.

તેથી રજૂ કરવામાં આવે છે કે એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલનો ક્યાંક ક્યાંક આંતરિમ અહેવાલ તરીકે કરવામાં આવેલો ઉદ્દેખ, તે અહેવાલને આંતરિમ અહેવાલ તરીકે વર્ગીકૃત કરવા માટે સ્વીકાર્ય ગણાવી શકાય નહીં. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે હકીકતમાં એવો ઉદ્દેખ કરવામાં આવવાનો એકમાત્ર કારણ એ હતું કે આઈ.એલ.એન્ડ એફ.એસ. જૂથની અન્ય અનુસંગી કંપનીઓના કારોબાર અંગેની તપાસ (આઈ.એફ.આઈ.એન. સિવાય) હજી ચાલુ છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે વાસ્તવમાં બોમ્બે વડી અદાલતે પડકારાયેલ આદેશમાં ફકરા નં. ૨૦૨(૮) અને ૨૦૨(૧૨) માં ઉક્ત સ્થિતિની કદર કરી છે.

૩. રફ ત્યારબાદ, શ્રી બલબીર સિંહ, વિદ્વાન એ.એસ.જી.એ અમને એસ.એફ.આઈ.ઓ. આઈ.એફ.આઈ.એન. અહેવાલમાં નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો રજૂ કર્યા છે. એવો રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે તપાસ અહેવાલમાં નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોના આધારે, હિસાબ નિરીક્ષકો સામે નીચે મુજબ આરોપ મૂકવામાં આવ્યા છે:

ક. આઈએફઆઈએનના વ્યવસ્થાપન સાથે સાંઠગાંઠ કરીને અને હિસાબનાં પુસ્તકોમાં ખોટા દાખલા કરીને અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ હેઠળની છેતરપિંડી;

બી. અધિનિયમની કલમ ૧૪૩ અને ૧૪૭ હેઠળની ફરજો નિભાવવામાં નિષ્ફળતા; અને

ક. અધિનિયમની કલમ ૨૧૧ સાથે વાચવામાં આવતી કલમ ૬૨૮ તથા કલમ ૧૨૯ સાથે વાચવામાં આવતી કલમ ૪૪૮ હેઠળ, નાણાકીય હિસાબી નિવેદનોનો સત્ય અને ન્યાયસંગત હિસાબ છુપાવવા અને અનુકૂળ ચિત્ર રજૂ કરવા માટે માહિતી/ તથ્યોનું દબાવી રાખવું.

એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તપાસ અહેવાલમાં વ્યાપક રીતે નોંધાયેલ છે કે ઓડિટરોને જાણ હોવા છતાં તેમણે આઈએફઆઈએનની કામગીરીમાં કોઈ નાણાકીય અસામાન્યતા દર્શાવી નહોતી અને કોઈ ફેરફાર વિના એવું અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે નાણાકીય હિસાબો ભારત ખાતે સ્વીકારાયેલા હિસાબી ધોરણો અને અન્ય હિસાબી સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ સાચું અને ન્યાયસંગત દર્શ્ય રજૂ કરે છે. ૩.૨૭ એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તપાસ અહેવાલમાં ઉધારીઓના ઓડિટ અને તેના ઉપયોગ; અપરિવર્તનીય ડિબેન્ચરોના ઓડિટ; ધિરાણોના ઓડિટ અંગે વિશિષ્ટ નિષ્કર્ષો છે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તપાસ અહેવાલમાં નોંધાયેલ નિષ્કર્ષોના આધારે ઓડિટરો સામે કંપની અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૪૪૭ અને આઈ.પી.સી.ની કલમો ૪૧૭, ૪૨૦ સહપઠિત ૧૨૦બી હેઠળ આરોપ મૂકવામાં આવ્યા છે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તેથી વડી અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ જારી કરાયેલા નિર્દેશ તેમજ ઓડિટરો સામે શરૂ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ/ફરિયાદ પક્ષને રદ કરીને ગંભીર ભૂલ કરી છે.

૩. ઉપરોક્ત રજૂઆતો કરતાં, વડી અદાલતે આપેલો તે ચુકાદો અને આદેશ રદ કરવામાં આવે તેવી પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે, જેના દ્વારા વડી અદાલતે

કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ તથા એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ રદ કરી છે, અને ફરિયાદમાં દર્શાવાયેલા આરોપીઓ વિરુદ્ધની કાર્યવાહી ચાલુ રાખવાની પરવાનગી આપવામાં આવે. વધુમાં, વડી અદાલતે આપેલો તે આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશ પણ રદ કરવામાં આવે તેવી પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે, જેના દ્વારા અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહીને યથાવત્ રાખતા એન.સી.એલ.ટી./એન.સી.એલ.એ.ટી. દ્વારા આપેલો આદેશ રદ કરવામાં આવ્યો છે, અને ઉક્ત કાર્યવાહીને આગળ વધારવાની પરવાનગી/મંજૂરી આપવામાં આવે, જેથી એન.સી.એલ.ટી. અંતિમ નિષ્કર્ષે પહોંચી શકે અને તે અનુસાર અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુક મુજબ આગળની કાર્યવાહી પણ હાથ ધરી શકાય.

વિપરીત પક્ષકારોની તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતો:

૪. હાલની અપીલોનો વિરોધ કરતાં, બીએસઆર તરફથી હાજર થયેલ શીખેલા વરિષ્ઠ વકીલે નીચે મુજબની રજૂઆતો કરી છે: ૧) રજૂ કરવામાં આવે છે કે હકીકતમાં બીએસઆરે, ભારતના બંધારણની કલમો ૧૪, ૧૯(૧)(જી), ૨૦ અને ૨૧નું ઉલ્લંઘન કરતી તેમજ અસંવિધાનિક અને રદબાતલ હોવાના આધાર પર, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૧૪૦(૫)ની બંધારણીય માન્યતાને વડી અદાલત સમક્ષ પડકારેલી હતી. તેમ છતાં, રજૂ કરવામાં આવે છે કે વડી અદાલતે વિવાદિત ચુકાદા

અને આદેશ દ્વારા, કલમ ૧૪૦(૫)ની બંધારણીય માન્યતા યથાવત્ રાખતાં, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૧૪૦(૫)નું સીમિત અર્થઘટન કર્યું છે.

૨) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આક્ષેપિત ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા વડી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો છે કે કલમ ૧૪૦(૫) નો હેતુ એવા ઓડિટરને દૂર કરવાનો છે જેને ન તો કંપની દ્વારા દૂર કરવામાં આવ્યો હોય અને ન જેણે રાજીનામું આપ્યું હોય. વધુમાં એવું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ એન.સી.એલ.ટી.ની ભૂમિકા માત્ર કંપનીના ઓડિટરને બદલવાની આવશ્યકતાની તપાસ કરવાની છે અને ઓડિટરને દંડિત કરવાની અથવા તેને અયોગ્ય ઠેરવવાની નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ એન.સી.એલ.ટી. ઓડિટરને ૫ વર્ષ માટે અયોગ્ય ઠેરવવાનો આદેશ આપી શકે છે એવી મંત્રાલયની દલીલને નકારીને, વડી અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો છે કે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ એન.સી.એલ.ટી.નો આદેશ માત્ર કંપનીના ઓડિટરને બદલવા અંગે જ હોઈ શકે. વધુમાં એવું પણ અવલોકન અને નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે બીજા ઉપબંધમાં અયોગ્ય ઠેરવવાના પરિણામો આવા બદલાવ પછી આપોઆપ લાગુ પડે છે અને તેમાં એન.સી.એલ.ટી.ને કોઈ વિવેકાધિકાર રહેલો નથી.

૩) એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે વડી અદાલત સમક્ષ, બી.એસ.આર. એ એન્જ.સી.એલ.ટી.ના બે આદેશોને પણ પડકાર્યા હતા, એટલે કે, તા. ૦૯.૦૮.૨૦૧૯નો આદેશ અને તા. ૧૮.૧૦.૨૦૧૯નો આદેશ. આ બન્ને આદેશો એ એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ, અનુમાનિત રીતે, એવા નકલોમાં પસાર કરવામાં આવ્યા હતા જે અધિનિયમની કલમ ૨૧૨ હેઠળ મંત્રાલયની તા. ૨૯.૦૫.૨૦૧૯ની મંજૂરી અને દિશાનિર્દેશોના અનુસંધાનમાં શરૂ કરવામાં આવ્યા હતા. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે બી.એસ.આર. એ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ આદેશો પસાર કરવાની એન.સી.એલ.ટી.ની અધિકારક્ષેત્રને પણ પડકાર્યો હતો. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે એન.સી.એલ.ટી.એ કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળના આદેશના ગુણદોષનો નિર્ણય કર્યો નથી અને એન.સી.એલ.ટી.એ પોતાના પ્રથમ આદેશમાં માત્ર કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહી જાળવાપાત્ર છે તે જ ઠેરવ્યું છે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે તેથી સામાવાળીઓ તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતો ગુણદોષના મુદ્દામાં સર્વથા પ્રવેશતી જ નથી.

૪) હવે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ના અર્થઘટન અને લાગુ પડતાપણાં અંગે, પ્રત્યેક સામાવાળીઓ – મૂળ રિટ અરજદારો તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલે અમને કંપનીઝ એક્ટ હેઠળ ઓડિટરોના નિયંત્રણની યોજના તરફ દોર્યા છે અને કંપનીઝ એક્ટ હેઠળ ઓડિટરોના

નિયંત્રણ સંબંધિત વિવિધ જોગવાઈઓ, વિશેષ કરીને કંપનીઝ એક્ટની કલમો ૧૩૨, ૧૪૧, ૧૪૭, ૨૪૫, ૪૪૭ અને કલમો ૪૩૫ થી ૪૩૮ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે આ અધિનિયમ ઓડિટરોના નિયંત્રણ અને દંડ માટે એક સમગ્ર યોજના પ્રદાન કરે છે, જેમાંથી પ્રત્યેકના અલગ કાર્યો અને હેતુઓ છે, અને આવી કલમોની રચના સાથે કોઈપણ ઓડિટર છેતરપિંડી, છેતરપિંડીમાં પ્રેરણા, વ્યવસાયિક દુર્વર્તન વગેરે કરીને બચી શકતો નથી. એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે તેથી કોઈપણ ઓડિટર રાજીનામું આપી કે સમયગાળો પૂર્ણ થવાને કારણે કાર્યકાળ સમાપ્ત થવાથી બચી શકતો નથી.

૫) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦નું સમગ્રરૂપે સાદું વાચન દર્શાવે છે:

૧. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૧) કંપની દ્વારા સ્વૈચ્છિક ઓડિટર માટેની પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત છે.

૨. ૧૪૦(૨) અને (૩) ઓડિટરના રાજીનામા માટેની પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત છે.

૩. કલમ ૧૪૦(૪) વિશેષ સૂચના અંગે છે. કલમ ૧૪૦(૫) એન.સી.એલ.ટી.ના આદેશ દ્વારા અનિચ્છિત દૂરકરણ અંગે છે.

૪. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦નું મથાળું (અર્થાત, “ઓડિટરને દૂર કરવો, રાજીનામું અને વિશેષ નોટિસ આપવી”) સ્પષ્ટ કરે છે કે

કલમ ૧૪૦(૫) માત્ર ઓડિટરને દૂર કરવાની જ હેતુસિદ્ધિ કરે છે અને ઓડિટરોને અયોગ્ય ઠરાવવા માટેની સ્વતંત્ર હક્કસર્જક જોગવાઈ નથી. કાયદામાં સુસ્થાપિત છે કે મથાળું એ કોઈ કલમ દ્વારા આવરી લેવાયેલા વિષયવસ્તુના લક્ષણોને સમૂહરૂપે દર્શાવતું સંક્ષિપ્ત નામ હોય છે. આ સંદર્ભે આ અદાલતના રાયચુરમઠમ પ્રભાકર વિ. રાવતમલ દુગાર, (૨૦૦૪) ૪ એસ.સી.સી. ૭૬૬ (ફકરો ૧૪) કેસમાં અપાયેલા નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવે છે.

૬) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમો ૧૩૨, ૧૪૧, ૧૪૭, ૨૪૫ અને ૪૪૭ છેતરપિંડીના કિસ્સાઓમાં હિસાબ પરીક્ષકની જવાબદારી સાથે સંબંધિત છે:

૧. કલમ ૧૩૨ રાષ્ટ્રીય નાણાકીય અહેવાલ સત્તા ("એનએફઆરએ") ની રચના માટે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૧૩૨ હેઠળ એનએફઆરએને ઓડિટર પર દંડ અથવા શિક્ષા લાદવા માટે પૂરતી સત્તાઓ (નાગરિક અદાલતની સત્તાઓ સહિત) આપવામાં આવી છે (જેમાં ઓડિટરને અયોગ્ય ઠરાવવાનો પણ સમાવેશ થાય છે), જો ઓડિટર દ્વારા વ્યાવસાયિક અથવા અન્ય દુરાચરણ કરવામાં આવ્યું હોય. કલમ ૧૩૨ હેઠળની સ્પષ્ટીકરણમાં "વ્યાવસાયિક અથવા અન્ય દુરાચરણ" શબ્દોને ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ્સ અધિનિયમ,

૧૯૪૯ (“સીએ અધિનિયમ”) હેઠળ નિર્ધારિત કરાયેલ તે જ અર્થ ધરાવતા હોવાનું જોગવાયેલું છે. “વ્યાવસાયિક અથવા અન્ય દુરાચરણ” નો અર્થ સીએ અધિનિયમની અનુસૂચિ ૧ અને ૨ પરથી સ્પષ્ટ થતી રીતે અત્યંત વ્યાપક ક્ષેત્ર ધરાવે છે. તેથી, જો ઓડિટરો છેતરપિંડીના દોષી હોય અથવા છેતરપિંડીમાં પ્રેરણા કે મદદગાર બન્યા હોય, તો તેઓ નિશ્ચિતપણે વ્યાવસાયિક દુરાચરણના દોષી ગણાય, જેના માટે તેમને અયોગ્ય ઠરાવવાની, સસ્પેન્ડ કરવાની વગેરે સત્તાઓ એનએફઆરએને સોંપવામાં આવી છે.

૨. કલમ ૧૪૧(૩)(એચ), જે ખાસ કરીને ઓડિટરોની પાત્રતા સાથે સંબંધિત છે, એવી જોગવાઈ કરે છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ છેતરપિંડી સંકળાયેલા ગુનામાં દોષિત ઠરે તો તે ઓડિટર તરીકે નિયુક્તિ માટે અપાત્ર બને છે. કલમ ૧૪૧(૩)(એચ) છેતરપિંડી સંકળાયેલા ગુનામાં દોષિત ઠરાવવાની તારીખથી ૧૦ વર્ષ માટે ઓડિટરને અયોગ્ય ઠરાવે છે. નોંધનીય છે કે, આધારભૂત ગુનો એક જ છે, એટલે કે, એ જ છેતરપિંડી સંકળાયેલ કૃત્ય, છતાં કલમો ૧૪૦(૫) અને ૧૪૧(૩)(એચ) હેઠળની દંડાત્મક અસરો અલગ અલગ સમયે પ્રેરિત થાય છે. એવી સ્થિતિ ઊભી થઈ શકે કે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ એન.સી.એલ.ટી.ના અંતિમ આદેશ દ્વારા અપાત્ર ગણાયેલી વ્યક્તિને, ત્યારબાદ, અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ હેઠળ

એ જ તથ્યોના સમૂહના આધારે છેતરપિંડીના આક્ષેપમાંથી ફોજદારી અદાલત દ્વારા નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવે. વધુમાં, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ કલમ ૪૪૭ હેઠળ દોષિત ઠરે છે, ત્યાં જો તે પહેલેથી જ કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ ૫ વર્ષ માટેની અયોગ્યતા ભોગવી ચૂક્યો હોય, તો તેને વધુ ૧૦ વર્ષ માટે ઓડિટર તરીકે નિયુક્ત થવા અંગે અપાત્રતા ભોગવવી પડી શકે. આ મુજબ કુલ અવધિ ૧૫ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે છે.

૩. અધિનિયમની કલમ ૧૪૭(૩) હેઠળ, જ્યાં અધિનિયમની કલમ ૧૪૭(૨) હેઠળ ઓડિટરને દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે, ત્યાં વેતનના પરતફેર અથવા હર્જાનાના સ્વરૂપે ઓડિટર પર નાણાકીય જવાબદારી મૂકાશે છે. કલમ ૧૪૭(૫) વધુમાં ફોજદારી જવાબદારીના કિસ્સામાં ઓડિટ ફર્મો અને ભાગીદારો પર સંયુક્ત અને વ્યક્તિગત જવાબદારી મૂકે છે. ૪. કલમ ૨૪૧(૩)(એ) છેતરપિંડીના દિવાળી પરિણામ સાથે સંબંધિત છે અને “કંપનીના કાર્યોના સંચાલન અને વ્યવસ્થાપનમાં સંકળાયેલ કોઈપણ વ્યક્તિ” અંગે છે. તેમાં નિશ્ચિતપણે ઓડિટરોનો સમાવેશ થાય છે, જેમને કંપનીના કાર્યોના સંચાલન અને વ્યવસ્થાપનમાં સંકળાયેલા કહેવાય શકે. કલમ ૨૪૧ હેઠળની કાર્યવાહી દરમિયાન, એન.સી.એલ.ટી. નીચેના પ્રશ્નો નક્કી કરશે: (૧) શું છેતરપિંડી થઈ છે; (૨) છેતરપિંડી કરનારાઓ કોણ છે; (૩)

છેતરપિંડીમાં કોણે મિલીભગત કરી અથવા પ્રેરણા આપી; અને (જ) શું પક્ષકારો યોગ્ય અને સમચિત વ્યક્તિઓ છે. એન.સી.એલ.ટી. એવો નિર્ણય આપી શકે છે કે ઓડિટરે છેતરપિંડીમાં મિલીભગત કરી છે અને કલમ ૨૪૨(જએ) હેઠળ તે યોગ્ય અને સમચિત વ્યક્તિ નથી, જેમાં નીચે મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે:

“૨૪૨. ટ્રિબ્યુનલની સત્તાઓ. – (૧) જો કલમ ૨૪૧ હેઠળ કરવામાં આવેલી કોઈ અરજી પર ટ્રિબ્યુનલનો એવો મત હોય કે- ...

(જ) કલમ ૨૪૧ની ઉપકલમ (૩) અંગેના પ્રકરણની સુનાવણી પૂર્ણ થતાં, ટ્રિબ્યુનલ પોતાનો નિર્ણય નોંધશે અને તેમાં વિશિષ્ટ રીતે જણાવશે કે સામાવાળી નિર્દેશકનું પદ અથવા કોઈપણ કંપનીના વર્તન અને વ્યવસ્થાપન સાથે સંકળાયેલ કોઈ અન્ય પદ ધારણ કરવા માટે યોગ્ય અને સમુચિત વ્યક્તિ છે કે નથી.”

વિ. જે વ્યક્તિ યોગ્ય અને સમુચિત નથી એવો ઠરાવ કરવાનો પરિણામ કલમ ૨૪૩ (૧એ) માં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે, અર્થાત્:

“૨૪૩. ચોક્કસ કરારોના સમાપન અથવા ફેરફારના પરિણામો – (૧એ) કલમ ૨૪૨ની ઉપકલમ (જએ) અનુસાર જે વ્યક્તિ યોગ્ય અને સમર્પક વ્યક્તિ નથી તેવી વ્યક્તિ, ઉક્ત નિર્ણયની તારીખથી પાંચ વર્ષની અવધિ સુધી, કોઈપણ કંપનીના કારોબારના સંચાલન

અને વ્યવસ્થાપન સાથે સંબંધિત ડિરેક્ટરના પદ પર અથવા અન્ય કોઈ પદ પર રહી શકશે નહીં: પરંતુ શરતે કે, કેન્દ્રીય સરકાર ટ્રિબ્યુનલની મંજૂરીથી, એવી વ્યક્તિને ઉક્ત પાંચ વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં એવું કોઈપણ પદ ધારણ કરવાની પરવાનગી આપી શકે છે....” જો કોઈ વ્યક્તિ કલમ ૨૪૩ (૧એ) હેઠળ યોગ્ય અને સમર્પક વ્યક્તિ ન હોવાનું નિર્ધારિત થાય, તો એન.સી.એલ.ટી. એવો આદેશ આપી શકે છે કે એવી વ્યક્તિ “કોઈપણ કંપનીના કારોબારના સંચાલન અથવા વ્યવસ્થાપન સાથે સંબંધિત કોઈપણ પદ પાંચ વર્ષ સુધી ધારણ કરશે નહીં. ૬. કલમ ૨૪૫(૧)(જી)(૨) પણ, વર્ગ કાર્યવાહી વાદ દ્વારા, ઓડિટર, જેમાં ઓડિટ ફર્મનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેમના વિરુદ્ધ “તેના ઓડિટ અહેવાલમાં કરવામાં આવેલ વિગતો અંગેના અયોગ્ય અથવા ભ્રમિત કરનાર નિવેદન માટે અથવા કોઈ છેતરપિંડીયુક્ત, ગેરકાયદેસર અથવા ખોટા કૃત્ય અથવા વર્તન માટે” નુકસાનભરપાઈ અથવા વળતરનો આદેશ આપવા માટે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૨૪૫(૨) એન.સી.એલ.ટી.ને “યોગ્ય એવી કોઈપણ કાર્યવાહી” લાદવાની પરવાનગી આપે છે

૭. કલમ ૪૪૭ છેતરપિંડીના ફોજદારી પરિણામોને સંબંધિત છે. કલમ ૪૪૭ ‘છેતરપિંડી’ નામના ગુનાને માટે સજા નિર્ધારિત કરે છે;

ગુનો સ્વયં તે કલમને જોડાયેલ સ્પષ્ટીકરણ દ્વારા રચવામાં આવ્યો છે.
અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ આ પ્રમાણે જોગવાઈ કરે છે:

“૪૪૭, આ અધિનિયમ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળના કોઈપણ દેવાની પરતફેર સહિતની કોઈપણ જવાબદારીને અશુભ રાખીને, જે કોઈ વ્યક્તિ છેતરપિંડી માટે દોષિત હોવાનું જણાશે, તે એવી કેદની સજાને પાત્ર થશે, જેની મુદત છ મહિનાથી ઓછી નહીં હોય પરંતુ દસ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે, અને તે દંડને પણ પાત્ર થશે, જે છેતરપિંડીમાં સંકળાયેલી રકમથી ઓછી નહીં હોય, પરંતુ છેતરપિંડીમાં સંકળાયેલી રકમના ત્રણ ગણાં સુધી વિસ્તરી શકે:

પરંતુ શરતે કે જ્યાં પ્રશ્નસ્થિત કપટમાં જાહેર હિત સંકળાયેલું હોય, ત્યાં કારાવાસની મુદત ત્રણ વર્ષથી ઓછી નહીં હોય.

સ્પષ્ટીકરણ. આ કલમના હેતુઓ માટે—

(૧) “છેતરપિંડી” નો અર્થ, કંપનીના કારોબાર અથવા કોઈપણ નિગમિત સંસ્થા સંબંધે, કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિની કોઈપણ રીતે સાંઠગાંઠ સાથે કરવામાં આવેલ કોઈપણ કૃત્ય, ચુક, કોઈપણ હકીકતનું ગુપ્ત રાખવું અથવા પદનો દુરુપયોગ, જેમાં છેતરવાનો, અયોગ્ય લાભ મેળવવાનો, અથવા કંપની અથવા તેના શેરહોલ્ડરો અથવા તેના લેણદારો અથવા

અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિના હિતને ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો હોય,
ભલે ગેરકાયદેસર લાભ થયો હોય કે ગેરકાયદેસર નુકસાન થયું હોય
કે નહીં:

(૨) “અન્યાયિક લાભ” નો અર્થ એવો થાય છે કે ગેરકાનૂની
સાધનો દ્વારા એવી મિલ્કતનો લાભ મેળવવો, જેના માટે લાભ
મેળવનાર વ્યક્તિ કાયદેસર રીતે હકદાર નથી,

(૩) “અન્યાયપૂર્ણ નુકસાન” એટલે ગેરકાયદેસર ઉપાયો દ્વારા
એવી મિલ્કતનું નુકસાન, જેના માટે નુકસાન ભોગવનાર વ્યક્તિ
કાયદેસર રીતે હકદાર હોય” ૭) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે
કંપનીઓ અધિનિયમની કલમ ૪૩૫ થી ૪૩૮ વિશેષ અદાલત દ્વારા
ચાલતી વિચારણામાં ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાના સુરક્ષાત્મક
ઉપાયોને સમાવતી પ્રક્રિયા પ્રદાન કરે છે. પક્ષકારોને એન.સી.એલ.ટી.
સમક્ષ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવેલા સંરક્ષણોની તુલનાત્મક યોજનાનું
પ્રતિબિંબ દર્શાવતો એક ચાર્ટ, અધિનિયમ હેઠળ સ્થાપિત વિશેષ
અદાલત સમક્ષની ફોજદારી કાર્યવાહીથી વિપરીત, રજૂ કરવામાં આવ્યો
છે ૮) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ભલે કોઈ નિર્ધારિત કેસમાં
કલમ ૧૪૦(૫) આદેશ પસાર થવા પહેલાં ઓડિટરના નિવૃત્તિ અથવા
રાજીનામાના કારણે લાગુ પડતી ન હોય, તો પણ તેવા ઓડિટરને
કંપનીઓ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ હેઠળ કાયદાની કડક અસરથી બચી

જવાની છૂટ મળતી નથી. ઓડિટર રાજીનામું આપે તોયે પણ તેને છતાં પણ (એ) અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ હેઠળ છેતરપિંડી માટેની ફોજદારી કાર્યવાહી; (બી) નેશનલ ફાઇનાન્શિયલ રેગ્યુલેટરી ઓથોરિટી સમક્ષ કાર્યવાહી; (સી) કલમ ૨૪૧ અને ૨૪૨(જએ) સાથે વાચવામાં આવતી કલમ ૨૪૩(૧એ) હેઠળ એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા ઓડિટરને કોઈપણ કંપની સંદર્ભે તે તરીકે કાર્ય કરવાથી પ્રતિબંધિત કરતો આદેશ; અને (ડી) જો ઓડિટર છેતરપિંડીનો દોષી ઠરે તો કલમ ૧૪૧(૩)(એચ) હેઠળ અયોગ્યતા, નો સામનો કરવો પડશે. આ દરેક કાર્યવાહીના પરિણામો ઓડિટર માટે ગંભીર છે, જેમાં પ્રતિબંધનો પણ સમાવેશ થાય છે, અને ઓડિટર દંડથી બચી શકતો નથી.૯) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) નો કાર્યકારી ભાગ એન.સી.એલ.ટી. ને કંપનીને તેના ઓડિટરને “બદલવા” માટે દિશાનિર્દેશ આપવાનો અધિકાર આપે છે. એન.સી.એલ.ટી. આ સત્તાનો ઉપયોગ ત્યારે કરી શકે છે જ્યારે તે સંતોષ પામે કે કોઈ ઓડિટર છેતરપિંડીપૂર્વક કાર્ય કરવાનો, અથવા છેતરપિંડીમાં સહાય કરવાનો અથવા સહગાંઠ કરવાનો દોષી છે અને તેણે ન તો રાજીનામું આપ્યું છે ન તો કંપની દ્વારા તેને દૂર કરવામાં આવ્યો છે. તેથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) ના કાર્યકારી ભાગ હેઠળ એન.સી.એલ.ટી. જે આદેશ પસાર કરી શકે છે તે કંપની વિરુદ્ધ છે, ઓડિટર વિરુદ્ધ નહીં. તે કંપનીને તેના ઓડિટરને

બદલવા માટેનો આદેશ છે અને બીજો કોઈ આદેશ નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે “બદલવું” શબ્દનો અર્થ “બીજા સાથે બદલવું અથવા અવેજીમાં મૂકવું” અને “એક વસ્તુના સ્થાને બીજી વસ્તુનું સ્થાનાપન કરવું” એવો કરવામાં આવ્યો છે.

૧૦) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) માં ઉપબંધિત નોન-ઓબ્સ્ટાન્ટે જોગવાઈ મુજબ, કંપનીને અને અન્ય કોઈને નહીં, ઓડિટરને દૂર કરવા અંગેનો નિર્દેશ એન.સી.એલ.ટી. આપી શકે છે, તે સ્પષ્ટ છે. નોન-ઓબ્સ્ટાન્ટે જોગવાઈને તેમાં ઉપબંધિત “પરિવર્તન” શબ્દ સાથે વાંચવાની આવશ્યકતા છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) એવા સંજોગોમાં લાગુ પડી શકે નહીં, જ્યાં જેને દૂર કરવાની માંગ કરવામાં આવી છે એવો ઓડિટર તે પદ પર રહી ચૂક્યો ન હોય, કારણ કે ઓડિટરે રાજીનામું આપી દીધા બાદ પરિવર્તનનો કોઈ આદેશ પસાર કરી શકાય નહીં. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આ બાબત જોગવાઈની સાદી ભાષાથી જ સ્પષ્ટ થાય છે.

૧૧) ત્યારબાદ એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫)ના પ્રથમ ઉપબંધ હેઠળ, જ્યારે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજી કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે અને જો એન.સી.એલ.ટી.ને એવો સંતોષ થાય કે ઓડિટરમાં ફેરફાર કરવો આવશ્યક છે, ત્યારે ઉક્ત અરજી દાખલ થયાની તારીખથી ૧૫ દિવસની અંદર એન.સી.એલ.ટી. તાત્કાલિક આદેશ

પસાર કરી શકે છે કે ઓડિટર ઓડિટર તરીકે “કાર્ય કરશે નહીં” અને વર્તમાન ઓડિટરના સ્થાને કેન્દ્ર સરકાર નવો ઓડિટર નિયુક્ત કરી શકે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે આ કલમ ૧૪૦(૫)ના કાર્યકારી ભાગ હેઠળ એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા અંતિમ આદેશ પસાર થાય ત્યાં સુધી અમલમાં રહે તેવા કામચલાઉ સ્વરૂપના આદેશ સમાન છે અને હાલના ઓડિટરને કાર્ય કરવાથી નિવારવામાં આવ્યો હોય તેવી સ્થિતિમાં કેન્દ્ર સરકારને ઓડિટર નિયુક્ત કરવા સુલભ બનાવવા માટે છે.

૧૨) અનુસંધાને એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦ ની ઉપકલમ ૫ ના બીજા પરંતુકમાં એવી કલ્પના કરવામાં આવી છે કે જો ઓડિટર વિરુદ્ધ અંતિમ આદેશ પસાર કરવામાં આવે, તો આદેશ પસાર થયાની તારીખથી પાંચ વર્ષની અવધિ સુધી એવો ઓડિટર કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિયુક્ત થવા પાત્ર રહેશે નહીં. વધારામાં, એવો ઓડિટર કંપનીઝ એક્ટની કલમ ૪૪૭ હેઠળની કાર્યવાહી માટે પણ જવાબદાર બનશે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે બીજા પરંતુકમાં એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા કોઈ અલગ આદેશની કલ્પના કરવામાં આવી નથી. તેના બદલે, તે માત્ર એક આપોઆપ પરિણામનો જ ઉપબંધ કરે છે, અર્થાત્ એવા ઓડિટર, ભલે તે વ્યક્તિગત હોય કે પેઢી, જેઓ વિરુદ્ધ એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા અંતિમ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, તેમની બાબતમાં પાંચ વર્ષની અપાત્રતા. વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે પેઢીના

ભાગીદારોમાંથી એકના કૃત્યો માટે પણ સમગ્ર પેઢી આપોઆપ અપાત્ર ઠરે છે. અપાત્રતાની અવધિમાં ફેરફાર કરવાની કોઈ વિવેકસત્તા એન.સી.એલ.ટી.ને આપવામાં આવી નથી. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે બીજા પરંતુક હેઠળ નિર્ધારિત પ્રતિબંધ કાનૂનના અમલથી લાગુ પડતી ભયપ્રેરક જોગવાઈ છે, જ્યારે કોઈ ઓડિટર રાજીનામું ન આપવાનું પસંદ કરે અને પોતાને જ આ જોગવાઈ હેઠળના અંતિમ આદેશને આધીન બનાવે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે બીજા પરંતુકની સાદી ભાષા સ્પષ્ટપણે કલમ ૧૪૦(૫) ના કાર્યકારી ભાગ હેઠળ અંતિમ આદેશ પસાર થવા પર જ આધારિત છે. ૧૩) એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે આ સ્થિર કાનૂની સિદ્ધાંત છે કે જે કાર્યવાહીનો પરિણામ અપાત્રતા સ્વરૂપે આવી શકે તેવી કાર્યવાહી અર્ધ-ફોજદારી સ્વરૂપની ગણાય અને તેનું કડક અર્થઘટન કરવું પડે. કલમ ૧૪૦(૫) થી ઓડિટરની અપાત્રતા નિષ્પન્ન થતી હોવાથી, તે હેઠળની કાર્યવાહી અર્ધ-ફોજદારી સ્વરૂપની ગણાશે. કોઈ વ્યાવસાયિકની અપાત્રતા મૃત્યુદંડ સમાન છે. તેથી પુરાવાનું માપદંડ યોગ્ય શંકાથી પરનું સંતોષ છે. આ સંદર્ભે આ અદાલતના એન એડવોકેટ વિ. બાર કાઉન્સિલ ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૮૯) સપ્લિમેન્ટ ૨ એસ.સી.સી. ૨૫ (પેરા ૪(૧) અને (૧૧)) તેમજ આઈ.સી.એ.આઈ. વિ. એલ.કે. રત્ના અને અન્ય (૧૯૮૬) ૪ એસ.સી.સી. ૫૩૭ (પેરા ૧૮) ના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવે છે.

૧૪) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમને સમગ્રતાપૂર્વક વાંચવો અને તેનો અર્થઘટન કરવો જરૂરી છે. અધિનિયમની યોજનાનાં આધારે, છેતરપિંડી માટેની સજાની જોગવાઈ વિશેષરૂપે કલમ ૪૪૭માં કરવામાં આવી છે. કલમ ૧૪૦(૫) ઓડિટરને સજા કરવા અથવા દંડિત કરવા માટેની જોગવાઈ નથી. છેતરપિંડી માટે સજા કરવાની જોગવાઈ તરીકે કલમ ૪૪૭ના સ્થાને કલમ ૧૪૦(૫)ને માન્ય રાખીને, મંત્રાલય અને એન.સી.એલ.ટી.એ અર્થઘટનના સુસ્થાપિત નિયમનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા, જેમાં એવું નિર્ધારિત છે કે કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત રીતથી જ કોઈ કાર્ય કરી શકાય અને અન્ય કોઈ રીતે નહીં. આ સંદર્ભે આ અદાલતના ધરણી સુગર્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. વિ. યુનિયન/ઇન્ડિયા, (૨૦૧૯) ૫ એસ.સી.સી. ૪૮૦ (પરિચ્છેદ ૫૫) ના નિર્ણય પર આધાર મુકવામાં આવે છે.

૧૫) વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે છેતરપિંડી માટેની સજાને કલમ ૧૪૦(૫) ના વ્યાપ અને હેતુમાં સમાવેશ કરીને તેનો વિસ્તાર કરવો, તો તે આપેલ કેસમાં અન્ય કોઈપણ કાર્યવાહી દરમિયાન ઓડિટર લઈ શકે તેવી બચાવ-દલીલને પૂર્વગ્રહગ્રસ્ત બનાવવાને સમકક્ષ થશે. કલમ ૧૪૦(૫) છેતરપિંડી નક્કી કરવાનો જે સંક્ષિપ્ત સ્વભાવનો ઉપાય ધારણ કરે છે, તે કંપની અધિનિયમ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ અન્ય તમામ પ્રક્રિયા અને કાર્યવાહીઓને સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ અને નિર્રથક બનાવી શકે

છે તથા નિષ્પક્ષ વિચારણાના ઓડિટરના અધિકાર પર નોંધપાત્ર અસર કરી શકે છે. ઉદાહરણરૂપ, કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ સંક્ષિપ્ત પ્રક્રિયા દ્વારા દોષિતતા નક્કી થવાથી એન.એફ.આર.એ. પ્રક્રિયાના ભાગરૂપે પ્રદાન કરાયેલી બચાવની પ્રક્રિયા અને અપીલોના ઉપાય ઓડિટરોના સંબંધમાં નિષ્પ્રભ અને માત્ર ઔપચારિકતા સમાન બની શકે.

૧૬) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે જ્યારે જ કોઈ અધિનિયમની જોગવાઈઓની ભાષા સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત ન હોય, ત્યારે જ તે જોગવાઈનું અર્થઘટન કરવા માટે અદાલત તેના હેતુની તપાસ કરી શકે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ઉદ્દેશાત્મક અર્થઘટન કરતાં સાદી અને સ્પષ્ટ ભાષાના અર્થઘટનને પ્રાધાન્ય આપવાના સંબંધે કાનૂનના નીચેના સિદ્ધાંતો સુસ્થાપિત છે:

૧. અદાલતો હવે આ નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં અત્યંત સંકોચ રાખે કે વિધાનમંડળે જે ભાષાનો ઉપયોગ કર્યો હતો તેનાથી કશું સિદ્ધ કર્યું નથી, જ્યારે વિધાનમંડળ શું સિદ્ધ કરવા ઇચ્છતું હતું તે સહેલાઈથી સ્પષ્ટ થાય છે. [જુઓ ડૉ. જયશ્રી લક્ષ્મણરાવ પાટીલ વિ. ચીફ મિનિસ્ટર એન્ડ અધર્સ, (૨૦૨૧) ૮ એસ.સી.સી. ૧ (પરિચ્છેદ ૧૫૦).૨. તેથી, અદાલતો એવો અર્થઘટન સ્વીકારશે નહીં જે વિધાનમંડળના સ્પષ્ટ આશયને નિષ્ફળ બનાવે, ભલે ઉપયોગમાં

લેવાયેલી ભાષામાં થોડી અચોક્કસતા રહેલી હોય. [જુઓ જયશ્રી લક્ષ્મણરાવ પાટીલ (ઉપરોક્ત) (પરિચ્છેદ ૧૫૧).

૩. અધિનિયમની જોગવાઈઓની ભાષામાં કોઈ અસ્પષ્ટતા હોય અથવા તે અસંગત પરિણામો તરફ દોરી જાય ત્યારે જ હેતુલક્ષી અર્થઘટન આપી શકાય. [જુઓ સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્રા વિ. શ્રી વિલે પાર્લે કેલવાણી મંડળા અને અન્ય (૨૦૨૨) ૨ એસ.સી.સી. ૭૨૫ (ફકરો ૧૬).

૧૭) વધુમાં, એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે આ અદાલતે વારંવાર સંદિગ્ધ દંડારોપણના સિદ્ધાંતને માન્ય રાખ્યો છે, જેના અનુસાર “જો કોઈ જોગવાઈ પર બે દૃષ્ટિકોણ અને ચુકિતપૂર્ણ અર્થઘટનો શક્ય હોય, તો અદાલતે એવો અર્થઘટન સ્વીકારવા તરફ ઝુકાવ રાખવો જોઈએ જે વિષયને દંડમાંથી મુક્ત કરે, તેના કરતાં નહીં જે દંડ લાદે”. આ અદાલતના નિર્ણયોમાં સેબી વિ. સુનીલ કૃષ્ણ ખૈતાન, (૨૦૨૩) ૨ એસ.સી.સી. ૬૪૩ (ફકરો ૫૫) અને ટોલારામ રેલુમલ વિ. સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે, (૧૯૫૫) ૧ એસ.સી.આર. ૧૫૮ (ફકરો ૮) ના કેસો પર આધાર મૂકવામાં આવે છે.

૧૮) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ એન.સી.એલ.ટી.નું અધિકારક્ષેત્ર કંપનીના હાલના હિસાબ નિરીક્ષકને દૂર કરવાની દિશા આપવાનું અને તેના સ્થાને કેન્દ્ર સરકાર

દ્વારા તેની બદલી કરવાની મંજૂરી આપવાનું છે. એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે જે હોદ્દો કોઈ વ્યક્તિ/પેઢી ધારણ કરતી નથી તે હોદ્દેથી તેને દૂર કરવું શક્ય નથી. તે મુજબ, આઈ.એફ.આઈ.એન.ના હિસાબ નિરીક્ષક તરીકે પહેલેથી જ રાજીનામું આપી ચૂકેલ બી.એસ.આર.ને દૂર કરવા અંગેનો આદેશ માત્ર એટલી કાનૂની કલ્પના દ્વારા જ શક્ય બને કે બી.એસ.આર. હજી પણ આઈ.એફ.આઈ.એન.ના હિસાબ નિરીક્ષક તરીકે ચાલુ હોવાનું માનવામાં આવે.

૧૯) ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) કોઈ એવી કાનૂની કલ્પના ઊભી કરતી નથી કે જેના આધારે રાજીનામું આપનાર ઓડિટરને સતત ઓડિટર તરીકે ગણવામાં આવે. આવી કલ્પિત જોગવાઈ માત્ર વિધાનમંડળ દ્વારા જ રચી શકાય. હકીકતમાં, જ્યારે કાયદામાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી ન હોય ત્યારે અદાલતો અને ન્યાયાધિકરણોને ન્યાયિક અર્થઘટન દ્વારા આવી કલ્પિત જોગવાઈ રચવાની સત્તા નથી. આ સંદર્ભે આ અદાલતના ભુપાલકા સ્ટીલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. અને અન્ય વિ. યુ.ઓ.આઈ., (૨૦૧૭) ૫ એસ.સી.સી. ૫૯૮ (પરિષ્કેદ ૩૮) તથા સંત લાલ ગુપ્તા વિ. મોડર્ન કોઓપરેટિવ હાઉસિંગ સોસાયટી લિ., (૨૦૧૦) ૧૩ એસ.સી.સી. ૩૩૬ (પરિષ્કેદ ૧૪) ના નિર્ણયો પર આધાર મૂકવામાં આવે છે.

૨૦) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે ભૂતપૂર્વ ઓડિટરની અનુમાનિત રીતે હટાવવાની આવશ્યકતા ઊભી થતી નથી, કારણ કે કલમ ૧૪૦નો મૂળ હેતુ અને ઉદ્દેશ, એટલે કે, ઓડિટરને હટાવવું અને બદલી કરવી, ઓડિટરે આપેલા રાજીનામાથી પૂર્ણ થઈ ગયો છે. એવો ભૂતપૂર્વ ઓડિટર, રાજીનામું આપ્યું હોવા છતાં, અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ હેઠળ છેતરપિંડી માટે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા અભિયોજિત થઈ શકે છે. તેથી, કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ ઓડિટરને હટાવવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી અને ઊભો થઈ પણ શકતો નથી.

૨૧) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે મંત્રાલયને જાણ હતી કે કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળનો આદેશ ભૂતપૂર્વ ઓડિટર વિરુદ્ધ માત્ર કાનૂની કલ્પિત જોગવાઈના ઉપાય દ્વારા જ પસાર કરી શકાય છે. આ વાત ડિલોઈટ સંબંધે માંગવામાં આવેલી ૧૪૦(પ) કંપની અરજીમાં પ્રાર્થનાઓ (એ), (બી) અને (સી) પરથી સ્પષ્ટ થાય છે, જેમાં મંત્રાલયે ડિલોઈટને “કલ્પિત રીતે હટાવેલ” જાહેર કરવાની માંગણી કરી હતી, ભલે તે ઓડિટર તરીકેનો તેનો કાર્યકાળ પૂર્ણ થતાં પહેલેથી જ બદલી ગયું હતું. પરિણામે, એન.સી.એલ.ટી. ૧૪૦(પ) કંપની અરજીના ગુણદોષમાં જાતે જ પ્રવેશી શક્યું ન હોત, કારણ કે માંગવામાં આવેલ રાહત એન.સી.એલ.ટી.ની સત્તાઓની બહારની હતી.

૨૨) રજૂ કરવામાં આવે છે કે વધુમાં, કંપની અરજીમાં બીએસઆર વિરુદ્ધ માંગવામાં આવેલી પ્રાર્થનાઓ તેના ૧૯ જૂન ૨૦૧૯ના રોજ આપેલા રાજીનામા સાથે નિર્દિષ્ટ બની ગઈ હતી. નોંધપાત્ર રીતે, તેના રાજીનામા પછી બીએસઆર વિરુદ્ધ કોઈ “માન્ય દૂર કરવું” સંબંધિત પ્રાર્થના કરવામાં આવી નહોતી. તેમ છતાં, એનસીએલટી એ બીએસઆર વિરુદ્ધ કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ આદેશ પસાર કરવાની પોતાની અધિકારક્ષેત્રને પકડી રાખવા માટે કાનૂની કલ્પના ઊભી કરવાની કાર્યવાહી કરી.

૨૩) ત્યારબાદ રજૂ કરવામાં આવે છે કે એન.સી.એલ.ટી., કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, ભૂતપૂર્વ ઓડિટરોને દૂર કરવાની દિશા આપી શકતી નથી અથવા આવા ઓડિટરોને અગાઉની તારીખથી દૂર કરવામાં આવ્યા હોવાનું માન્ય ઠરાવી શકતી નથી. એન.સી.એલ.ટી., કાયદા દ્વારા રચાયેલ એક સત્તાધિક મંચ હોવાને કારણે, તેને કાયદા/વૈધાનિક જોગવાઈ દ્વારા નિર્ધારિત ક્ષેત્રસીમાની અંદર જ કાર્ય કરવું પડે. તેથી, એન.સી.એલ.ટી.ને “ઓડિટરોમાં માન્ય પરિવર્તન” ની દિશા આપીને એવી સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી નથી, જે તેમાં સ્પષ્ટ રીતે નિહિત કરવામાં આવી નથી. આ સંદર્ભે આ અદાલતના બી. હિમ્મતલાલ અગ્રવાલ વિ. કમ્પિટિશન કમિશન ઓફ ઇન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૨૦૧૮ એસ.સી. ૨૮૦૪ (પરા ૮) અને સેલ્યુલર ઓપરેટર્સ

અસોસિએશન ઑફ ઇન્ડિયા વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા, (૨૦૦૩) ૩ એસ.સી.સી. ૧૮૬ (પરા ૨૦-૨૧) ના ચુકાદાઓ પર આધાર મુકવામાં આવે છે.

૨૪) એ રજૂ કરવામાં આવે છે કે પાસુપુલેટી વેંકટેશ્વર્લુ વિ. મોટર એન્ડ જનરલ ટ્રેડર્સ, (૧૯૭૫) ૧ એસ.સી.સી. ૭૭૦ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે અરજી દાખલ કર્યા બાદની ઘટનાના કારણોસર કોઈ કાર્યવાહી પોષણક્ષમ ન પણ હોઈ શકે. આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે “જો વિવાદ અદાલતમાં આવ્યા પછી ઊભી થયેલી કોઈ હકીકત રાહતના અધિકાર પર અથવા તે કેવી રીતે ઘડવી તે બાબતે મૂળભૂત અસર કરતી હોય, અને તે ન્યાયાધિકરણના ધ્યાન પર પરિશ્રમપૂર્વક લાવવામાં આવે, તો તે તેની સામે આંખ મીંચી શકતું નથી અથવા તેવી ઘટનાઓ પ્રત્યે અંધ રહી શકતું નથી, જે હુકમી રાહતને નિષ્ફળ બનાવે છે અથવા અયોગ્ય ઠરાવે છે.”

૨૫) એવો રજુઆત કરવામાં આવે છે કે વર્તમાન કેસમાં, ભલે બી.એસ.આર.એ કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજી દાખલ થયા પછી રાજીનામું આપ્યું હોય, તેમ છતાં તે રાજીનામાને કારણે અરજી નિર્દિષ્ટ બની ગઈ, કારણ કે માંગવામાં આવેલી રાહતો હવે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ મંજૂર કરી શકાય તેવી રહી નહોતી અને ખરેખર કલમ ૧૪૦(૫)નો આધારભૂત હેતુ આવા રાજીનામાથી પૂર્ણ થઈ ગયો હતો.

૨૬) રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી શરૂ થયા પછી ઓડિટરને રાજીનામું આપવા પરથી કોઈ ગૃહિત પ્રતિબંધ વાંચવો, તે કલમની સ્પષ્ટ ભાષાને વિરુદ્ધ રહેશે અને તે માટે કલમને ફરીથી લખવી પડે તેવી સ્થિતિ ઊભી કરશે. આપું ગૃહિત પ્રાવધાન કલમ ૧૪૦(૫)ના હેતુને પણ વિરુદ્ધ રહેશે, કારણ કે તેનો અર્થ એવો થશે કે આ પ્રાવધાન એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે જે ઓડિટર વિરુદ્ધ છેતરપિંડીના આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે તે ઓડિટર તરીકે ચાલુ રહે અને તેને રાજીનામું આપવા મંજૂરી ન આપવામાં આવે. આથી એવી વિસંગત પરિસ્થિતિ ઊભી થશે કે જેમાં, તેના દ્વારા છેતરપિંડી કરવામાં આવી હોવા છતાં, કલમ ૧૪૦(૫)ના પ્રથમ પરંતુક હેઠળ એન.સી.એલ.ટી. અંતિમ આદેશ અથવા અંતરિમ આદેશ પસાર કરે ત્યાં સુધી તે ઓડિટરને પદ પર ચાલુ રાખવા માટે બાધ્ય કરવામાં આવે.

૨૭) વધુમાં, મૂળ રિટ અરજદારોની તરફેથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) અતિશય અને સ્પષ્ટપણે મનસ્વી છે, કારણ કે તે છેતરપિંડી જેવા ગંભીર ગુનાના નિર્ધારણ માટે અને નાગરિક મૃત્યુ સમાન ગંભીર પરિણામો ધરાવતા ફરજિયાત અયોગ્યતા નિર્ધારણ માટે, તે પણ સંક્ષિપ્ત કાર્યવાહી દરમિયાન, એનસીએલટી ને અનિયંત્રિત અને અબાધિત સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ કલ્પિત પૂર્વનિર્ધારિત અવધિ માટે ઓડિટરોની અને

સંપૂર્ણ પેઢીની, તેમાં એવા ભાગીદારો સહિત કે જેઓ સંપૂર્ણપણે અસંબંધિત અને નિર્દોષ હોઈ શકે, આપમેળે અયોગ્યતા સ્વરૂપે દંડની જોગવાઈ અતિશય અસંગત છે અને ઓછામાં ઓછી હસ્તક્ષેપકારક પદ્ધતિ નથી. રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) સંક્ષિપ્ત નિર્ણયાધિનતા પર અયોગ્યતાનો આપમેળે દંડ સર્જે છે, જ્યારે એવો દંડ અધિનિયમની કલમ ૪૩૫ થી ૪૪૬ હેઠળની યોગ્ય વિચારણા પ્રક્રિયા અનુસર્યા બાદ અધિનિયમની કલમ ૧૪૧(૩)(એચ) હેઠળ પહેલેથી જ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે. પરિણામે, તે ઢિંદંડિતાના સિદ્ધાંતોના ઉલ્લંઘન અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૨) ના ભંગ સમાન થાય છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ “નાગરિક મૃત્યુ” સમાન અયોગ્યતા, બીએસઆર તથા તેના ભાગીદારોના વ્યવસાય ચલાવવાના મૂળભૂત અધિકાર પર, જે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(જી) હેઠળ ખાતરીપૂર્વક આપવામાં આવ્યો છે, આઘાત કરે છે. તે જ, અયોગ્ય હોવાને કારણે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૬) ના સંરક્ષણ હેઠળ આવતું નથી. રજૂ કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫) ને તેની સાદી ભાષા મુજબ, અર્થાત્ ઓડિટરોના પરિવર્તન માટે, લાગુ કરવામાં આવે તો ઉપરોક્ત ગંભીર બંધારણીય અતિક્રમણથી તે બચી જાય છે અને તે સાથે કંપનીઝ અધિનિયમ હેઠળ ઓડિટરોને જવાબદારીમાંથી મુક્ત પણ થવા દેતું નથી.

૨૮) એવો પ્રતિવેદન કરવામાં આવે છે કે એન.સી.એલ.ટી.એ, તેના પ્રથમ આદેશ દ્વારા, આઈ.એફ.આઈ.એન.ના ભૂતપૂર્વ ઓડિટરો, જેમાં બી.એસ.આર.નો સમાવેશ થાય છે, વિરુદ્ધ ૧૪૦(૫)ની કંપની અરજી જાળવી રાખવા અંગે પોતાની અધિકારિતા ભૂતપૂર્વક યથાવત્ રાખી, અને તે માટે આ બાબતે કોઈ કાયદાકીય જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં ન હોવા છતાં અથવા આવું કરવા માટે જરૂરી અધિકારિતા અને સત્તા ન હોવા છતાં, ખોટી રીતે એક કાનૂની કલ્પિત માન્યતા ઊભી કરી. એવો પ્રતિવેદન કરવામાં આવે છે કે એન.સી.એલ.ટી.એ એ માનીને અધિકારિતા ખોટી રીતે સ્વીકારી કે તેને ભૂતપૂર્વ ઓડિટરોમાં કલ્પિત ફેરફાર માટે દિશા-નિર્દેશો આપવાની સત્તા હતી, અને તેથી એન.સી.એલ.ટી.નો પ્રથમ આદેશ કલમ ૧૪૦(૫)ના વિરુદ્ધ છે, કારણ કે તે અધિકારિતા વિના અને આ ખોટી ધારણા પર પસાર કરવામાં આવ્યો હતો કે કંપનીના વર્તમાન ઓડિટરોને “બદલવાની” જે અધિકારિતાસંબંધી હકીકત આવશ્યક હતી તે અસ્તિત્વમાં હતી.

૨૯) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે “અધિકારક્ષેત્રીય તથ્ય” એ અદાલત દ્વારા અધિકારક્ષેત્ર ગ્રહણ કરવા માટેની અનિવાર્ય શરત અથવા પૂર્વશરત છે, એવો કાયદાનો સ્થિર સિદ્ધાંત છે. અદાલત અધિકારક્ષેત્રીય તથ્યનો નિર્ણય કર્યા વિના અથવા તેનો તર્કવિરુદ્ધ નિર્ણય કરીને ભૂલથી અધિકારક્ષેત્ર ગ્રહણ કરી શકતી નથી. આ સંદર્ભે આ અદાલતના કેરળ

લિ. વિ. પાર્વથી સ્વામીનાથન એન્ડ સન્સ, (૨૦૦૭) ૮ એસ.સી.સી. ૫૫૯ (ફકરા ૨૭, ૨૮, ૩૬) અને અરુણ કુમાર વિ. યુનિયન/ઈન્ડિયા, (૨૦૦૭) ૧ એસ.સી.સી. ૭૩૨ (ફકરા ૭૪-૭૬) ના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવામાં આવે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અનુમાન કરવામાં આવે તે પહેલાં આધારભૂત તથ્ય સ્થાપિત થવું આવશ્યક છે, એવું આ અદાલતે સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કર્યું છે. આ સંદર્ભે આ અદાલતના બલરામ ગર્ગ વિ. સેબી, (૨૦૨૨) ૯ એસ.સી.સી. ૪૨૫ (ફકરા ૪૫ અને ૫૧) ના ચુકાદા પર આધાર રાખવામાં આવે છે.

ક્ષક્ષ) વધુમાં એવો રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૪૦(૫)ના પ્રથમ પરંતુક હેઠળ આઈએફઆઈએનની કાયદેસર ઓડિટર તરીકે એમએમસીની નિયુક્તિ માટે મંત્રાલય દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર એનસીએલટીનો બીજો આદેશ પણ સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિહોણો છે. એવો રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે એકવાર બીએસઆરે ઓડિટર તરીકે રાજીનામું આપ્યું પછી, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫)ના પ્રથમ પરંતુકનો આશ્રય લેવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઉદ્ભવતો નહોતો.

૩૧) એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે વૈધાનિક ઓડિટરની નિમણૂક માટેની અરજી સ્પષ્ટપણે કાયદા વિરુદ્ધ, અધિકારક્ષેત્રવિહોણી હતી અને તે કલમ ૧૪૦(૫) ની પ્રથમ પરંતુક હેઠળ થઈ શકતી નહોતી, કારણ કે

પ્રથમ તો કલમ ૧૪૦(૫) પોતે જ ભૂતપૂર્વ ઓડિટરો પર લાગુ પડતી નહોતી, અને તેથી પ્રથમ પરંતુકનો આશ્રય લેવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી; બીજું, પ્રથમ પરંતુક કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળના અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત આદેશ બાકી હોય તે દરમિયાનનો માત્ર એક કામચલાઉ ઉપાય છે; ત્રીજું, એન.સી.એલ.ટી.નો બીજો આદેશ કામચલાઉ આદેશના સ્વરૂપનો નથી; ચોથું, એકવાર અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી શરૂ થઈ જાય પછી, પ્રથમ પરંતુક હેઠળ માત્ર કેન્દ્ર સરકારને જ ઓડિટરોની નિમણૂક કરવા અથવા બદલવા માટે અધિકૃતતા છે. કલમ ૧૪૦(૫) ની પ્રથમ પરંતુક હેઠળ, તાત્કાલિકતાને કારણે ઓડિટરની નિમણૂક કરવા માટે કેન્દ્ર સરકારને અપાયેલી સત્તા, સંબંધિત કંપનીને પોતાની પસંદગીનો ઓડિટર નિમવાની સત્તા હરપત કરતી નથી; પાંચમું, બીએસઆરે સ્વીકાર્ય રીતે પહેલાથી જ રાજીનામું આપી દીધું હતું અને પોતાનું પદ ખાલી કર્યું હતું, જેમ કે આ અદાલત સમક્ષ મંત્રાલયે પોતાની રજૂઆતોમાં સ્વીકાર્યું હતું અને આ અદાલતે તા. ૨૬.૦૮.૨૦૧૮ ના આદેશમાં તે જ નોંધ્યું હતું. વધુમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અરજી દાખલ કરતી વેળાએ મંત્રાલયે એન.સી.એલ.ટી. સમક્ષ વિવિધ મુખ્ય તથ્યો દબાવી રાખ્યા હતા.

૪. ૧ હવે કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ જારી કરવામાં આવેલ નિર્દેશ અને કલમ ૨૧૨(૧૫) હેઠળની ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી અંગે, નીચે મુજબ રજૂ કરવામાં આવે છે:

૧) કલમ ૨૧૨(૧)માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે કેન્દ્રીય સરકાર, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, રજિસ્ટ્રારના અહેવાલની પ્રાપ્તિ પર, કંપની દ્વારા પસાર કરાયેલા વિશેષ ઠરાવની જાણ પર, જાહેર હિતમાં અથવા કેન્દ્રીય સરકારના અથવા રાજ્ય સરકારના કોઈપણ વિભાગની વિનંતી પર, કંપનીના કારોબારની તપાસ કરવા માટે એસ.પી.આઈ.ઓ.ને નિર્દેશ આપી શકે છે;

૨) કલમ ૨૧૨(૧૧) જોગવાઈ કરે છે કે, કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા એવો નિર્દેશ આપવામાં આવે તો એસએફઆઈઓએ કેન્દ્રીય સરકારને “વચગાળાનો અહેવાલ” રજૂ કરવો જોઈએ;

૩) કલમ ૨૧૨(૧૨) મુજબ એસ.એફ.આઈ.ઓ.એ “તપાસના પૂર્ણ થવા” પર જ કેન્દ્રીય સરકારને “તપાસ અહેવાલ” સોંપવાનો હોય છે. તેથી, “તપાસ અહેવાલ” તપાસ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં કોઈપણ સમયે સોંપી શકાતો નથી, જ્યારે કલમ ૨૧૨(૧૧) હેઠળનો “વચગાળાનો અહેવાલ” કોઈપણ તબક્કે સોંપી શકાય છે;

૪) કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ, કેન્દ્ર સરકારને સત્તા આપવામાં આવી છે કે તે એસપીઆઈઓને કોઈ કંપની અથવા તેના અધિકારીઓ વિરુદ્ધ ફરિયાદ

પક્ષ શરૂ કરવા માટે નિર્દેશ આપી શકે, જો કલમ ૨૧૨(૧૨) હેઠળ જારી કરાયેલ માત્ર “તપાસ અહેવાલ” ની તપાસ બાદ, અર્થાત તપાસ પૂર્ણ થયા પછી, કેન્દ્ર સરકાર તેને જરૂરી ગણે. આ અદાલતના સીરિયસ ફોડ ઇન્વેસ્ટિગેશન ઓફિસ વિ. રાહુલ મોદી (૨૦૧૯) ૫ એસસીસી ૨૬૬ (ફકરો ૩૦) મામલાના નિર્ણય પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે;

૫) કલમ ૨૧૨(૧૪) કેન્દ્ર સરકારને “તપાસ અહેવાલ”નું પરીક્ષણ કરતી વખતે કાનૂની સલાહ લેવાની પરવાનગી આપે છે, જે પોતે જ “પરીક્ષણ” શબ્દને અર્થછાયા આપે છે અને દર્શાવે છે કે ફરિયાદ પક્ષની શરૂઆત કરવા માટે નિર્દેશ આપતા પહેલાં કેન્દ્ર સરકારે “તપાસ અહેવાલ” અંગે પોતાનું મન યોગ્ય રીતે લાગુ કરવું આવશ્યક છે, અર્થાત્, તે યાંત્રિક રીતે અથવા ગૌણ હેતુઓ માટે કરવાનું નથી;

૬) કલમ ૨૧૨(૧૪એ)માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જ્યાં કલમ ૨૧૨(૧૧) અથવા ૨૧૨(૧૨) હેઠળના અહેવાલમાં એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય કે છેતરપિંડી થઈ છે અને તેનો લાભ ડિરેક્ટર, મુખ્ય વ્યવસ્થાપકીય કર્મચારી અથવા અન્ય અધિકારીએ લીધો છે, ત્યાં કેન્દ્ર સરકાર સંપત્તિના પરિત્યાગ અંગે યોગ્ય આદેશો મેળવવા તથા આવા વ્યક્તિને વ્યક્તિગત રીતે જવાબદાર ઠરાવવા માટે એન.સી.એલ.ટી. સમક્ષ અરજી કરી શકે છે;

૭) કલમ ૨૧૨(૧૫) હેઠળ, માત્ર “તપાસ અહેવાલ” (જે તપાસ પૂર્ણ થયા પછી જ રજૂ કરવામાં આવે છે અને જે વિશેષ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવે છે) ને જ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૭૩ હેઠળ પોલીસ અધિકારીના અહેવાલ તરીકે માન્ય ગણવામાં આવે છે. (સી.એચ.પી.સી.) મહત્વપૂર્ણ રીતે, કલમ ૨૧૨(૧૫) એક કાનૂની કલ્પિત જોગવાઈ છે, જે માત્ર કલમ ૨૧૨(૧૨) હેઠળના તપાસ અહેવાલને કલમ ૧૭૩, સી.આર.પી.સી. હેઠળ પોલીસ અધિકારીનો અહેવાલ માનવા પૂરતી જ મર્યાદિત છે;

૮) તેથી આ સ્પષ્ટ થાય છે કે વિધાનમંડળે બે ભિન્ન પ્રકારના અહેવાલોની કલ્પના કરી છે, અને દરેકનો પોતાનો નિશ્ચિત હેતુ છે. અહેવાલનો પ્રથમ પ્રકાર કલમ ૨૧૨(૧૧) હેઠળનો છે, જે અહેવાલ ‘વચગાળાનો અહેવાલ’ છે અને એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા તપાસની પ્રક્રિયા દરમિયાન કોઈપણ સમયે બહાર પાડી શકાય છે. અહેવાલનો બીજો પ્રકાર ‘તપાસ અહેવાલ’ છે, જે માત્ર એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા તપાસ પૂર્ણ થયા પછી જ બહાર પાડી શકાય છે. ફરિયાદ પક્ષની શરૂઆતના હેતુઓ માટે માત્ર ‘તપાસ અહેવાલ’ જ કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા વિચારણા માટે લઈ શકાય. બીજી તરફ, કલમ ૨૧૨(૧૪એ) હેઠળ એન.સી.એલ.ટી. સમક્ષ કાર્યવાહી ‘તપાસ અહેવાલ’ અથવા

‘વચગાળાના અહેવાલ’ પૈકી કોઈ એકના આધારે પણ શરૂ કરી શકાય છે;

૯) આ ઉપરાંત, એ પણ સ્પષ્ટ છે કે કેન્દ્રીય સરકારને કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ પોતાનું મન લાગુ કરીને, કાનૂની અભિપ્રાય મેળવવો (જો આવશ્યક હોય તો) અને ત્યારબાદ જ મંજૂરીનો આદેશ જારી કરવો કે નહીં તે બાબતે નિર્ણય લેવો આવશ્યક છે, અર્થાત, તેના અભિપ્રાય પ્રમાણે “તપાસ અહેવાલ” ના આધારે ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી આરંભ કરવી કે નહીં તે નક્કી કરવાનું છે. વધુમાં, માત્ર એવો જ “તપાસ અહેવાલ”, જે કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી આરંભ કરવા માટે કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા વિચારવામાં આવે, તે જ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, કલમ ૧૭૩ હેઠળ પોલીસ અધિકારીનો અહેવાલ ગણાશે;

૧૦) રજૂ કરવામાં આવે છે કે હાલના કેસમાં, એસ.એફ.આઈ.ઓ.નો રજો અંતરિમ અહેવાલ “અંતરિમ અહેવાલ” છે અને “તપાસની પૂર્ણતા” પછી જારી કરવામાં આવેલ નહોતો. તેથી, રજો અંતરિમ અહેવાલ અધિનિયમની કલમ ૨૧૨(૧૨) હેઠળ “તપાસ અહેવાલ” નથી અને મંજૂરી આદેશ જારી કરવાના હેતુસર કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા તેનો વિચાર કરવામાં આવી શક્યો ન હોત;

૧૧) વર્તમાન મામલો મંજૂરીની અમાન્યતા/અનિયમિતતાનો મામલો નથી, પરંતુ મંજૂરીનો સર્વથા અભાવનો મામલો છે, કારણ કે મંજૂરી માટેની પૂર્વઆવશ્યક શરત, એટલે કે, અંતિમ તપાસ અહેવાલ, ગેરહાજર છે;

૧૨) ઉપરોક્તમાંથી જેમ સ્પષ્ટ થાય છે તેમ, જ્યાં તપાસ અહેવાલ પોતે જ એવું જણાવે છે કે તપાસ અધૂરી છે અથવા વધુ પુરાવો હજી એકત્રિત કરવાનું બાકી છે, ત્યાં એવો તપાસ અહેવાલ કાયદાની અનિવાર્ય આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરતો નથી અને તે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ અંતિમ તપાસ અહેવાલ તરીકે માનવામાં આવી શકતો નથી. આ સંદર્ભે પી.એમ.સી મરકેન્ટાઇલ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ વિ. ધ સ્ટેટ ૨૦૧૪(૩) એમ.ડબલ્યુ.એન. (ફિ.) ૪૫૪ (ફકરો ૧૧ અને ૧૯); પ્રવિણ ચંદ્ર મોદી વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૪૯, ૧૯૬૪; હરી ચંદ અને રામ પાલ વિ. સ્ટેટ ફોજદારી વિવિધ અરજી (એમ) ૯૯ અને ૧૧૧/૧૯૭૭ (ફકરો ૧૪) માં આપવામાં આવેલા નિર્ણયોમાં આધાર મૂકવામાં આવે છે. અનુરૂપ રીતે, રજા આંતરિમ એસ.એફ.આઇ.ઓ. અહેવાલના ફકરા ૧.૫ અને ૪.૧૨૬.૧ની ભાષાને ધ્યાનમાં લેતા, તે અહેવાલને કલમ ૨૧૨(૧૨) હેઠળ તપાસ અહેવાલ તરીકે ક્યારેય ગણવામાં આવી શક્યો ન હોત;

૧૩) આઈએફઆઈએન સંબંધે રજો આંતરિક અહેવાલ પૂર્ણ તપાસ અહેવાલ નહોતો એવો એમસીએનો મત, રજા આંતરિક અહેવાલનું પરીક્ષણ કરતી વેળાએ પણ, હતો. અનુસંગે, મંત્રાલયે એસએફઆઈઓને તેવા પાસાઓ અંગે વધુ તપાસ હાથ ધરવા માટે નિર્દેશ આપ્યો હતો, જે રજા આંતરિક અહેવાલમાં પહેલેથી જ આવરી લેવાયા હતા;

૧૪) વધુમાં, મંત્રાલય અને એસ.એફ.આઈ.ઓ.ને પૂરતો અવસર આપવામાં આવ્યો હોવા છતાં, સેન્કશન આદેશના પરિચ્છેદ ૫ અંગે કોઈ સમજૂતી આપવા માટે, અથવા તપાસ પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી અને બીજી અંતરિમ અહેવાલને મંત્રાલયે અંતરિમ અહેવાલ તરીકે ગણ્યો ન હતો તે દર્શાવવા માટે, તેમણે નોંધ પર કોઈ સોગંદનામું અથવા દલીલ રજૂ કરી નહોતી. એસ.એફ.આઈ.ઓ. એ હકીકતથી ઉપજતા પરિણામોથી બચી શકતું નથી કે તેણે સોગંદપૂર્વક એવું સોગંદનામું દાખલ કર્યું નહોતું કે તપાસ પૂર્ણ થઈ ન હતી. આ હકીકતનો પ્રશ્ન છે; ૧૫) કલમ ૨૧૨(૧૨) એવી કોઈ અહેવાલના આધારે ફરિયાદ પક્ષની શરૂઆત કરવાની પરવાનગી આપતી નથી જે તપાસ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી જારી કરવામાં આવે. કલમ ૨૧૨(૧૨), (૧૪) અને (૧૫)ના સંયુક્ત વાંચનથી આ સ્પષ્ટ થાય છે. વધુમાં, ભલે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૮) કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ અહેવાલ દાખલ થયા પછી વધુ તપાસની કલ્પના કરે છે, તેમ છતાં આ સુસ્થાપિત છે કે કલમ ૧૭૩(૮) નિરીક્ષકને અધૂરો અથવા પ્રાથમિક

અહેવાલ રજૂ કરવાની અને પછી અંતિમ અહેવાલ રજૂ કરવાની સત્તા આપતી નથી. આ સંદર્ભે કમલ લોચન સેન વિ. સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા (૧૯૮૨) ૫૪ સી.એલ.ટી. ૫૦૯ (પરિચ્છેદ ૫) અને એ.વી. ધર્મા રેડ્ડી વિ. સ્ટેટ ઓફ એ.પી. અને અન્ય, ૨૦૧૧ ક્રિ.એલ.જે. ૧૮૫ (પરિચ્છેદ ૫) ના કેસોમાં આપેલ નીચેના નિર્ણયો પર નિર્ભરતા મુકવામાં આવે છે. તેથી, “અંતરિમ અહેવાલ”ના આધારે કાર્યવાહી આગળ વધારવાની અને સાથે સાથે વધુ તપાસ ચાલુ રાખવાની એસ.એફ.આઈ.ઓ. અને મંત્રાલયે અપનાવેલી ચુકિત ગેરકાયદેસર છે;

૧૬) તપાસ પોતે જ પૂર્ણ થયેલી ન હતી અને એસ.એફ.આઈ.ઓ.નો બીજો વચગાળાનો અહેવાલ માત્ર વચગાળાનો અહેવાલ જ હોવાથી, ફરિયાદ પક્ષ આરંભ કરવા માટે કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ નિર્દેશ જારી કરવા મંત્રાલય પાસે કોઈ આધાર ન હતો. તદનુસાર, મંજૂરી આદેશ અધિકારવિહીન છે. તે મંજૂરી ગણાતો નથી અને ફરિયાદ પક્ષ આરંભ શરૂઆતથી જ શૂન્ય તથા રદબાતલ છે;

૧૭) સંબંધિત સામગ્રી અને પુરાવા પ્રત્યે મનનો યોગ્ય ઉપયોગ કર્યા વિના મંજૂરી આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો;

૧૮) કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા “પરીક્ષણ” કરવું આવશ્યક છે અને જરૂર પડે તો “કાનૂની સલાહ” લેવામાં આવે તેવું પણ તેમાં વિચારવામાં આવ્યું છે. કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ આદેશ પસાર

કરતી વખતે જે કાળજી આવશ્યક છે તેની વધુ ઉચ્ચ કક્ષાનું પ્રમાણ સંસદે નિર્ધારિત કર્યું છે. તેથી, કેન્દ્રીય સરકારનો નિર્ણય કારણસભર હોવો જોઈએ અને મનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરીને લેવાયેલો હોવો જોઈએ;

૧૯) કાયદા મુજબ, મંજૂરીનો આદેશ એવો હોવો જોઈએ કે જેમાં સામગ્રીની પૂરકતા તથા મંજૂરી આપનાર સત્તાધિકારીએ સંબંધિત તથ્યો, સામગ્રી અને પુરાવાઓ પર વિચારણા કરી હોવાનું બંને પ્રગટ થાય. આ સંદર્ભે આ અદાલતના મનસુખભાઈ વિઠલદાસ ચૌહાણ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, (૧૯૯૭) ૭ એસ.સી.સી. ૬૨૨ (પરિચ્છેદ ૧૭, ૧૮ અને ૧૯) ના નિર્ણય પર નિર્ભરતા મૂકવામાં આવે છે;

૨૦) એસ.એફ.આઈ.ઓ. એ ૨૮.૦૫.૨૦૧૯ના રોજ બીજો અંતરિમ એસ.એફ.આઈ.ઓ. અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. સ્પીકારેલ રીતે, અહેવાલમાં ૩૨,૦૦૦થી વધુ પાનાં હતાં, જેમાં અહેવાલનો મુખ્ય ભાગ પોતે અંદાજે ૭૮૭ પાનાંનો હતો. બીજો અંતરિમ એસ.એફ.આઈ.ઓ. અહેવાલનો કથિત રીતે મંત્રાલયના પ્રોસેસિંગ અધિકારી (કાનૂની વિભાગ) દ્વારા પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યો હતો, જેણે પ્રોસેસિંગ નોંધ તૈયાર કરી હતી. આ પ્રોસેસિંગ નોંધ કથિત રીતે ‘વરિષ્ઠ અધિકારી’ સમક્ષ તાત્કાલિક પ્રાથમિકતાના આધારે રજૂ કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત આંતરિક પ્રક્રિયાઓ હોવા છતાં, મંત્રાલયે ૨૮.૦૫.૨૦૧૯ના રોજ મંજૂરી આદેશ બહાર પાડ્યો (અર્થાત્, એક જ દિવસની અંદર). નોંધનીય છે કે, ઋક્ત

પ્રોસેસિંગ નોંધની નકલ બોમ્બે વડી અદાલત સમક્ષ મૂકવામાં આવી નહોતી અથવા ૦૧.૧૦.૨૦૧૯, ૧૦.૧૦.૨૦૧૯ અને ૧૪.૧૦.૨૦૧૯ના ઇમેઇલ દ્વારા નિરીક્ષણ માટે વારંવાર કરાયેલ વિનંતિઓ છતાં બીએસઆરને પૂરી પાડવામાં આવી નહોતી. આ પરિસ્થિતિઓમાં બોમ્બે વડી અદાલતે પ્રતિકૂળ અનુમાન દોર્યું તે યોગ્ય હતું, કારણ કે મંત્રાલય અને એસ.એફ.આઈ.ઓ. કોઈપણ દસ્તાવેજ અથવા સોગંદનામા દ્વારા મનનો યોગ્ય ઉપયોગ દર્શાવવામાં નિષ્ફળ ગયા હતા;

૨૧) એસ.એફ.આઈ.ઓ.ના રમા આંતરિમ અહેવાલના વિશાળ પ્રમાણ અને અમલમાં રહેલી આંતરિક પ્રક્રિયાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, મંત્રાલય માટે મંજૂરી આદેશ બહાર પાડતાં પહેલાં માત્ર એક જ દિવસની અંદર એસ.એફ.આઈ.ઓ.ના રમા આંતરિમ અહેવાલની તપાસ કરવી અને તેના પર પોતાનું મનન કરવું (જેમ અધિનિયમની કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ આવશ્યક છે તેમ) અસંભવ હતું. ઉપર વર્ણવેલ ઘટનાઓ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે મંજૂરી આદેશ ઉતાવળમાં, યોગ્ય મનન વિના અને બાહ્ય વિચારણાઓના આધારે આપવામાં આવ્યો હતો. તેથી, આવા મંજૂરી આદેશને અનુસરીને થયેલી કાર્યવાહી પણ દૂષિત થયેલી ગણાય છે. આ સંદર્ભે આ અદાલતના કે.કે. મિશ્રા વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૧૮) ૬ એસ.સી.સી. ૬૭૬ (પરિચ્છેદ ૧૮) અને અનિરુદ્ધસિંહજી

કરણસિંહજી જાડેજા વિ. ગુજરાત રાજ્ય (૧૯૯૫) ૫ એસ.સી.સી. ૩૦૨ (પરિચ્છેદ ૧૫) ના કેસોમાં આપેલ નિર્ણયાઓ પર નિર્ભરતા રાખવામાં આવે છે;

૨૨) વધુમાં, મંત્રાલય તેના અધિકારીઓએ રજા અંતરિમ એસ.એફ.આઈ.ઓ. અહેવાલ પર સ્વતંત્ર રીતે પોતાના મનનો ઉપયોગ કર્યો હતો તે દર્શાવવા માટે કોઈપણ પુરાવો રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે, જે પ્રકટ કરવાની ફરજ સંબંધિત સિદ્ધાંતોના પણ વિરોધમાં છે, કારણ કે પ્રકટકરણ કાર્યવાહીની ન્યાયસંગતતાનું રક્ષણ કરશે અને પ્રક્રિયાની પારદર્શિતા પણ વધારશે. આ સંદર્ભે આ સર્વોચ્ચ અદાલતના ટી. ટાકાનો વિ. સેબી, (૨૦૨૨) ૮ એસ.સી.સી. ૧૬૨ (ફરો ૬૨.૩)ના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવે છે; ૨૩) તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે મંજૂરી આદેશ કાયદાની દૃષ્ટિએ દોષયુક્ત છે અને બોમ્બે વડી અદાલતે તેને યોગ્ય રીતે રદ કર્યો હતો;

૨૪) અધિકારક્ષેત્ર માટેનું ફરજિયાત પૂર્વઆવશ્યક તત્ત્વ માન્ય મંજૂરીનું અસ્તિત્વ છે. તેથી, જ્યાં માન્ય મંજૂરી આપવામાં આવી ન હોય ત્યાં ફરિયાદ પક્ષ અસમર્થ બને છે અને પરિણામે કાર્યવાહી દૂષિત બને છે તથા અધિકારક્ષેત્ર વિના ગણાય છે. આ માટે ગોકુલચંદ્ર દ્વારકાદાસ મોરારકા વિ. ધ કિંગ, (૧૯૪૭-૪૮) ૭૫ આઈએ ૩૦ ; યુસોફઅલી મુલ્લા નૂબભોય વિ. ધ કિંગ, ૧૯૪૯ ક્રિ એલજે ૮૮૯ (પરા ૧૫); મોહમ્મદ ઈકબાલ અહમદ

વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય (૧૯૭૯) ૪ એસસીસી ૧૭૨ (પરા ૩); જેવા કેસોમાં આપેલ નિર્ણયોએ આધારરૂપ માનવામાં આવ્યા છે.

૨૫) કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ એમ.સી.એ. દ્વારા જારી કરાયેલ મંજૂરી આદેશ અમાન્ય અને અસ્તિત્વહીન છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા આરંભવામાં આવેલ ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી કોઈપણ મંજૂરી વિના છે અને તેથી તે રદબાતલ તથા કોઈપણ અધિકારક્ષેત્ર વિના છે.

૪. ૨ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૦/૨૦૧૧માં સામાવાળી નં. ૧ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ – હરિ શંકરણ, આ ઉપરાંત, વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે વર્તમાન મામલામાં હરિ શંકરણ સંબંધે એસએફઆઈઓ દ્વારા કોઈ અંતિમ તપાસ અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવ્યો નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે બીજો અહેવાલ હરિ શંકરણ સંબંધે અંતિમ તપાસ અહેવાલના સ્વરૂપનો નથી. રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે કારણ કે બીજો અહેવાલ હરિ શંકરણ સંબંધે અંતિમ તપાસ અહેવાલ ન હતો, પ્રશ્નાસ્પદ ફરિયાદ પક્ષ ચલાવવાનો દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવી શક્યો ન હોત અને તેથી અનુસંગિક રીતે હરિ શંકરણ સંબંધે ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી શકી ન હોત.

૪. ૩ ઉપરોક્ત રજૂઆતો કરતાં અને ઉપરોક્ત નિર્ણયો પર આધાર રાખતાં, મૂળ રિટ અરજદારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ દ્વારા હાલની અપીલો

ફગાવી દેવા અને વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ પડકારાયેલ ચુકાદો અને આદેશને યથાવત્ રાખવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

કંપનીઓ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) નું વિશ્લેષણ અને અર્થઘટન:

પ. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ), જેનું શીર્ષક “ઓડિટરની દૂરકરણ, રાજીનામું અને વિશેષ નોટિસ આપવી” છે, તે અધિનિયમના ભાગ ૧૦ માં આવે છે, જેનું શીર્ષક “ઓડિટ અને ઓડિટરો” છે. તેથી, નવા અધિનિયમ હેઠળ “ઓડિટ અને ઓડિટરો” સંબંધે ભાગ ૧૦ એક વિશેષ જોગવાઈ છે. આ બાબત વિવાદાસ્પદ બની શકતી નથી કે કોઈપણ કંપનીના કારભાર સંબંધે ઓડિટર અત્યંત મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે અને તેથી તે સ્વતંત્ર તથા નિષ્કલંક હોવો જોઈએ. કંપનીઓ અધિનિયમ, ૨૦૧૩, નાણાં બાબતની સંસદીય સ્થાયી સમિતિના અહેવાલ તેમજ કંપનીઓ વિધેયક, ૨૦૦૯ અને કંપનીઓ વિધેયક, ૨૦૧૧ રજૂ કરીને સ્થાયી સમિતિની ભલામણોને ધ્યાનમાં લઈને કરવામાં આવેલા વિગતવાર અભ્યાસના પરિપાકરૂપે અમલમાં આવ્યો છે. જ્યારે અગાઉનું કંપનીઓ વિધેયક, ૨૦૦૯ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે તે વધતી જતી કોર્પોરેટ અર્થવ્યવસ્થા તથા ભૂતકાળના કોર્પોરેટ કૌભાંડો અંગેના અનુભવોના પરિપાકરૂપે આવ્યું હતું અને તેમાંના એક સૂચન તરીકે ઓડિટરો માટે વધુ કડક જવાબદારીની જોગવાઈ કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી. ઓડિટરોની ભૂમિકા, જવાબદારી, કર્તવ્યો અને નિયંત્રણ તથા નિયામક અને

અમલકારી જોગવાઈઓ અંગે વિસ્તૃત ચર્ચા થઈ હતી. ઓડિટ અને ઓડિટરો સંબંધિત જોગવાઈઓને વધુ કડક બનાવવા માટે વિવિધ સૂચનો પ્રાપ્ત થયા હતા. ૨૦૦૯ ના વિધેયકની કલમ ૧૨૩(૧૦), જે છેતરપિંડી થયેલ હોવાનું નિષ્કર્ષ નોંધાતા એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા ઓડિટરને દૂર કરવાની જોગવાઈ કરે છે અને જે અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ને અનુરૂપ છે, તેના સંદર્ભે સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે આ જોગવાઈને વધુ કડક બનાવવી જોઈએ અને તેમાં એવો પણ વિચાર સમાવેશ પામવો જોઈએ કે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા દૂર કરવામાં આવેલ ઓડિટર પાંચ વર્ષની અવધિ સુધી કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિયુક્ત થવા માટે પાત્ર ન રહે.

૫. ૧ આ તબક્કે, નોંધવું જરૂરી છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૪૩ ઓડિટરોની સત્તાઓ અને ફરજો વિષે વ્યવસ્થા કરે છે. કલમ ૧૪૩ ની ઉપકલમ (૧૨) ખાસ કરીને એવું જોગવાઈ કરે છે કે જો ઓડિટરને એવો વિશ્વાસ કરવાનો કારણ હોય કે કંપનીમાં કપટનો ગુનો કરવામાં આવી રહ્યો છે અથવા કરવામાં આવ્યો છે, તો ઓડિટર તે બાબતનો અહેવાલ કેન્દ્ર સરકારને આપશે. આ સંદર્ભે બહાર પાડવામાં આવેલા નિયમો હેઠળ વિગતવાર પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. તેથી, કંપનીમાં કપટનો ગુનો કરવામાં આવી રહ્યો હોય તે બાબતે કેન્દ્ર સરકારને અહેવાલ આપવાની કાયદેસર ફરજ ઓડિટર પર નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. ઓડિટર કંપનીમાં કોઈપણ પદ પર ન હોય અને તે સ્વતંત્ર રીતે કાર્ય કરે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે, અધિનિયમની કલમ ૧૪૪ એ જોગવાઈ કરે છે કે

ઓડિટર વ્યવસ્થાપન સેવાઓ સહિત કેટલીક સેવાઓ પૂરી પાડી શકતો નથી. તેનો હેતુ એવો જણાય છે કે ઓડિટ સેવાઓની મર્યાદાની બહારની તેની કોઈપણ પ્રવૃત્તિઓના પ્રભાવ વિના ઓડિટરે સ્વતંત્ર વ્યક્તિ તરીકે કાર્ય કરવું જોઈએ. ઓડિટરને કંપનીને કોઈપણ વ્યવસ્થાપન સેવા પૂરી પાડવા પર પ્રતિબંધ છે. આ રીતે, અધિનિયમની કલમ ૧૪૪ હેઠળ રચાયેલ પ્રતિબંધ અને મર્યાદા મુખ્યત્વે સંબંધિત કંપનીના હિત તેમજ ધિરાણદાતાઓ, રોકાણકારો અને વ્યાપક જનહિતના રક્ષણ માટે છે. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ અને તેની પૃષ્ઠભૂમિમાં રહેલી જાહેર નીતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) નું અર્થઘટન અને/અથવા વિચારણા કરવી આવશ્યક છે.

૫. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૧) કંપની દ્વારા ઓડિટરને તેના કાર્યકાળની સમાપ્તિ પહેલાં હટાવવાની પ્રક્રિયા માટે જોગવાઈ કરે છે; અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૨) અને (૩) ઓડિટરોના રાજીનામા અંગે વ્યવસ્થા કરે છે અને અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૪) નિવૃત્ત થનારા ઓડિટર સિવાય અન્ય ઓડિટરની નિમણૂક માટે એ.જી.એમ.માં વિશેષ નોટિસ આપવાની અને તે સંબંધિત પ્રક્રિયાની વ્યવસ્થા કરે છે. જોકે, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ટ્રિબ્યુનલ (એન.સી.એલ.ટી.) ને, સ્વપ્રેરિત રીતે અથવા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કે સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા તેની સમક્ષ કરવામાં આવેલી અરજી પર, છેતરપિંડીપૂર્વક વર્તન કરનાર અથવા કંપનીના વ્યવસ્થાપન સાથે છેતરપિંડીમાં સહાય કરનાર અથવા સાંઠગાંઠ કરનાર ઓડિટર વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા

આપે છે. જો તપાસ પૂર્ણ થયા પછી ટ્રિબ્યુનલને એવું જણાય કે કંપનીના કોઈ ઓડિટરે, સીધા કે પરોક્ષ રીતે, કંપની દ્વારા, અથવા કંપની, તેના નિયામકો અથવા અધિકારીઓના સંબંધમાં, કોઈ છેતરપિંડીપૂર્વક વર્તન કર્યું છે અથવા કોઈ છેતરપિંડીમાં સહાય કરી છે કે સાંઠગાંઠ કરી છે, તો તે આદેશ દ્વારા કંપનીને તેના ઓડિટરો બદલવા માટે નિર્દેશ આપી શકે છે. તેથી, કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ એન.સી.એલ.ટી.ની સત્તાઓ અર્ધ-ન્યાયિક સ્વભાવની છે અને ટ્રિબ્યુનલને ઓડિટરોની ભૂમિકાની તપાસ કરવા તથા તેમના છેતરપિંડીયુક્ત વર્તન અને તેમની ફરજોના ત્યાગ અંગે નિર્ણય કરવાની દીવાની અદાલત સમકક્ષ સત્તાઓ રહેશે. કલમ ૧૪૦(૫) ની પ્રથમ જોગવાઈ ટ્રિબ્યુનલને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર, અને જો ટ્રિબ્યુનલને સંતોષ થાય કે ઓડિટરમાં કોઈ ફેરફાર કરવો આવશ્યક છે, તો એવા ઓડિટરને હટાવવાની અને/અથવા એવો આદેશ કરવાની સત્તા આપે છે કે એવો ઓડિટર ઓડિટર તરીકે કાર્ય કરશે નહીં (એવી અરજી પ્રાપ્ત થયાના ૧૫ દિવસની અંદર), અને કેન્દ્ર સરકાર તેના સ્થાને અન્ય ઓડિટરની નિમણૂક કરી શકે. આથી, કલમ ૧૪૦(૫) ની પ્રથમ જોગવાઈ હેઠળની સત્તાઓને અંતરિમ અથવા કામચલાઉ ઉપાય તરીકે કહી શકાય, જેથી વર્તમાન ઓડિટરને કાર્ય ચાલુ રાખતા અટકાવી શકાય અને પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ છેતરપિંડી થયાનું સંતોષ થાય તથા પરિસ્થિતિઓ બદલાવને આવશ્યક બનાવે ત્યારે તેના સ્થાને અન્ય ઓડિટરને મુકવામાં આવે. એવો આદેશ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫)માં જોગવેલ વિગતવાર તપાસ બાકી

હોય તે દરમિયાન અને ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કોઈ અંતિમ આદેશ કરવામાં આવે તે પહેલાં, તાત્કાલિક નિલંબન સમાન અંતરિમ આદેશ તરીકે ગણાવી શકાય.

૫. અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી જોગવાઈ વધુમાં એ જોગવાઈ કરે છે કે, કોઈ ઓડિટર, ભલે તે વ્યક્તિગત હોય કે ફર્મ, જેના વિરુદ્ધ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ અંતિમ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, તે આદેશ પસાર થયાની તારીખથી પાંચ વર્ષના ગાળા માટે કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિયુક્ત થવા માટે પાત્ર રહેશે નહીં અને તેવા ઓડિટર સામે કંપનીઝ એક્ટની કલમ ૪૪૭ હેઠળની કાર્યવાહી માટે પણ જવાબદાર ગણાશે. તેથી, તે મુજબ, કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી જોગવાઈને તત્વાત્મક જોગવાઈ કહી શકાય અને તે કલમ ૧૪૦(૫) (પ્રથમ ભાગ) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરાયેલા અંતિમ આદેશ પર કાર્ય કરે છે. આ તબક્કે નોંધવું જરૂરી છે કે કંપનીઝ બિલ, ૨૦૦૯ અંગે અગાઉની સ્ટેનિંગ કમિટીએ કરેલી ભલામણો તથા વિવિધ હિતધારકો પાસેથી મળેલી ભલામણોનો વિચાર કર્યા બાદ કંપનીઝ બિલ, ૨૦૧૧ રજૂ કરવામાં આવ્યું. ૨૦૦૯ના બિલની કલમ ૧૨૩(૧) અંગે સ્ટેનિંગ કમિટીની ભલામણ (જેમાં એનસીએલટી દ્વારા છેતરપિંડી હોવાનું જણાય ત્યારે ઓડિટરને દૂર કરવાની જોગવાઈ હતી) એ હતી કે આ જોગવાઈને વધુ કડક બનાવવી; અને જ્યારે કોઈ ઓડિટર છેતરપિંડી આચરતો હોવાનું જણાય અને એવી છેતરપિંડીને કારણે એનસીએલટી દ્વારા તેને દૂર કરવામાં આવે, ત્યારે તેવા ઓડિટર માટે

પરિણામોની જોગવાઈ કરવી. તે જ બાબત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી જોગવાઈ દ્વારા કરવામાં આવી છે. તેથી, કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી જોગવાઈ, જે અહીં ઉપર નોંધ્યા મુજબ તત્વાત્મક જોગવાઈ છે, તે વિગતવાર વિશ્લેષણ બાદ અને સ્ટેલિંગ કમિટીની ભલામણોને ધ્યાનમાં લઈને તથા જોગવાઈને વધુ કડક બનાવવાના અને જ્યારે કોઈ ઓડિટર છેતરપિંડી આચરતો હોવાનું જણાય અને એવી છેતરપિંડી બદલ એનસીએલટી દ્વારા તેને દૂર કરવામાં આવે ત્યારે તેવા ઓડિટર માટે પરિણામોની જોગવાઈ કરવાનો દષ્ટિકોણ રાખીને રજૂ કરવામાં આવી છે. નોંધવું જરૂરી છે કે કલમ ૧૪૦(૫)ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ એનસીએલટી દ્વારા અંતિમ આદેશ પસાર થતાં અને જો કોઈ ઓડિટર છેતરપિંડીપૂર્ણ પ્રવૃત્તિઓમાં સંકળાયેલો હોવાનું અથવા કંપનીના વ્યવસ્થાપન સાથે મળીને કે તેના પ્રોત્સાહનથી કોઈ છેતરપિંડીમાં સંલિપ્ત હોવાનું જણાય, તો કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી જોગવાઈ હેઠળ નિર્ધારિત પરિણામો અનુસરશે. તેથી, કલમ ૧૪૦(૫)ની બીજી જોગવાઈ લાગુ પડે તે પહેલાં, કલમ ૧૪૦(૫)ના પ્રથમ ભાગ મુજબ કંપનીના ઓડિટર વિરુદ્ધ વિગતવાર તપાસ થવી આવશ્યક છે અને એનસીએલટી દ્વારા એવો નિષ્કર્ષ આવવો આવશ્યક છે કે કંપનીનો ઓડિટર, સીધા કે પરોક્ષ રીતે, છેતરપિંડીપૂર્ણ રીતે વર્ત્યો છે અથવા કંપની અથવા તેના નિયામકો કે અધિકારીઓ દ્વારા, અથવા તેમના સંબંધમાં, થયેલી કોઈ છેતરપિંડીમાં સહાય કરી છે અથવા સાંઠગાંઠ કરી છે.

૬. આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશ દ્વારા, જો કે વડી અદાલતે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ની વૈધતા જાળવી રાખી છે, તેમ છતાં, વડી અદાલતે એમ ઠરાવ્યું છે કે એકવાર ઓડિટર ઓડિટર તરીકે રાજીનામું આપે અથવા તેના રાજીનામાને કારણે તે હવે ઓડિટર ન રહે, ત્યારબાદ કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહી હવે ચલાવી શકાય તેવી રહેતી નથી, કારણ કે ભારત સંઘ દ્વારા કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી ઓડિટરના અનુગામી રાજીનામાથી સંતોષાઈ ગઈ હોવાનું ગણવું. વડી અદાલતે અપનાવેલો દષ્ટિકોણ સંપૂર્ણપણે ભૂલભર્યો છે અને ટકાઉ નથી. કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળ અરજી દાખલ થયા પછી ઓડિટરે આપેલું અનુગામી રાજીનામું માત્ર તેના આધારે કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહીનો અંત લાવશે નહીં. ઓડિટરનું રાજીનામું અને/અથવા તેને દૂર કરવું, કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહીનો અંત છે એમ કહી શકાય નહીં. કલમ ૧૪૦(પ) હેઠળની કાર્યવાહી અંતર્ગત તપાસ પૂર્ણ થયા પછી અને ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ઓડિટરના વર્તન અંગે અંતિમ આદેશ પસાર થયા પછી, એટલે કે એવો ઓડિટર કંપની અથવા તેના નિયામકો અથવા અધિકારીઓ દ્વારા, અથવા તેમના સંબંધમાં, કોઈ છેતરપિંડીમાં સીધી કે આડકતરી રીતે છેતરપિંડીપૂર્વક વર્ત્યો હતો કે કોઈ છેતરપિંડીમાં સહાય કરી હતી અથવા સાંઠગાંઠ કરી હતી કે નહીં, તે બાબતે, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ના બીજા પરંતુકમાં જોગવાઈ મુજબ, વધુ પરિણામો પણ નિષ્પન્ન થાય છે. તેથી, કલમ ૧૪૦(પ) ના પ્રથમ ભાગ

હેઠળ શરૂ કરાયેલ તપાસ/કાર્યવાહીને તેના તર્કસંગત અંત સુધી લઈ જવી જ પડશે અને ઓડિટરનું અનુગામી રાજીનામું અને/અથવા ઓડિટર તરીકે તેની સતતતા સમાપ્ત થવાથી કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની તપાસ/કાર્યવાહી સમાપ્ત થશે નહીં. જો વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલો એવો અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે કે એકવાર ઓડિટર રાજીનામું આપે, ત્યારે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી સમાપ્ત થઈ જાય છે અને તેને આગળ ચલાવવાની જરૂર રહેતી નથી, તો એવી સ્થિતિમાં ઓડિટર અંતિમ આદેશ અને કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુકમાં જોગવાઈ કરાયેલા અંતિમ આદેશના પરિણામોથી બચવા માટે રાજીનામું આપી શકે અને ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કોઈપણ અંતિમ આદેશ ટાળી શકે. એવો અર્થ ધારાસભાનો આશય હોઈ શકે નહીં.

૬. ૧ ઉપર અહીં નિરીક્ષિત કરેલ પ્રમાણે, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા ઉપબંધમાં આવેલ જોગવાઈ, ભલે તે ઉપબંધના સ્વરૂપે હોય, તથાપિ મૂળભૂત જોગવાઈ છે, અને તે જોગવાઈ કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ ભાગમાં ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા પસાર કરવામાં આવનાર અંતિમ આદેશ પર અમલમાં આવશે અને/અથવા તેના પર નિર્ભર રહેશે. જો વડી અદાલત દ્વારા અપાયેલ આ અર્થઘટન કે ઓડિટર દ્વારા અનુગામી રાજીનામું આપી દેવા અને/અથવા કાર્યબંધ કરી દેવા પર કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી સમાપ્ત થયેલી ગણાય છે અને/અથવા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ કરવામાં આવેલી અરજી હવે પોષણક્ષમ રહેતી નથી, તે સ્વીકારવામાં

આવે, તો એ સ્થિતિમાં કલમ ૧૪૦(૫) નો બીજો ઉપબંધ નિષ્પ્રભ બની જશે અને કોઈપણ સ્થિતિમાં કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા ઉપબંધ હેઠળ કોઈ કાર્યવાહી શક્ય રહેશે નહીં. જો વડી અદાલતે જે રીતે અર્થઘટન કર્યું છે તેવું આ અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે, તો એ સ્થિતિમાં કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા ઉપબંધને સમાવવાનો હેતુ અને ઉદ્દેશ નિષ્ફળ જશે. ઉપર અહીં નિરીક્ષિત કરેલ મુજબ, કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા ઉપબંધનો હેતુ અને ઉદ્દેશ એ છે કે જોગવાઈને વધુ કડક બનાવવી અને એવો ઓડિટર, જે છેતરપિંડી આચરતો હોવાનું જોવા મળે અને આવી છેતરપિંડી બદલ એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા દૂર કરવામાં આવે, તેના માટે પરિણામી અસરોની જોગવાઈ કરવી. આ તબક્કે, નોંધવું આવશ્યક છે કે કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા ઉપબંધ હેઠળ, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એવો અંતિમ આદેશ પસાર થયા બાદ કે ઓડિટર/ફર્મ, સીધા અથવા આડકતરી રીતે, કંપની અથવા તેના ડિરેક્ટરો અથવા અધિકારીઓ દ્વારા, અથવા તેમની સંદર્ભે, કોઈ છેતરપિંડીયુક્ત રીતે કાર્ય કર્યું છે અથવા કોઈ છેતરપિંડીમાં મદદ કરી છે અથવા સાંઠગાંઠ કરી છે, તો તે/તેને પાંચ વર્ષની અવધિ માટે કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિયુક્ત થવા પાત્ર રહેશે નહીં. કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા ઉપબંધમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલ “ કોઈપણ ” શબ્દ મહત્વપૂર્ણ છે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અંતિમ આદેશ પસાર થયા બાદ, એવો ઓડિટર માત્ર એક કંપનીના ઓડિટર તરીકે દૂર કરવામાં આવશે અથવા બદલવામાં આવશે એટલું જ નહીં, પરંતુ એવો ઓડિટર/ફર્મ પાંચ વર્ષની

અવધિ માટે કોઈપણ અન્ય કંપનીના ઓડિટર તરીકે નિયુક્ત થવા માટે પણ અપાત્ર બનશે.

૭. તેથી, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) ના સાચા અર્થઘટન અને યોજનાના આધારે, એકવાર અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ના પ્રથમ ભાગ હેઠળ તપાસ/કાર્યવાહી શરૂ થાય, ભલે તે ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા સ્વપ્રેરણાથી કરવામાં આવી હોય અથવા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અથવા સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર કરવામાં આવી હોય, તે તેની તર્કસંગત અંતિમ પર્યાવસાય સુધી પહોંચવી જ જોઈએ અને આવી તપાસ/કાર્યવાહી દરમિયાન ઓડિટરે રાજીનામું આપ્યું હોય કે ન આપ્યું હોય, તે બાબતની પરવા કર્યા વિના, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આ અંગે અંતિમ આદેશ પસાર થવો જ જોઈએ કે એવો ઓડિટર હકીકતમાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્ણ રીતે વત્તો હોય કે નહીં. કલમ ૧૪૦(પ) ના પ્રથમ ભાગમાં જે રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે મુજબ કંપનીને તેનો ઓડિટર બદલવા માટેનો નિર્દેશ, ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નોંધવામાં આવેલા એ તારણનું માત્ર પરિણામ છે કે ઓડિટરે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું હતું. આ કલમ ૧૪૦(પ) (પ્રથમ ભાગ) હેઠળના અંતિમ આદેશનું પ્રથમ પરિણામ છે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એવો અંતિમ આદેશ પસાર થતાં કે કંપનીનો ઓડિટર પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્ણ રીતે વત્તો હોય, ત્યારે કલમ ૧૪૦(પ) ની બીજી પરંતુકમાં દર્શાવેલું બીજું પરિણામ લાગુ પડશે. તેથી, કલમ ૧૪૦(પ) ની બીજી પરંતુક હેઠળ

જોગવાયેલ કોઈપણ પરિણામ માટે, કલમ ૧૪૦(૫) ના પ્રથમ ભાગ મુજબની તપાસ પર ટ્રિબ્યુનલનો અંતિમ આદેશ હોવો આવશ્યક છે. તેથી, સાચા અર્થઘટન મુજબ, કંપનીના ઓડિટરે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની તપાસ/કાર્યવાહી દરમિયાન અથવા તે પહેલાં પણ રાજીનામું આપ્યું હોય, તો પણ વડી અદાલતે જેમ નિરીક્ષણ કર્યું અને ઠરાવ્યું છે તેમ, કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહીનો અંત આવી શકે નહીં. પુનરુક્તિના જોખમે એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવે છે કે કોઈ નિર્ધારિત કેસમાં, એવો ઓડિટર, જેણે હકીકતમાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્ણ રીતે વર્તન કર્યું હોય, કલમ ૧૪૦(૫) ની બીજી પરંતુક હેઠળ થનારા અન્ય કોઈપણ પરિણામથી બચવા માટે, કલમ ૧૪૦(૫) ની બીજી પરંતુક હેઠળના પરિણામથી બચવા રાજીનામું આપે, તો તેને તેની પરવાનગી આપી શકાય નહીં.

૮. સંબંધિત ઓડિટરોની તરફથી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆત અંગે કે, જો કલમ ૧૪૦(૫) અસ્તિત્વમાં ન હોત, તો પણ કોઈ ઓડિટર છેતરપિંડી, છેતરપિંડીમાં પ્રેરણા અથવા વ્યવસાયિક દુરાચરણ વગેરેમાંથી બચી ન શકે અને તે હેતુસર અધિનિયમની કલમો ૧૩૨, ૧૪૧, ૧૪૭, ૨૪૫ અને ૪૪૭ પર મૂકવામાં આવેલ આધાર વિષે, પ્રારંભમાં જ નોંધવું જરૂરી છે કે ઉપરોક્ત બધી જ જોગવાઈઓ અને કલમ ૧૪૦(૫) જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરે છે. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, કલમ ૧૪૦(૫) વિશેષ હેતુ અને ઉદ્દેશ સાથે ઘડવામાં આવી છે. કલમ ૧૪૦(૫) ની બીજી જોગવાઈ ખાસ કરીને નક્કી કરે છે કે એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા

અંતિમ આદેશ કરવામાં આવે ત્યારે એવો ઓડિટર પાંચ વર્ષના ગાળામાં કોઈપણ બીજી કંપનીમાં ઓડિટર બનવા માટે પાત્ર રહેશે નહીં. તેથી, માત્ર આ કારણે કે કોઈ ઓડિટરને કંપનીના ઓડિટર તરીકે અન્ય જોગવાઈઓ સહિત દૂર કરી શકાય છે, વિશેષ હેતુ અને ઉદ્દેશ સાથે ઘડવામાં આવેલી કલમ ૧૪૦(૫) ને મનસ્વી અને/અથવા અધિકારાતીત કહેવાઈ શકતી નથી.

૯. હવે, જ્યાં સુધી અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) પર મૂકાયેલ આધાર અને આ રજૂઆતનો સંબંધ છે કે ઓડિટર રાજીનામું આપે તેવી સ્થિતિમાં પણ સંબંધિત ઓડિટર સામે અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) હેઠળ કાર્યવાહી થઈ શકે છે અને તેથી અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) અનુસારની કાર્યવાહીનું પરિણામ પણ સમાન આવશે અને ઓડિટરને કોઈપણ કંપનીના વર્તન અને સંચાલન સાથે સંબંધિત કોઈ અન્ય પદ પર નિયુક્ત થવા માટે ‘યોગ્ય અને લાયક વ્યક્તિ નથી’ એવું ઠરાવવામાં આવશે, તો પ્રારંભમાં નોંધવું જરૂરી છે કે અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) સંબંધિત કંપની વિષે કહે છે, અન્ય કોઈ કંપની વિષે નહીં. અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩) તા. ૧૪.૦૮.૨૦૧૯થી અમલમાં લાવવામાં આવી છે, જે કેન્દ્ર સરકારને ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ અરજી કરવાની સત્તા આપે છે કે અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩)માં ઉદ્દેખિત વ્યક્તિઓને ડિરેક્ટરના પદ પર અથવા કોઈપણ કંપનીના વર્તન અને સંચાલન સાથે સંબંધિત કોઈ અન્ય પદ પર રહેવા માટે “યોગ્ય અને લાયક વ્યક્તિઓ નથી” એવી જાહેર કરવામાં આવે. અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩)ને કલમો ૨૪૩(૧એ) અને ૨૪૩(૨) સાથે

વાંચવી આવશ્યક છે. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના સંયુક્ત વાચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩)માં “કોઈપણ કંપનીના વર્તન અને સંચાલન સાથે સંબંધિત કોઈ અન્ય પદ” એવો જે વિશિષ્ટ ઉલ્લેખ છે, તેનો અર્થ મેનેજર, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અથવા કી મેનેજરિયલ પર્સોનલ જેવા અન્ય ડિરેક્ટર સમાન પદો થાય છે, ઓડિટર નહીં. અધિનિયમની કલમ ૨૪૧(૩)માં વપરાયેલા શબ્દો છે “કંપનીનું વર્તન અને સંચાલન”. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની યોજના મુજબ, ખાસ કરીને અધ્યાય ૧૦ મુજબ, ઓડિટર હિસાબોના સ્વતંત્ર પરિક્ષક તરીકે કાર્ય કરે છે અને તે કંપનીના વર્તન અને સંચાલનમાં કોઈ પદ ધારણ કરે છે એવું કહી શકાય નહીં. તેથી, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ જે હાંસલ કરી શકાય તે ઓડિટરે રાજીનામું આપ્યા પછી પણ કલમ ૨૪૧(૩) દ્વારા હાંસલ કરી શકાય એવી રજૂઆતમાં કોઈ સાર નથી.

૧૦. આ તબક્કે નોંધવું જરૂરી છે કે કલમ ૧૪૦(૫) માં વિશેષરૂપે એવું ઉલ્લેખિત છે કે “આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળની કોઈપણ કાર્યવાહી પર અપ્રભાવ રાખીને”. તેથી, કલમ ૧૪૦(૫) બનાવતી વખતે વિધાનમંડળનો આશય અત્યંત સ્પષ્ટ છે અને કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓ કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ થતી કોઈપણ કાર્યવાહી પર અપ્રભાવ રાખીને રહેશે. તેથી, અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની અન્ય કોઈપણ જોગવાઈઓની પરવા કર્યા વિના,

કંપનીના આવા ઓડિટરે પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે છેતરપિંડીપૂર્વક વર્તન કર્યું હોવાના આક્ષેપના આધારે, તેવા ઓડિટર વિરુદ્ધ અંતિમ આદેશ પસાર કરવાની સત્તાઓ અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલમાં નિહિત છે.

૧૧. ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર, વડી અદાલતે એવો ઠરાવ કરતા કે ઓડિટરો – બીએસઆર અને ડેલોઈટના રાજીનામા આપ્યા બાદ અને નવા ઓડિટરોની નિમણૂક થયા બાદ, કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજી ચલાવી શકાતી નથી, તેમાં નોંધપાત્ર ભૂલ કરી છે. પરિણામે, વડી અદાલતે એનસીએલટી/એનસીએલએટી દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ(ઓ) રદ કરવામાં પણ ભૂલ કરી છે, જેના દ્વારા એનસીએલટી/એનસીએલએટીએ એવું ઠરાવ્યું હતું કે ઓડિટરોએ રાજીનામું આપ્યું હોવા છતાં, કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની તપાસ/કાર્યવાહી ચલાવી શકાય તેવી રહેશે અને/અથવા ચાલુ રાખવામાં આવશે. ઉપર અવલોકિત મુજબ, ઓડિટરોએ અનુગામી રીતે રાજીનામું આપ્યું હોવા છતાં અને/અથવા કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુકના હેતુ માટે પણ ઓડિટરે રાજીનામું આપ્યું હોવા છતાં, કલમ ૧૪૦(૫) (પ્રથમ ભાગ) હેઠળની તપાસ/કાર્યવાહી/અરજી ચલાવી શકાય તેવી રહેશે અને ચાલુ રાખવામાં આવશે અને એનસીએલટી દ્વારા અંતિમ આદેશ પસાર થતાં, કલમ ૧૪૦(૫) માં જોગવાઈ મુજબ, કલમ ૧૪૦(૫) ના બીજા પરંતુક હેઠળ જે પરિણામ નક્કી કરાયેલ છે તે અનુસરશે. એનસીએલટી કે વડી અદાલત એમ બન્નેએ સંબંધિત ઓડિટરો વિરુદ્ધના આક્ષેપોના તત્ત્વગત મુદ્દાઓમાં પ્રવેશ કર્યો નથી અને

એનસીએલટી તથા વડી અદાલતનો નિર્ણય ઓડિટરોના રાજીનામા પછી કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહીની ચલાવાપાત્રતા વિષેનો છે, તેથી અમે ઓડિટરો વિરુદ્ધના આક્ષેપોના તત્પગત મુદ્દાઓ પર કોઈપણ વિચારણા કરવાથી નિવૃત્ત રહીએ છીએ, કારણ કે છેતરપિંડી વગેરેના આક્ષેપો કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ કરવામાં આવેલી અરજીમાં હજી તત્પગત આધારે ન્યાયાધિકરણ દ્વારા વિચારવાના બાકી છે.

૧૨. હવે જ્યાં સુધી અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(૫) ની વિધિમાન્યતા સામેના પડકારનો સંબંધ છે, ત્યાં પ્રારંભે જ આ નોંધવું આવશ્યક છે કે વડી અદાલતે સ્વતંત્ર રીતે કલમ ૧૪૦(૫) ની બંધારણીય માન્યતા/ વિધિમાન્યતા જાળવી રાખી છે, જેના વિરુદ્ધ બી.એસ.આર. એ કોઈ વિશેષ અનુમતિ અરજી દાખલ કરી નથી. અન્યથા, ગુણદોષના આધારે પણ, જ્યારે કેટલાક રિટ અરજદારોએ કલમ ૧૪૦(૫) ની બંધારણીય માન્યતા/ વિધિમાન્યતા સંબંધે વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા વિવાદિત ચુકાદા અને આદેશને પડકાર્યો છે, ત્યારે અમારું મંતવ્ય છે કે કલમ ૧૪૦(૫) ને, જે રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે તે પ્રમાણે, અતિશય અને/અથવા સ્પષ્ટપણે મનસ્વી કહી શકાય નહીં. મૂળ રિટ અરજદારો તરફથી કલમ ૧૪૦(૫) ની બંધારણીયતા/ વિધિમાન્યતા અંગે એવો કેસ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો કે કલમ ૧૪૦(૫) અતિશય અને મનસ્વી છે, કારણ કે તે એન.સી.એલ.ટી. ને છેતરપિંડી જેવા ગંભીર ગુનાનું નિર્ધારણ કરવા માટે માર્ગદર્શિકા વિના અને અંકુશરહિત સત્તાઓ આપે છે અને તેના

પરિણામે ફરજિયાત અયોગ્યતા આવે છે, જેના ગંભીર પરિણામો નાગરિક મૃત્યુ સમકક્ષ છે. ઉપરોક્ત દલીલમાં કોઈ તત્ત્વ નથી. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, એન.સી.એલ.ટી. કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અર્ધ-ન્યાયિક સત્તાઓનો ઉપયોગ નાગરિક અદાલત સમકક્ષ તમામ સત્તાઓ સાથે કરશે. કોઈપણ અંતિમ આદેશ પસાર કરતાં પહેલાં એન.સી.એલ.ટી. દ્વારા પૂરતી તક આપવામાં આવશે.

૧૩. હવે જ્યાં સુધી બીજી એવી રજૂઆતનો પ્રશ્ન છે કે કલમ ૧૪૦(૫) ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરે છે અને નિર્દેશકો, વ્યવસ્થાપન વગેરે જેવા સમાન સ્થિતિ ધરાવતા આક્ષેપિત કર્તાઓની તુલનામાં ઓડિટરો વિરુદ્ધ અયોગ્ય ભેદભાવ કરે છે, ત્યાં નોંધવું આવશ્યક છે કે ઓડિટરોની ભૂમિકા નિર્દેશકો અને/અથવા વ્યવસ્થાપન સાથે સમકક્ષ ગણાવી શકાતી નથી. કંપનીના કારભારમાં ઓડિટરો અત્યંત મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે અને તેથી તેમને વિશાળ જાહેર હિત તથા રોકાણકારો સહિતના અન્ય તમામ હિતધારકોના હિતમાં કાર્ય કરવું પડે છે. અધિનિયમનું ભાગ ૧૦ “ઓડિટ અને ઓડિટર્સ” માટે ખાસ જોગવાઈ કરે છે, જે ઓડિટરોના મહત્વને ધ્યાનમાં રાખીને છે. તેથી, કલમ ૧૪૦(૫) ને ભેદભાવપૂર્ણ અને/અથવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરનાર કહી શકાય નહીં.

૧૪. હવે જ્યાં સુધી આ રજૂઆતનો સંબંધ છે કે ઓડિટરોની અને ભાગીદારો સહિત સમગ્ર ફર્મની, અને તે પણ અન્ય કોઈપણ કંપનીના ઓડિટર બનવા માટે પાંચ વર્ષના ગાળામાં, આપોઆપ અપાત્રતા રૂપે દંડ અત્યંત

અસંગત છે, ત્યાં અંતે પ્રતિબંધની જોગવાઈ કરવી તે વિધાનમંડળ/સંસદનું કાર્ય છે. સંયુક્ત અને કઠોર જવાબદારીના સિદ્ધાંતના આધારે, ઓડિટરો અને ભાગીદારો સહિત સમગ્ર ફર્મ જવાબદાર ગણાશે અને તેથી તેમને અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(પ) તથા કલમ ૧૪૦(પ) માં ઉદ્દેખિત પરિણામોને આધીન બનાવાઈ શકે છે. જ્યાં સુધી આ રજૂઆતનો સંબંધ છે કે આવી અપાત્રતા નાગરિક મૃત્યુ સમાન છે અને કલમ ૧૪૦(પ) બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(જી) હેઠળ ખાતરી આપેલા બીએસઆર અને તેના ભાગીદારોના પોતાનો વ્યવસાય ચાલુ રાખવાના મૂળભૂત અધિકારમાં હસ્તક્ષેપ કરે છે, ત્યાં કોઈને પણ એવો દાવો કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં કે તેઓએ સીધા કે પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્વક વર્તન કર્યું હોવા છતાં તેમને પોતાનો વ્યવસાય ચાલુ રાખવાનો અને/અથવા ચલાવતા રહેવાનો અધિકાર હતો. ઓડિટર દ્વારા સીધા કે પરોક્ષ રીતે કપટપૂર્ણ રીતે વર્તવું અતિ ગંભીર દુર્વર્તન છે અને તેથી આવા કપટપૂર્ણ કૃત્યમાં સંલગ્ન થવાના આવશ્યક પરિણામો અનુસરશે.

આ તબક્કે, નોંધવું આવશ્યક છે કે અને ઉપર અહીં અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે તે મુજબ, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) ઉપર દર્શાવ્યા મુજબના વિશિષ્ટ હેતુ અને ઉદ્દેશ સાથે ઘડવામાં આવી છે અને તે જ સ્ટેન્ડિંગ કમિટીની ભલામણો તેમજ સંબંધિત હિતધારકોને ધ્યાનમાં લઈને યોગ્ય વિચારવિમર્શ પછી ઘડવામાં આવી છે. તેથી, અધિનિયમની કલમ ૧૪૦(પ) જે હેતુ અને ઉદ્દેશ માટે ઘડવામાં આવી છે તેને ધ્યાનમાં લેતા, અરજદાર દ્વારા આક્ષેપ

કરવામાં આવ્યો છે તેમ, તેને મનસ્વી, અતિરેકપૂર્ણ અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી અને/અથવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(જી) હેઠળ બાંધધરાયેલા મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતી કહી શકાય નહીં.

૧૫. હવે જ્યાં સુધી વડી અદાલત દ્વારા તેના વિવાદિત ચુકાદા અને આદેશથી કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળના નિર્દેશને રદ કરવાની અને બાજુએ મૂકવાની બાબત છે, ત્યાં સુધી એવું જણાય છે કે વડી અદાલતે મુખ્યત્વે બે આધાર પર કલમ ૨૧૨(૧૪)નો નિર્દેશ રદ કર્યો છે; પ્રથમ, આઈએફઆઈએન એસએફઆઈઓ અહેવાલના અહેવાલ પછી ૩૦ કલાકની અંદર કાર્યવાહીની દિશા આપવા માટેનો નિર્દેશ જારી કરવામાં આવ્યો હતો, જે મનનો વિચારપૂર્વક ઉપયોગ ન થવાનો દર્શાવે છે; અને બીજા, આ આધારે કે આઈએફઆઈએન એસએફઆઈઓ અહેવાલ અધૂરો અહેવાલ હતો, કારણ કે તપાસ પૂર્ણ થઈ નહોતી અને તેથી કલમ ૨૧૨(૧૪)નો નિર્દેશ સક્ષમ ન હતો.

૧૫. ૧ વડી અદાલતના તર્ક પરથી એવું પ્રતીત થાય છે કે વડી અદાલતે કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળનો નિર્દેશ મનના ઉપયોગના અભાવ તરીકે ગણાવીને રદ કર્યો છે, કારણ કે આશરે ૭૫૦ પાનાંના અહેવાલ અને ૩૨૦૦૦ પાનાંના અનુબંધકોને ૩૦ કલાકમાં વિચારવામાં આવ્યા હોવા અશક્યપ્રાય હતા. વડી અદાલતે વધુમાં નિરીક્ષણ કર્યું કે મનનો ઉપયોગ દર્શાવવા માટેના સંબંધિત તથ્યો અને દસ્તાવેજો નોંધપત્રક પર મૂકવામાં આવ્યા નથી. ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષ

સાથે, વડી અદાલતે એવું પણ નિરીક્ષણ કર્યું કે તપાસ એજન્સીના જણાવ્યા મુજબ પણ, એસ.એફ.આઈ.ઓ.નો અહેવાલ એક આંતરિમ અહેવાલ હતો, જે કેન્દ્ર સરકારે જ માંગ્યો હતો.

૧૫. ૨ હવે જ્યાં સુધી વડી અદાલતે કરેલી એ ટિપ્પણીઓનો પ્રશ્ન છે કે આઈએફઆઈએન એસએફઆઈઓ અહેવાલ પ્રાપ્ત થયાના ૩૦ કલાકની અંદર ફરિયાદ ચલાવવાની દિશા જારી કરવામાં આવવી મનના અવલોકનના અભાવને દર્શાવે છે, કારણ કે આશરે ૭૫૦ પાનાંના અહેવાલ તથા ૩૨૦૦૦ પાનાંના અનુબંધકો ૩૦ કલાકમાં વિચારણા હેઠળ લેવાયા હોઈ શકે તે અસંભવિત હતું, ત્યાં સુધી વડી અદાલત દ્વારા કરાયેલા આ અવલોકનો સ્વીકાર્ય બની શકતા નથી. માત્ર એટલા કારણો કે ફરિયાદ ચલાવવાની દિશા ૩૦ કલાકની અંદર જારી કરવામાં આવી હતી, તે એકમાત્ર આધાર પર મનના અવલોકનનો અભાવ હતો એવો અનુમાન કરી શકાય નહીં. અધિકારી દ્વારા વિગતવાર નોંધ તૈયાર કરવામાં આવી હતી, જે અંતે અંતિમ સત્તાધિકારી સમક્ષ મૂકવામાં આવી હતી, અને તેણે અંતે નિર્ણય લઈને ફરિયાદ ચલાવવાની દિશા જારી કરી હતી. વિચારવાનું જે જરૂરી હતું તે એ હતું કે ફરિયાદ ચલાવવા માટે કોઈ સામગ્રી હતી કે નહીં અને ફરિયાદ ચલાવવાની દિશા યોગ્ય રીતે આપવામાં આવી હતી કે નહીં. સુનાવણી દરમિયાન આરોપીઓને તેમનો મામલો રજૂ કરવાની પૂરતી તક આપવામાં આવશે. તેથી, ઉપરોક્ત આધારે, વડી અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ જારી કરાયેલી ફરિયાદ ચલાવવાની દિશા રદ કરીને મૂળભૂત ભૂલ કરી છે.

હવે, જ્યાં સુધી વડી અદાલતે કરેલી આ નોંધ અંગે પ્રશ્ન છે કે મનનો યોગ્ય ઉપયોગ દર્શાવવા માટે સંબંધિત હકીકતો અને દસ્તાવેજો નોંધપોથી પર મુકવામાં આવ્યા નથી, ત્યાં નોંધવું આવશ્યક છે કે ફરિયાદ ચલાવવા અંગેનો અંતિમ આદેશ નોંધપોથી પર મુકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં વિશેષરૂપે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે આઈએફઆઈએન એસએફઆઈઓ અહેવાલનો અભ્યાસ કર્યા બાદ.

૧૫.૩ હવે, જ્યાં સુધી એ બીજા આધારનો પ્રશ્ન છે જેના આધારે ફરિયાદ ચલાવવાનો નિર્દેશ/મંજૂરી વડી અદાલતે રદ કરી હતી, એટલે કે, તે અધૂરો તપાસ અહેવાલ હતો અને તેથી આવા અધૂરા તપાસ અહેવાલના આધારે ફરિયાદ ચલાવવાનો કોઈ નિર્દેશ/મંજૂરી આપવામાં આવી શકી ન હોત, શરૂઆતમાં જ નોંધવું આવશ્યક છે કે વડી અદાલતે યોગ્ય રીતે મૂલવણી કરી નથી કે એસએફઆઈઓ આઈએફઆઈએન અહેવાલ એ એસએફઆઈઓ દ્વારા આઈએફઆઈએન અંગેની તપાસ પૂર્ણ થયા બાદ તૈયાર કરવામાં આવેલો અહેવાલ હતો, જે તપાસ હેઠળ આવેલી કંપનીઓમાંથી એક હતી. નોંધવું આવશ્યક છે કે તા. ૩૦.૦૯.૨૦૧૮ના આદેશ દ્વારા, આઈએલ એન્ડ એફએસ તથા તેની અનુગામી કંપનીઓ અંગે, જેમાં અંદાજે ૧૦૦-૧૬૦ એકમોનો સમાવેશ થાય છે, એસએફઆઈઓ દ્વારા તપાસ કરવાનું નિર્દેશ આપવામાં આવ્યું હતું. જ્યાં સુધી આઈએફઆઈએનનો પ્રશ્ન છે, તે આઈએલ એન્ડ એફએસ જૂથની અનુગામી કંપનીઓમાંથી એક હતી અને નાણાકીય સેવાઓનું અંગ હતું.

કેન્દ્રીય સરકાર તરફથી એવો મુદ્દો રજૂ કરવામાં આવ્યો છે કે જ્યાં સુધી એસએફઆઈઓ આઈએફઆઈએન અહેવાલનો પ્રશ્ન છે, તે આઈએફઆઈએન સંબંધિત તપાસ પૂર્ણ થયા બાદનો આઈએફઆઈએન સંબંધી નોંધવહિયો છે. માત્ર એટલા માટે કે આઈએલ એન્ડ એફએસ જૂથની અન્ય અનુગામી કંપનીઓ સંબંધિત તપાસ ચાલુ હોઈ શકે, તે આ ટપ્પે એવો નિષ્કર્ષ નોંધવાનો આધાર બની શકતું નથી કે જ્યાં સુધી આઈએફઆઈએનનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી અહેવાલ અધૂરો હતો અને તેની માટે તપાસ ચાલુ હતી. વડી અદાલતે ઉપરોક્ત બાબતની યોગ્ય રીતે મૂલવણી કરી નથી અને આઈએફઆઈએન અંગેના અહેવાલને ખોટી રીતે આંતરિમ અહેવાલ ગણાવ્યો છે. આ તબક્કે નોંધવું આવશ્યક છે કે એસએફઆઈઓ આઈએફઆઈએન અહેવાલમાં જ નોંધવામાં આવ્યું છે કે આઈએલ એન્ડ એફએસ જૂથની જટિલ રચના અને એકમો વચ્ચેની પરસ્પર કડીઓ વગેરેના પ્રકાશમાં, જો આઈએલ એન્ડ એફએસની અન્ય જૂથ કંપનીઓની તપાસ દરમિયાન આઈએફઆઈએન સંબંધિત વધુ કોઈ બનાવો અથવા વ્યવહારો પ્રકાશમાં આવે, તો વધુ અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવશે. તેથી, આઈએફઆઈએન સંબંધિત તપાસ અધૂરી છે એવું માનવામાં વડી અદાલતથી ગંભીર ભૂલ થઈ છે. નોંધવું આવશ્યક છે કે વાસ્તવમાં એસએફઆઈઓએ આઈએફઆઈએનની વિગતવાર અને વ્યાપક તપાસ બાદ અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. હરી સંકરન સહિત દરેક રિટ અરજદારો સામે અનેક ભંગો, કાયદેસરની ફરજોના ઉદ્ધંધનો અને કપટપૂર્ણ વર્તન દર્શાવતા અંતિમ નિષ્કર્ષો નોંધાયેલા છે.

અમે તેનો વિગતવાર ઉલ્લેખ કરતા નથી, કારણ કે ફરિયાદી કાર્યવાહી હજી થવાની બાકી છે અને સંબંધિત વ્યક્તિઓનો કેસ હજી ચલાવવાનો છે. વડી અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી કંપની અધિનિયમની કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ ફરિયાદ ચલાવવાની પરવાનગી આપવાના નિર્દેશ અને ફરિયાદ ચલાવવાની મંજૂરીના તબક્કે હતી. કંપની અધિનિયમની કલમ ૪૪૭ તથા ભારતીય દંડ સંહિતાની અન્ય સંબંધિત જોગવાઈઓ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે જેમના સામે ફરિયાદ ચલાવવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો એવા સંબંધિત આરોપીઓને પુરતી તક ઉપલબ્ધ રહેશે. તેથી, વડી અદાલતે આ તબક્કે અને ઉપરોક્ત આધારો પર કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ ફરિયાદ ચલાવવાના નિર્દેશને રદ કરીને ભૂલ કરી છે.

નિષ્કર્ષ:

૧૬. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને અને ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર, કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) ની સંવિધાનિક માન્યતા સામેનો પડકાર નિષ્ફળ જાય છે અને એવો અવલોકન તથા નિર્ધાર કરવામાં આવે છે કે, આક્ષેપ મુજબ, કલમ ૧૪૦(૫) ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪, ૧૯(૧) (જી) નું ભેદભાવપૂર્ણ, મનસ્વી અને/અથવા ઉદ્ધંધનકારી નથી. ઓડિટરોએ રાજીનામું આપ્યું હોવાથી અને તેથી ત્યારબાદ તે જાળવી શકાય તેવી નથી, એવા આધાર પર વડી અદાલતે કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજી/કાર્યવાહીને રદ

કરતો અને બાજુએ મૂકતો આપેલ વિવાદિત ચુકાદો અને આદેશ અત્રે રદ કરવામાં આવે છે. પરિણામે, ઓડિટરોના રાજીનામા બાદ પણ કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની કાર્યવાહી જાળવી શકાય તેવી રહેશે એમ નિર્ધાર કરનાર એન.સી.એલ.ટી. ના આદેશને રદ કરતો અને બાજુએ મૂકતો વડી અદાલતનો વિવાદિત ચુકાદો અને આદેશ અત્રે રદ કરવામાં આવે છે. અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળની અરજી/કાર્યવાહી સંબંધિત ઓડિટરોના રાજીનામા પછી પણ જાળવી શકાય તેવી છે એવો નિર્ધાર કરવામાં આવે છે અને હવે એન.સી.એલ.ટી. એ કાયદા અનુસાર તપાસ હાથ ધરી આવી અરજી પર અંતિમ આદેશ કરવો અને ત્યારબાદ આવા અંતિમ આદેશના આધારે, કલમ ૧૪૦(૫) ની બીજી પરંતુકમાં જોગવાઈ કરાયેલા વધુ પરિણામો અનુસરશે. જોકે, આ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે સંબંધિત ઓડિટરો વિરુદ્ધના આક્ષેપોના ગુણદોષ વિષયક અમે કંઈપણ વ્યક્ત કર્યું નથી અને અંતે અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૧૪૦(૫) હેઠળ કેન્દ્રીય સરકારે કરેલી અરજી પર અંતિમ આદેશ કરવો તે એન.સી.એલ.ટી./ટ્રિબ્યુનલ માટે રહેશે.

૧૭. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને અને ઉપર જણાવેલ કારણોસર, ભારત સંઘ દ્વારા એસ.એફ.આઈ.ઓ.ને કંપનીઝ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની કલમ ૨૧૨(૧૪) હેઠળ તા. ૨૯.૦૫.૨૦૧૯ ના રોજ જારી કરાયેલ દિશાનિર્દેશને રદ કરતી અને બાજુએ મુક્તી વડી અદાલતે આપેલ પડકારાયેલ ચૂકાદો અને આદેશ અત્રે રદ કરવામાં આવે છે. સ્પેશિયલ અદાલત (કંપનીઝ અધિનિયમ) અને

એડિશનલ સેશન્સ જજ, ગ્રેટર મુંબઈની અદાલતમાં દાખલ ફોજદારી ફરિયાદ સી.સી. નં. ૨૦/૨૦૧૮ મારફતે એસ.એફ.આઈ.ઓ. દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ ફરિયાદ પક્ષને રદ કરતી અને બાજુએ મુક્તી વડી અદાલતે આપેલ પડકારાયેલ ચૂકાદો અને આદેશ પણ અત્રે રદ કરવામાં આવે છે. હવે ઉક્ત ફોજદારી ફરિયાદ સી.સી. નં. ૨૦/૨૦૧૮ અંગે સંબંધિત નીચલી અદાલત કાયદા અનુસાર અને તેના પોતાના ગુણદોષના આધારે આગળની કાર્યવાહી કરે.

૧૮. અનુરૂપ રીતે, ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલો, અર્થાત્, ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૩૦૫-૨૩૦૭/૨૦૨૨; ૨૩૦૨-૨૩૦૩/ ૨૦૨૨; અને ૨૩૦૦/૨૦૨૨ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને ડેલોઈટ તથા તેના ભાગીદારો દ્વારા દાખલ કરાયેલ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૨૨૯૮/૨૦૨૨, ૨૨૯૯/૨૦૨૨ અને ૨૩૦૪/૨૦૨૨ તેમજ સિવિલ અપીલ નં. ૭૯૩/૨૦૨૨; ૮૦૧/૨૦૨૨ અને ૮૭૭/૨૦૨૨ અત્રે નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

અપીલોનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો.

નિભૂતિ ભૂષણ બોઝ

(સહાયક: શુભાંશુ દાસ, એલ.સી.આર.એ.)

*The translation of this judgment is provided by
M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.